

Sokağa Çıkma Yasaklarının Ardından Bölge Hapishanelerinde Yaşanan İşkence ve İnsan Hakları İhlalleri "2015-2019"



TİHV
Türkiye İnsan Hakları Vakfı

**Sokağa Çıkma Yasaklarının Ardından
Bölge Hapishanelerinde Yaşanan
İşkence ve İnsan Hakları İhlalleri
“2015-2019”**

TİHV-TUHADFED

Ankara, Kasım 2019

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 128

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

Mithatpaşa Cad. 49/11 6. Kat 06420 Kızılay, Ankara

Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

Web: <http://www.tihv.org.tr>

ISBN: 978-605-9880-23-7

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş,
hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur.
Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı *Resmi Gazete*'de
yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Çalışmaya Katkıda Bulunanlar

Aslı Davas, Aslıhan Bulut, Bahar Fırat, Bünyamin Şeker,
Büşra Demir, Coşkun Üsterci, Cihan Deniz Zarakolu, Esra Kılıç,
Eylem Yıldızır Kuzey, Gulan Çağın Kaleli, Nilgün Toker,
Ümit Biçer, Ümit Efe, Yusuf Çakas

1. Baskı

Kasım, 2019



SIGRID RAUSING TRUST

Bu yayın Avrupa Birliği ve Sigrid Rausing Trust'ın maddi desteği ile Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Türkiye İnsan Hakları Vakfı sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği ile Sigrid Rausing Trust'ın görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler

Önsöz	VII
Giriş	IX
Hapishanenin İşlevi	1
Türkiye’de Hapishaneler	5
Hapishanelerin Güncel Durumu	5
Hapishanelerde İnsan Gücü.....	11
Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ve Özellikleri.....	12
Bölgede Yer Alan Ceza ve İnfaz Kurumları (Hapishaneler).....	17
Ulusal ve Uluslararası Mevzuat.....	19
OHAL Sonrası Mahpuslarla ilgili Yaşanan Mevzuat Değişiklikleri	25
İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları	33
İşkencenin Değişen/Değişmeyen Yüzü.....	33
Adalet ve Onarımın Cezasızlıkla İmtihani	35
Onarım Bir Başka Bahara	36
Silahlı Çatışmalar	37
Sokağa Çıkma Yasakları	39
Yöntem	45
TİHV Günlük İnsan Hakları Raporları.....	45
Avukatlar Aracılığıyla Yapılan Ziyaretler	46
Açlık Grevleri.....	47
Bulgular Çerçevesinde Hapishanelerde Yaşanan İhlallerin Değerlendirilmesi	49
Yaşam Hakkı İhlalleri.....	51
Açlık Grevleri.....	54
İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları	57
Sağlık Hakkının ve Sağlığa Erişimin Engellenmesi.....	70
Fiziksel Ortam Yönünden Yaşanan İhlaller	80
Sosyal Haklar Alanında Yaşanan İhlaller.....	84
Son Sözler	89
Ekler	91

Şekiller

Şekil 1: Yıllara Göre Tutuklu ve Hükümlü Sayıları	7
Şekil 2: Yıllara Göre Hapishanelere Giren/Toplam Mahpus Sayıları	8
Şekil 3: Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yer alan ÇİK’larının yerleşimi	19
Şekil 4: Doğu ve Güneydoğu illerinde hapishanelerde bildirilen insan hakları ihlal iddiaları (2015-2019)	50
Şekil 5: DA ve GDA hapishanelerinde işkence ve kötü muamele (2015-2019 Eylül)	57
Şekil 6: “Robokop”lar http://www.kirklarelicik.adalet.gov.tr/krumhak.htm (Erişim: 01,10 2019)	60
Şekil 7: 2015-2019 yılları arasında DA ve GDA illerindeki hapishanelerde sağlık hakkının engellenmesiyle ilgili bildirimler	71

Tablolar

Tablo 1: Yıllara göre Tutuklu, Hükümlü, Kadın ve Erkek Oranları.....	7
Tablo 2: İllere göre 2015-2019 yılları arasında hapishanelerden bildirilen ihlal sayıları.....	51
Tablo 3: DA ve GDA hapishanelerinde gerçekleşen yaşam hakkı ihlalleri (2015-2019)	51
Tablo 4: TİHV raporlarında bildirilen işkence ve kötü muamelenin şiddet türlerine ve yıllara dağılımı (2015-2019 Eylül)	58
Tablo 5: TİHV raporlarında bildirilen baskı rejimi uygulamaları dağılımı (2015-2019 Eylül)	65
Tablo 6: DA ve GDA Bölge cezaevlerinde barınma, beslenme temiz suya erişimle ilgili ihlaller.....	81
Tablo 7: DA ve GDA Bölge cezaevlerinde iletişim ve sosyal haklarla ilgili ihlaller (2015-2019).....	84

Önsöz

İlk yayınlanışının üzerinden 60 yıl geçtikten sonra 2015 yılında güncellenmesi tamamlanan “**Mahpuslara Yönelik Muameleye İlişkin Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları**” ya da bilinen kısa adıyla Mandela Kuralları Türkçeye çevrilerek yayınlandığında, önsözünü yazarken, Bernard Shaw’dan bir alıntıyla; “*Cezaevleri var oldukça hangimizin içerde, hangimizin dışarıda olduğu hiç önemli değil*” anımsatması ile bitirmiştım yazıyı.

Tüm dünyada kapatma dışı ceza yöntemleri üzerine tartışmalar sürerken, Türkiye’de hapishanelerde nüfusun hızla artışı, 31 Aralık 2002 tarihinde yani AKP iktidara geldiğinde 59.429 olan mahpus sayısının neredeyse beş kat artarak 300.000’e doğru yol aldığı ve son yıllarda her yıl yaklaşık 200.000’i bulan giriş çıkış ile tutuklama ve uzun tutukluluk uygulamalarının kendi başına bir cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığı koşullar düşünüldüğünde, sürecin hız kazandığı sokağa çıkma yasakları dönemi ve Kürtlere yönelik baskıların daha da arttığı bölge hapishanelerindeki durumu ele alan bu rapor önemli bir hakikate, tam da Shaw’un vurguladığı özgür olmama halimize işaret ediyor.

Balibar’ın “*küresel siyasi şiddet kültürü*” olarak tanımladığı dönüşümde dünyanın ‘yaşam alanları’ ve ‘ölüm alanları’ olarak ikiye ayrılması tezine baktığımızda siyasi şiddetin, Almandada tek bir sözcük; “*Gewalt*” ile ifade edilebilen erkin şiddetinin ölçsüzlüğünü yansıtan gerek tüm Türkiye’de, gerekse bölge hapishanelerindeki koşullar, bu ortamların ‘ölüm alanları’na dönüştürülmesi gayretini de görmemizi gerektirmektedir.

Doğumhane kapısından alınan anneler ve bebeklerinden, kendi bakımını sağlayamayacak durumdaki ağır hasta mahpuslara uzanan bu tabloda ölümcül bir ısrar söz konusudur. Kimin ne zaman, ne süre ile kapatılacağı belirsizliği ile birleştiğinde, kapatılma halinin kendisinin işkence uygulaması olarak hayatlarımızda yerini aldığı gösteren bu raporun hazırlanmasında emeği geçen tüm dostların aklına ve yüreğine sağlık. İnsanlığın özgürlüğü için dayanışmayı büyüterek mücadele edenlere şükranla...

Giriş

Kapitalizmle birlikte siyasi iktidarların gücünü mutlaklaştırdığı, insanların özgürlüklerinden alıkonularak yaşamlarını belirli alanlarda sınırladığı, diğer alanların varlığını görmeyi engellediği ve eşitsizlikleri gizlemeye çalıştığı mekânsal düzenlemelerin en uç formu ve sembolik biçimi hapishanelerdir*.

Siyasi iktidarlar hem hapsetme tehdidiyle hem de hapishanelerde yaşattığı şiddetle, toplumun tümüne gözdağı vererek cezalandırmayı ve şiddetini tüm topluma yaymayı, böylece de itaatkâr, kurallara, düzene ve kendisini kuşatan otoriteye boyun eğen, hatta bu otoriteyi içselleştiren kontrol altında bir kitle yaratmayı hedeflemektedir.

Mevcut hukuksal düzenlemeler hapishanelerde tutulan mahpusu; belirlenmiş bir cezanın infazı için belli bir süre özgürlüklerinden kısıtlanmış kişi olarak tanımlamaktadır. Mahpus, cezasının infazı için kapatılmış ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış olsa da normatif anlamda bir yurttaş ve hak taşıyıcısı hukuksal bir kişi olmayı sürdürmektedir. İnsan hakları hukukunun yanı sıra evrensel hukuk normları mahpusların dokunulamaz haklarının korunduğunu, özgürlüğünden yoksun bırakma dışında diğer yurttaşlarla eşit haklara sahip olduğunu, uygulanan kısıtlamaların belirlenmiş bir süre için geçerli olduğunu vurgulamaktadır.

İnsan hakları hukuku, mahpusların hak taşıyıcılığının korunması, güçlenmesi, hapsedilmenin kendisinin bir hak ihlaline dönüşmemesi, hapishane koşullarının ve cezanın infaz yollarının insani yaşama uygunluğunu sağlama amacıyla devletlerin sorumluluklarını ve hakları kısıtlamasındaki yetki sınırlarını tanımlamıştır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan bireyler söz konusu olduğunda, insan hakları bakış açısından korunması gereken sadece insanın biyolojik yaşam standartları değil, insani yaşam standartlarıdır. İnsani yaşam kavramı, insanın sosyal ve kültürel bir varlık da olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla hukuksal normlara göre hapishane, kapatıl-

* Çalışmada devletin suç işlediği iddiasıyla özgürlüğünden yoksun bıraktığı bireyler için “mahpus”, özgürlüğünden yoksun bırakılan bireylerin tutulduğu yerleri tanımlamak için ise (alıntılar ve kaynaklarda kullanılan ceza infaz kurumları ve cezaevleri sözcükleri dışında) “hapishane” sözcükleri tercih edilmiştir.

miş ve belli özgürlükleri sınırlandırılmış da olsa kişinin yalnızca biyolojik varlığını değil sosyal ve kültürel varoluş tarzlarını da sürdürmesi için gerekli koşullara sahip olması gereken ve mahpusun bu bakımdan sahip olduğu özellikleri korumakla yükümlü olan bir kurum olmalıdır.

Bugün dünya genelinde, insanlığın hak ve özgürlüklere ilişkin oluşturduğu tüm standartlar erozyona uğramakta, dolayısıyla her türlü hak ve özgürlük sınırlandırılabilir, ortadan kaldırılabılır hâle gelmektedir. Devletlerin suç işlediği iddiası olan kişileri cezalandırmak, toplumsal kuralları ve toplumu korumak amacıyla uyguladığını belirttiği “özgürlüğünden yoksun bırakma, alıkoyma ve kapatma” uygulamaları totaliter rejimlerde öteki, aykırı ve muhalif olarak nitelendirilen kişi ve grupları da kapsayacak biçimde “tahakküm, ehlileştirme ve yok etme” uygulamalarına dönüşmüştür. Devlet şiddetinin en çıplak nesnesi olma riskiyle her zaman karşı karşıya olan mahpuslar, bu koşullar altında şiddeti en açık yaşayanlar hâline getirilmişlerdir. Hapishaneler ise mahpusların kapatıldığı yerin yanı sıra bu mekânlarda yaşanan işkence ve insan hakları ihlallerinin görünmezliğini sağlayan duvar anlamına da gelmektedir.

Hapishanenin İşlevi

“Hapishane, iktidarın en aşırı boyutlarıyla çırılçıplak ortaya çıkabileceği ve kendini ahlaki olarak aklayabileceği tek yerdir. İktidar hapishanede kendini gizlemez, maskeleyemez”¹.

Hapishanenin uzun tarihinde hem hapsedilenin tarifi hem de hapsedilen mekânın yapısı bakımından her dönem ve onun farklı iktidar ve tahakküm yapılarına göre biçimlenen tüm farklılıklara rağmen, tarih boyunca hapishanenin taşıdığı temel niteliğin “cezalandırma” olduğunu söyleyebiliriz. Suçlu ilan edilenlerin cezalandırılma yöntemleri farklılaşsa da hapis her dönem bir cezalandırma pratiği olmuştur.

Devlet ve birey ilişkisinin hukukla belirlendiği bir yönetim biçiminin egemen olmaya başladığı 17.yy dan itibaren hürriyeti bağlayıcı ceza sistemine geçilmesi ile doğan ceza infaz mekânları olarak modern hapishane, hukuki olarak, kısıtlılıkları ve süresi belirlenmiş bir cezanın infaz edilmesi için yapılandırılmış kapatılma mekânlarıdır. Başka deyişle, suça bağlı olarak cezalandırma sistemi olarak modern hapishane, suçun niteliğine oranla tarif edilmiş bir hürriyeti kısıtlama yöntemidir². Bu nedenle hapis belirlenmiş bir süresi olan bir cezanın infazıdır. Bu modern iddianın iki teriminin, hürriyetin kısıtlanması ve süresi belirli olma hâlinin işaret ettiği şey, mahpusun hukuksal bir kişi olarak varlığını sürdürdüğü ve bu nedenle bir hak taşıyıcısı olmaktan çıkmaması, sadece kimi hak ve özgürlüklerinin belli bir süre için kısıtlanmasıdır. Ancak bu ceza infaz mekânlarının, cezanın çekildiği sıradan mekânlar, yani ceza evleri olmadığı, özel bir biçimde yapılandırılmış ve cezanın infazı yanı sıra özel işlevler yüklenmiş bir kapatılma mekânı olduğu göz önüne alınırsa, söz konusu olan aslında hapishanedir.

Bir kapatılma mekânı olarak hapishanenin, başka deyişle mahpusların toplumsal yaşamın dışına yerleştirilmesi de demek olan bu kapatılmanın esas anlamı, bütüncül bir kontrol alanı tesis etmektir. Goffmann’ın kontrol amaçlı yapılandırılmış özel kurumlar, total kurumların bir örneği olarak sunduğu hapishaneler, kapalı ve toplumun genelinden tecrit edilmiş mekânlardır. Bu kurumlar, “topluluğu kasıtlı olduğu düşünülen tehlikelere karşı koruma amacıyla tertip edilmiştir; dolayısıyla burada kişilerin refahı en acil mesele değildir. Örnekleri; hapishaneler, islahevleri, savaş

1 Foucault M. *Entellektüel Siyasi İşlevi*. 4. baskı. İstanbul,: Ayrintı; 2017.

2 Demirtaş T. “Hürriyeti bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi.” In: Naskali E, Altun H, eds. *Hapishane Kitabı*. İstanbul,; 2010:3.

tutukluları kampları ve toplama kamplarıdır.³ Hapishane, o hâlde, sadece ceza infaz mekânları değil, topluma “karşı” olarak tanımlananların toplumun dışında tutulduğu yerdir. Bu toplumu koruma, sadece mahpusların toplumdan uzak tutulması yoluyla değil, kapatılanların topluma geri döndüklerinde tehlike oluşturamayacakları bir hâlde getirilmesi yoluyla da sağlanması gerektiğinden, hapishanenin işlevi, cezalandırma, tecrit etme ve zararlı olanın düzeltilmesi olarak tanımlanmıştır.

Aslında hapishanenin varlığı düzen tesis etmeye dayalı her iktidar biçimi olarak sadece topluma karşı ya da topluma zararlı olduğu ilan edilenlere yönelik bir anlam taşımaz; bizzat toplum için düzenleyici, kontrol edici bir işleve sahiptir. Hapishanenin varlığı, hapsedilmeyenler için de düzene uymayı, itaati buyuran bir korkutma, uzak tutma anlamına da gelir. O hâlde hapishane ya da özel bir biçimde kapatma aslında sadece hapsedilenleri değil, toplumun tümünü biçimlendirme işlevine sahiptir. Foucault, disipliner iktidarın toplumla ilişkisini “terbiye” üzerinden kurduğunu ve bunun en şiddetli sahnelendiği yerin hapishane olduğunu söylerken tam da bu biçimlendirici kudretin kendisini nasıl cisimleştirdiğini göstermeyi amaçlamıştı. Ancak hemen belirtmeliyiz ki Foucault, toplumun terbiye edilmesi için hapishanenin varlığına dikkat çekse de hapishanelerin işlevinin terbiye etmek değil daha çok terbiyeye gelmeyecek olduğuna karar verilenleri kapatmak olduğunu düşünür⁴. Başka deyişle, terbiye etme, ıslah etme modern cezalandırmanın en temel iddiası gibi görünse de hapsetmenin, kapatmanın temel amacı “teslim alma”, kişiliği ezmedir.

Yine de çalışma, eğitim gibi toplumu biçimlendirme, terbiye yollarından farklılaşsa da hapishanenin, kişiliği ezme, “suçlu”yu dönüştürme iddiası taşıyan bir yeniden biçimlendirme tarzıyla da olsa ıslah etme, terbiye etme işlevi taşıdığı söylenebilir. Modern devletin hapishaneleri ıslah kurumları olarak tarif etmesinin altında yatan şey, suçlu ilan edilenin yurttaş olmak bakımından “bozulmuş” olan, doğru yoldan sapmış olan olduğuna dair bir kabuldür. Hapishane işte bu sapmayı, bozulmayı hizaya getirme, düzeltme işlevi taşıması bakımından yeniden biçimlendirici bir terbiye kurumu olarak görülebilir. Bir düzeltme tarzında terbiye etmenin, şiddet, zor içeren bir hizaya getirme olduğu açıktır. Bu bakımdan hapishane sadece verilen bir cezanın infazının tamamlanması için mahpusun beklediği, barındığı yer değil, o suçu işlediği için verilen cezaya ek olarak zor ve şiddetle yola getirildiği, hizaya sokulduğu da bir yerdir. Bu nedenle hapishanenin kendisi bir şiddet aygıtıdır.

Hapishanelerin terbiye etme tarzı ve mahpuslara yönelik tanımların rejimin niteliğine göre biçim alacağı açıktır. Hak mücadeyelerinin ve kurumların bu mücadeleyle dönüşmeye zorlanmasının sonucunda, ceza infazının insanileştirilmesi ve hapishanelerin insani yaşam koşullarına uygun olarak düzenlenmesi ve mahpus haklarının ortaya çıktığı bir çağın içinde, mahpusun neredeyse insan olmayan olarak tanımlandığı ve dolayısıyla hapishanelerin insan olmayanlar için var olan

3 Goffman E. “Total Kurumların Özellikleri.” *Teor Bakış*. 2014;4(Mayıs):33-57.

4 Gürbilek N, Savaşır İ. “Foucault’nun Hapishanelerine Giriş.” *Defter*. 1989;9:7-10.

mekânlarımıççasına düzenlendiği rejimlerin varlığı gösteriyor ki, hapishanenin işlevi, rejimlerin o mekânın varlığından beklentileriyle biçimlenmektedir. Modern hukuk sistemi içerisinde, özgürlüğü kısıtlayıcı bir ceza olarak hapis cezası tarif edildiğinde hem kısıtlılığın boyutu hem de hapsedme tarzı suçun niteliğine bağlandığında, tecritten açık cezaevlerine kadar değişen hapsedme tarzları, savaş ideolojisiyle yöneten bir rejimde “düşman” olarak tanımlanan tüm mahpusların en şiddetli tarzda hapsedileceği ve özgürlüğün kısıtlanmasının en üst boyutta olabilmesi bizzat bu hukuk içinde mümkün hâle gelebilmektedir. Böylece, hapishanenin işlevi de ıslah etmeden, yok edici bir kısıcılığa kadar değişebilir.

Her koşulda hapsedme, kapatılanın kimliğini yok etme amacıyla örgütlenmiş bir kurumdur. Hapishanenin, kimliksizleştirme yoluyla teslim alma işlevinin bilindik en yaygın yolu tek tipleştirici uygulamalardır. Böylece mahpus, bir kişi olmaktan çıkarılıp, bir sayıya, bir sembole vb. dönüştürüldüğünde aslında insan olmaktan da çıkarılmış, dolayısıyla fiziksel varlığı sürse de insansal varoluşu yok edilmiştir. İnsan olmaktan çıkarılmış, haklardan soyulmuş dolayısıyla hukuki kişi olmaktan çıkarılmış mahpuslar modern cezaevinin değil, Agamben’in işaret ettiği “kamp”ların tutsaklarıdır. Agamben’in⁵, “kamp, istisna hâli kural olmaya başladığında ortaya çıkan uzamdır” derken kastettiği şey hapsedilenlerin “düşman” olarak görüldükleri ve dolayısıyla zaten yurttaşlık bağintısında tanımlanmadıkları bir durumda hapishanenin, artık ceza infaz kurumu değil, bir yokluğa mahkum edilenlerin tutulduğu mekân olduğudur. Başka deyişle kamp, istisna durumun somutlaştırılmasına ve ardından da çıplak hayatın ve hukuk kuralının belirsizlik eşliğine girdiği bir mekânın yaratılmasına dayanır⁶.

Hapishanenin kapatma, engelleme, şiddet ve zor yoluyla hizaya getirme işlevinin bir kimliksizleştirme yöntemi olduğunu söylediğimizde, bu yöntemin en yüksek seviyesinin hapishanelerin kampa dönüşmesi demek olduğu açıktır. Oysa kampların istisnai hâl gereği hukuk dışı alan olması, yani geçerli hukuk sistemi tarafından kontrol edilmiyor ve “özel” uygulamalar içeriyor olması, buna karşılık hapishanenin hukuk içi, yani hukuksal olarak belirlenen ve düzenlenen bir mekân olması ayırımından hareketle baktığımızda, hapishanenin mahpuslarının hâlâ yurttaş bağintısı içerisinde olan, kısıtlanmış da olsa haklara sahip olan hukuki kişi olmaları gerekir. Hapishanelerin cezalandırma pratiğinin mahpusu kişi olmaktan çıkardığı her durum, o hâlde, hapishanenin hukukun dışına çıktığı bir durumdur.

Hapishanenin işlevinin cezanın infazıyla belirlendiği bir hukuki yapı içinde, hapishane hukuken düzenlenmiş, kuralları ve belirlenimleri olan bir kurum olmalıdır. Modern toplumun hapishaneden beklediği terbiye etme, ıslah etme, yeniden biçimleme işlevi de bu düzenleme aracılığıyla gerçekleşir. Hapishane bu nedenle en disiplinli kurumlardan biridir. Eğer mahpuslar, neden hapiste oldukları,

5 Agamben G. “Kamp Nedir?” *Teor Bakış*. 2014;4,(Mayıs):59-65.

6 Fırat D. Kapatılma Mekânlarına Bakmanın Kavramsal Araçları: “Total Kurum”, “Disipliner Kurum” ve “Kamp.” *Teor Bakış*. 2014;4(Mayıs):11-25.

ne kadar kalacakları, nasıl yaşayacakları, nerede kalacakları vb. hayati konularda bir belirsizlik içerisine sokuldularsa, artık söz konusu olan hukuk içerisinde bir kurum değildir. Başlarına ne geleceği konusunda tam bir belirsizlik içerisinde olma hâli, kampların niteliğidir. Bu belirsizliği yaratan şey, Agamben'in dediği gibi, bir tahakküm sisteminin toplumsal kontrolü olağanüstülük referanslarıyla sağlama çabasıdır, hapishanenin olağan düzeni dışında bir olağanüstülikle. "Egemen iktidar istisna hâli hükmünü verebilme kudreti üzerine kurulmuşsa eğer, kamp da istisna hâlinin daimi olarak uygulandığı yapının kendisidir. Hannah Arendt, bir zamanlar, kamplarda gün yüzüne çıkanın, totaliter tahakkümü destekleyen ilke olduğunu öne sürmüştü. Ortak aklın inatla kabul etmekten imtina ettiği bu ilke, Arendt'e göre, her şeyin mümkün olduğunu söyleyen ilkedir. Kamplar salt istisnai bir uzam -hukukun tamamıyla askıya alındığı bir uzam- oluşturdukları için, içerisinde her şey, hakikaten mümkündür⁶."

Hapishanelerin kampları andıran işlevlere sahip olması, mahpusun kim olduğuna bağlı özel cezalandırıcı yapıların kurulduğu sistemler içinde her zaman söz konusudur. Kendisiyle mücadelenin savaş terimleriyle tanımlandığı özellikle siyasi suçlara yönelik uygulamaların çoğunda hapishane bu yok edici işleve sahip olur. Bu her şeyin mümkün olduğu hapishaneler 12 Eylül hapishanelerinden Ebu Garip'e kadar farklı örnekleriyle ama aynı işlevle, cezanın infazı için değil, yıkıcı bir cezalandırma olarak hapsedme amacıyla yapılandırıldılar. Bu nedenle hapishanenin hukukun içinde hukuk dışına çıkması bizzat onun hizaya getirme işlevinin sürekliliği nedeniyledir.

Hapsedmenin, herhangi bir cezanın infazına dayanmadığı her durumda hapsedme bizzat bir suçlulaştırma işlevine de sahiptir. Hukukun belirlediği bir ceza olmaksızın kişilerin hapsedilmesi, suçlu mekânı olarak hapishaneye kapatılması, hapsedmenin kendisini hukuksal alanın dışına çıkarmaktadır. Suçlulaştırıcı bir pratik olarak hapsedme, ceza olmaksızın cezalandırma anlamına gelir ki, bu bütüncül bir şiddet mekânizmasının devrede olduğunu gösterir. Çünkü bu yolla amaçlanan, toplumun tümüne bir belirsizlik duygusunu yaymak ve tahakküm mekanizmasının şiddetli bir biçimde toplumun üzerine yerleşmesini sağlamaktır.

Görülüyor ki, hapishanenin işlevi rejimin ve hapsedilenin niteliğine bağlı olarak farklılaşsa da hapsedmenin kendisi bir zor, bir şiddettir.

Türkiye’de Hapishaneler

Hapishanelerin Güncel Durumu

Mahpus Sayıları

Türkiye Ceza ve İnfaz Kurumlarında tutulan mahpus sayısı Ekim 2019 tarihi itibarıyla net olarak bilinmemektedir. Olağanüstü hâlin (OHAL) ilanı sonrası Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile düzenlenen mevzuat ile sivil toplumun ve insan hakları savunucularının ve örgütlerinin bilgiye ulaşmasının önüne çıkarılan engeller, ceza infaz kurumları ve bu kurumlarda alıkonulan mahpuslar hakkında bilgi alınmasını ve değerlendirme yapılmasını güçleştirmiştir.

Diğer taraftan Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri (CTE) Genel Müdürlüğü tarafından hapishanelere yönelik istatistiki bilgiler uzun yıllardır düzenli olarak yayınlanmakta iken son yıllarda düzenli yayınlanma alışkanlığından vazgeçilmiştir. CTE Genel Müdürlüğü web sayfalarında cezaevlerine dair mevzuat ve iletişim bilgileri dışında mahpuslarla ilgili sayısal veriler yer almazken Adalet Bakanlığı’nın web sayfasında (son erişim tarihi 10 Ekim 2019) dava dosya, savcılıklara ait soruşturma ve denetimli serbestlik sayılarına yer verilirken tutuklu ve hükümlülerle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Web sitelerinde yer alan en son veriler 2 Ekim 2017 tarihli iken; 31 Ekim 2018 tarihinde Ceza ve Tevkif Evleri Müdürü Şaban Yılmaz TBMM İnsan Hakları Komisyonunda mahpus sayısının 258.660 olduğunu aktarmıştır⁷.

Milletvekilleri tarafından Adalet Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi’ne (CİMER) yapılan başvurular sonrası elde edilen bilgiler basın yoluyla paylaşıldıkça hapishanelerin güncel durumu hakkında kısmi bilgilere ulaşılmaktadır. Siyasi iktidarın temsilcileri en son infaz yasasında yapılması düşünülen değişiklikler sürecinde mahpuslarla ilgili sayıları kamuoyu ile paylaşmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi Hukuk ve Seçim İşlerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Feti Yıldız, 14 Eylül tarihi

7 T24. Cezaevlerinde 3 bin çocuk var; tutuklu öğrenci sayısı ise bin 848’i buldu! <https://t24.com.tr/haber/cezaevlerinde-3-bin-cocuk-var-tutuklu-ogrenci-sayisi-ise-bin-848i-buldu,747719>. Published 2018. Accessed October 10, 2019.

itibariyle hapishanelerde toplam hükümlü ve tutuklu 284 bin 624 kişi bulunduğunu, AKP Grup Başkanı Naci Bostancı ise “Cezaevlerindeki insan sayısı 300 bine ulaşmış görünüyor” açıklamasını yapmıştır^{8 9}.

İHD Eş Genel Başkanı Öztürk Türkdoğan 4 Ekim 2019 tarihinde yaptığı açıklamada bu kurumlarda tutulan mahpus sayısının 285.000-300.000 olduğunu, ayrıca denetimli serbestlik adı altında cezalarının son 2 yılı kalanlardan tahliye edilip, infazları henüz tamamlanmamış kişi sayısının ise 250 bin ile 300 bin arasında olduğuna dikkat çekmiştir¹⁰. Denetimli serbestlikten yararlandırılan kişi sayısı ise Adalet Bakanlığı sayfalarında 477.797 dir¹¹. Kabaca 1 milyon kişi cezalandırma uygulamaları içinde yer almaktadır.

Türkiye’de 100 bin kişi başına düşen ceza infaz kurumundaki kişi sayısı 2013’te 188 iken, bu sayı 2017 yılında 288’e çıkmıştır. 2019 yılının son verileri dikkate alındığında (*nüfus 82.003.882; mahpus sayısı: 284.624*) bu oranın 100 bin kişi başına 347 kişiye yükselmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sayılar çıplak olarak bile yaşanan durumun ağırlığına ve tutuklama ve hapsedmenin yaygın bir uygulama olduğuna işaret etmektedir.

Hapishanelerde tutulan mahpuslarla ilgili Türkiye İstatistik Kurumu’nun paylaştığı son veriler ise 31 Aralık 2017 tarihlidir¹². Ceza infaz kurumundaki kişi sayısının 2016’nın aynı dönemine göre yüzde 15,7 artışla 232 bin 340 olduğu, bu kişilerin yüzde 65,9’unun hükümlülerden yüzde 34,1’inin ise tutuklu olarak ceza infaz kurumlarında tutulduğu bildirilmiştir.

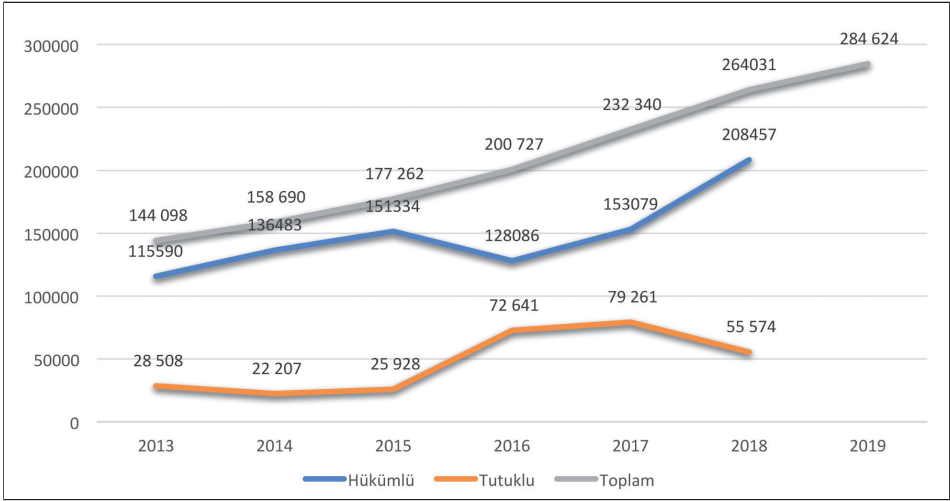
8 Sözcü. Af Yasası. SÖZCÜ Gazetesi. <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/mhpli-yildiz-teklifin-yasalasmasi-halinde-129-bin-kisi-tahliye-olacak-5414723/>. Published 2019. Accessed November 1, 2019.

9 HaberTürk. Af Yasası. HaberTürk. <https://www.haberturk.com/af-yasasi-son-dakika-meclis-2019-af-yasasi-cikacak-mi-af-yasasi-ceza-indirimi-ne-oldu-2526994>. Published 2019. Accessed November 1, 2019.

10 T24. İHD Eş Genel Başkanı Türkdoğan: Yeni bir anayasa zorunlu. <https://t24.com.tr/haber/ihd-es-genel-baskani-turkdogan-yeni-bir-anayasa-zorunlu,842362>. Published 2019. Accessed October 10, 2019.

11 UYAP. UYAP İstatistik Bilgi Sistemi. <http://istatistikler.uyap.gov.tr/>. Accessed October 10, 2019.

12 TÜİK. TÜİK Cezaevi İstatistikleri. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27610>. Published 2018. Accessed September 10, 2019.



Şekil 1: Yıllara Göre Tutuklu ve Hükümlü Sayıları

Adalet Bakanlığı verilerine göre 2005 yılında 55.870 olan tutuklu ve hükümlü sayısı, 31 Aralık 2017 itibari ile 232 bin 340'a yükselmiştir. 17 Ağustos 2016 tarihli 671 sayılı KHK ile Denetimli serbestlikle ilgili düzenlemelerdeki değişiklikler sonucu yapılan "örtülü OHAL af" sonrası 38000 mahpusun serbest bırakıldığı da dikkate alındığında; ülke tarihinde örneği olmayan bir şekilde 13 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısının yaklaşık beş kat artması son yıllarda yaşanan gelişmelerin de özeti niteliğinde olup cezaevleri nüfusundaki artış, fiziksel koşulların kötüleşmesinin yanı sıra hak mahrumiyetlerinin artmasına da yol açmaktadır¹³.

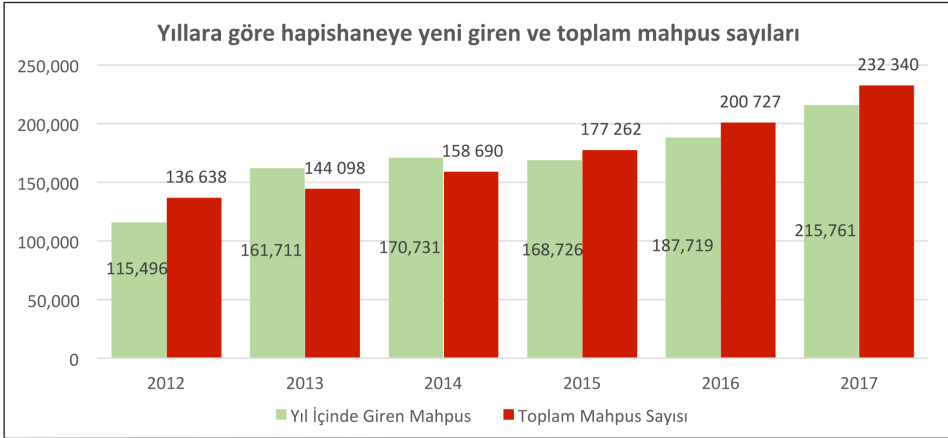
Tablo 1: Yıllara göre Tutuklu, Hükümlü, Kadın ve Erkek Oranları

Yıllar	Toplam Mahpus Sayısı	Hükümlü Oranları	Tutuklu Oranları	Erkek Oranları	Kadın Oranları
2013	144 098	80,22	19,78	96,40	3,60
2014	158 690	86,01	13,99	96,35	3,65
2015	177 262	85,37	14,63	96,33	3,67
2016	200 727	63,81	36,19	95,83	4,17
2017	232 340	65,89	34,11	95,74	4,26
2018	264 031	78,95	21,05	96,13	3,87
2019	284 624				

¹³ Birgün Gazetesi. Ceza İnfaz Kurumu verileri açıklandı: 88 bin kapasiteli 137 cezaevi geliyor. <https://www.birgun.net/haber/ceza-infaz-kurumu-verileri-aciklandi-88-bin-kapasiteli-137-cezaevi-geliyor-261837>. Published 2019.

Türkiye'de uzunzamandır hapsedmek, cezalandırmak ve intikam almak kavramları birlikte düşünülen ve hayata geçirilen uygulamalara dönüştürülmüştür. OHAL sonrası iktidara muhalif olan ve uygulanan politikaları eleştiren kişiler, tutuklanmakta, iddia edilen suçun kapsamını bilmeksizin ve yargı önüne çıkarılmaksızın aylarca ve hatta yıllarca hapishanelerde kalmakta, tutuksuz yargılanma ilkesi ihlal edilerek bir tür yargısız infaza maruz bırakılmaktadır. Tutuklu/hükümlü oranları yönünden 2010 yılında hapishanelerdeki yaklaşık 120 bin kişinin %72,6'sı hükümlü iken %27,4'ünün tutuklu olduğu, 2014 yılına doğru hükümlü sayısı artarken çatışmaların yeniden başlaması ve OHAL'le birlikte tutuklu oranlarının artarak 2016 yılında en yüksek orana ulaştığı (%36,2), ceza infaz kurumunda tutulanların üçte birinin tutuklu olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Hapishanelerle ilgili değerlendirilmeler sırasında dikkate alınması gereken önemli bir başlık ise yıl içinde hapishanelere giren /çıkan mahpus sayısının çok hareketli ve değişken olduğu gerçeğidir. Toplam mahpus sayısının 232.340 olarak belirtildiği 2017 yılında 215 bin 761 kişi hapse girerken, 193 bin 662 mahpusun ise çıktığı saptanmıştır. Önceki yıllara ait veriler de ceza infaz kurumlarındaki yoğun hareketliliği doğrular niteliktedir.



Şekil 2: Yıllara Göre Hapishanelere Giren/Toplam Mahpus Sayıları

Hapishane gibi ceza veya alıkonulma mekânlarının çocukların gelişim üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Ceza infaz kurumlarında 2017 yılında hükümlü çocuk (12-17 yaş grubu) olarak bulunanların sayısı, 2016 yılına göre yüzde 109,4 artarak 2 bin 56'ya çıkarken, işlediği iddia edilen suç sırasında çocuk yaşta olanların sayısı bir önceki yıla göre yüzde 28,3 artışla 11 bin 805 olmuştur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Bangkok ve Tokyo Kurallarında kadın ve çocuklar için hapsedmenin en son alternatif olması ve olabilecek en kısa süre için uygulanması gerektiği belirtilmiş ise de çocuk mahpuslara dair sayılar ve toplam mahpus sayısı içindeki oranlar bu hususların dikkate alınmadığını düşündürmektedir.

Türkiye'de hapishanelerde 2010 yılından 2017 yılına kadar mahpus nüfusunun yükselirken mahpus kadınların oranı önceki yıllara göre artarak 2017 yılında %3,5'dan %4,3'e yükselmiştir. Hapishaneler, çocuk ve kadınlar gibi özel gereksinimi olan gruplar yönünden dezavantajlar içermesinin yanında aşırı kalabalıklaşma ve ihlallerin yaygınlaşması ve artması nedeniyle mevcut sorunları daha da büyütmektedir.

Ağır hasta, engelli ve yaşlı mahpusların yanı sıra özel gereksinimi bulunan diğer mahpuslarla ilgili sayısal veriler, tutulma koşulları ve karşı karşıya kaldıkları zorluklar konularında da kamuoyuna yansıyan sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır.

Hapishane Sayıları

1968'de 633, 1991'de 651, 2000'de 559 olan hapishane sayısı bu tarihten sonra düzenli olarak düşürülmüş, 2005'de 441, 2010'da 371, 2016 başında 361'e ve 01.10.2019 tarihi itibarıyla 355'e kadar geriletmiştir.

Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü web sayfasında 252'si kapalı, 76'sı açık, 4'ü çocuk eğitim, 9'u kadın kapalı, 7'si kadın açık ve 7'si çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere 355 ceza infaz kurumu ve cezaevi olduğu ve kapasitenin 220.230'a ulaştığı bilgisi yer almaktadır.

Ceza infaz kurumlarında yaşanan değişimin gerekçesi CTE web sayfasında yer alan bilgilendirme notunda

"...işletim maliyetlerinin düşürülmesi, hizmette kalite, çağdaş infaz anlayışı doğrultusunda uluslararası normlara uymayan ve fiziki şartları ve kapasiteleri itibarıyla eğitim ve iyileştirmenin kısıtlı yapıldığı ya da hiç yapılamadığı küçük ilçe ceza infaz kurumlarının azaltılması" gerekçesi ile 2006 yılından itibaren toplam 258 ilçe ceza infaz kurumu kapatıldığı; bu süreçte eş zamanlı olarak "çağdaş anlayışa uygun yeni ceza infaz kurumlarının yapılması zorunluluğu" nedeniyle "sağlıklı, güvenli, mekanik, elektronik donanımlı ve rehabilitasyon işlemlerine elverişli" 178 yeni ceza infaz kurumu ile (147.486 kişilik kapasite) 34 kurumda ek bina ve açık yapılarak (9492 kişilik kapasite) kapasitede 156.808 kişilik bir artış gerçekleştirilmiştir..."¹².

şeklinde açıklanmaktadır. Son yıllarda ceza infaz kurumlarında yaşanan sayısal azalmaya karşın boyutlar ve kapasiteler büyütülmekte, yeni fiziki ve idari yapılanmalara gidilmekte, kurumlar kent merkezlerinden çıkartılarak yerleşim dışına taşınmakta ve kampüs hâline dönüştürülmektedir. Yeni mekânsal tasarımlarla kapatılma ve izolasyon daha da belirgin hâle getirilirken yasal ve idari düzenlemeler bu durumu pekiştirmektedir.

Silahlı çatışmaların yeniden başlaması ve darbe girişimi gerekçesiyle oluşturulan yeni OHAL döneminin ardından ceza infaz kurumlarında kapasite artışı yetersiz kalmış hapishanelerin doluluk oranları insani boyutların üzerine çıkmıştır. İktidarın bu durumla ilgili çözümü ise demokratikleşme ve barış için çabalamak yerine yeni hapishane inşaatları ile kapasite artışına gitmektir. Basında 2019 yılında

yer alan haberlerde yeni proje ve inşaatların yanı sıra doluluk oranları da dikkati çekmektedir.

2 Ocak 2019 tarihli Hürriyet Gazetesinde¹⁴

"...cezaevlerindeki doluluk oranı yüzde 121'e çıktı. Adalet Bakanlığı 389 mevcut cezaevine ek olarak 132 yeni cezaevinin yapımını sürdürüyor. 35 cezaevi ise proje aşamasında. Hâlihazırda cezaevlerinde kalanların sayısı 264 bin 31. Bu rakam, birçok ilin nüfusunu katlıyor. Cezaevlerinde 250 bin 764 erkek, 10 bin 285 kadın ve 2 bin 982 çocuk bulunuyor. Annesiyle kalan çocuk sayısı ise 677..."

27 Mart 2019 tarihli haberde¹⁵

"17 Aralık 2018 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde 389 ceza infaz kurumu bulunduğu ve bu kurumların toplam kapasitesinin 211 bin 838 kişi olduğu bildirildi. "Hükümlü ve tutuklu sayısındaki öngörülemez artışın karşılanması amacıyla önümüzdeki 5 yıl içinde 193 yeni ceza infaz kurumu yapımı planlanmış olup bunların 126 adedi inşaat aşamasında, 23 adedi ihale aşamasında, 35 adedi proje aşamasında, 9 adedi planlama aşamasındadır" denildi.

25 Nisan 2019 tarihinde Birgün gazetesinde¹³ mevcut ceza infaz kurumlarının sayısı ile açılması planlanan ceza infaz kurumlarının sayı, özellik ve kapasitelerine yönelik bilgiler yer almıştır.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevfikeyleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2006 yılından 2019 yılına kadar geçen 14 yıllık dönemde 166 adet yeni ceza infaz kurumu açıldı. Ayrıca mevcut 34 ceza infaz kurumuna ek bina yapılarak toplam 149 bin 588 kişilik kapasite artışına gidildi. 2018 yılında 500 bin metrekare büyüklüğünde toplam 11 cezaevini açan Adalet Bakanlığı 2021 yılına kadar 48 cezaevinin yapımını tamamlamayı hedefliyor.

13 Eylül 2019 tarihli Birgün gazetesinde ise¹⁶

"Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve İstanbul Milletvekili Onursal Adıgüzel'e, cezaevlerine ilişkin Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'nden (CİMER) Temmuz 2019 tarihinde yaptığı başvuruda Türkiye'de Temmuz 2019 tarihi itibarıyla 353 ceza infaz kurumu olduğu belirtilirken, cezaevlerinin toplam kapasitesi 218 bin 950 olarak açıklandı. 353 cezaevinin 75'i açık, 7'si kadın açık, 9'u kadın kapalı, 7'si çocuk kapalı ve 4'ü de çocuk eğitimevi. 2018 ve 2019 yıllarında tamamlanan ceza infaz kurumu sayısı 27 olarak açıklandı. Yeni açılan ceza infaz kurumlarının toplam kapasitesi ise 16 bin 566 olarak belirtildi.

14 Armutçu O. Cezaevi nüfusu: 264 bin 31. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cezaevi-nufusu-264-bin-31-41070059>. Published 2019.

15 Başaran R. Beş yılda 193 yeni cezaevi. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bes-yilda-193-yeni-cezaevi-41162888>. Published 2019.

16 Birgün Gazetesi. AKP 14 yılda 178 cezaevi açtı. <https://www.birgun.net/haber/akp-14-yilda-178-cezaevi-acti-268486>. Published 2019. Accessed October 8, 2019.

İnşaatı devam eden 114 ceza infaz kurumu arasında 2 kadın, 1 kadın açık, 2 de çocuk cezaevi bulunuyor. 114 ceza infaz kurumunun toplam kapasitesi ise 73 bin 448 olarak açıklandı.

İhale aşamasındaki 23 ceza infaz kurumunun toplam kapasitesi 14 bin 919 olarak belirtilirken bunlardan birinin kadın cezaevi olduğu belirtildi.

Demokratik hakları sınırlandıran/ortadan kaldıran, şiddet ve çatışma politikalarını hâkim kılan yönetimler, kökleşmiş siyasal sorunlara odaklanmak yerine artan mahpus sayısı karşısında yeni kapatılma mekanizmaları inşa etmeyi kamuoyuna bir çare olarak sunmaktadır. Dünyada yaşanan örnekler ise kapasite artışı ile mahpus sayısının artışı arasında bir ilişki olduğunu, yapısal değişimin ancak insanların hak öznesi görülmesi, demokrasi, barış ve özgürlüklerin savunulması, ötekileştirici ve düşmanlaştırıcı politikalarından uzaklaşılmasıyla mümkün olabileceğini göstermektedir.

Hapishanelerde İnsan Gücü

CTE web sayfasında¹⁷ “ceza infaz kurumu ve cezaevlerinin” mevcut kadro durumları yer almaktadır. Sayfada yer verilen bilgilerden hapishanelerde personelin kadrolu ve sözleşmeli olarak iki ayrı statüde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Ceza infaz kurumlarında 1 Kasım 2019 tarihi itibarıyla 43.789 kadrolu, 21.919 sözleşmeli olmak üzere toplam 65.708 personel yer almakta, 1018 kadro ise boş gözükmektedir.

Mevcut kadroların özellikleri ve dağılımları hapishanelerde uzman eksikliğinin varlığına işaret etmektedir. Sağlık alanında hizmet veren personel sayılarında “cezaevi hekimi” statüsünde 9 hekim kadrolu istihdam edilirken, hiçbir kurumda kadrolu ya da sözleşmeli uzman hekimin istihdam edilmediği görülmektedir. Kadrolu dış hekim 65, eczacı 0, hemşire 0, sağlık memuru 445; sözleşmeli statüsünde ise 534 diğer sağlık çalışanı istihdam edilmektedir.

5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesi Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra, 2009 yılına kadar hükümlü ve tutuklulara kurum hekimleri vasıtasıyla sunulan birinci basamak sağlık hizmetleri 30.04.2009 tarihli Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Protokol doğrultusunda aile hekimleri aracılığıyla genel sağlık sistemi kapsamında Sağlık Bakanlığınca sunulmaya başlanmıştır¹⁸. CTE Genel Müdürü Şaban Yılmaz tarafından TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nda 14.11.2018 tarihinde yapılan açıklamada yaklaşık 471 aile hekiminin görev yaptığı belirtilmiştir¹⁹.

17 Adalet Bakanlığı. CTE Verileri. Adalet Bakanlığı.

18 TBMM. 5283 sayılı yasa. CTE. <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/saglik-hizmetleri>. Published 2005. Accessed November 2, 2019.

19 TBMM. Türkiye büyük millet meclisi insan haklarını inceleme komisyonu tutanak dergisi. 2018:1-48. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2216.

Psiko-sosyal çalışmalarda yer aldığı düşünölen uzmanlar ise 804 psikolog, 371 sosyolog, 283 sosyal çalışmacı, 1 eğitim uzmanı ve 612 öğretmen olup hiç pedagoğ bulunmamaktadır.

İnsanların sağlığını bozan, yaşama hakkı ihlallerine yol açan şiddete, işkence, kötü muamele ve onur kırıcı davranışa maruz kaldığı hapishanelerde yapılan mimari düzenlemeler gerekli insan gücü ve donanım ile desteklenmediği takdirde bu mekânlar hak ihlallerini daha da büyük boyutlara taşımaktadır. Mevcut kadro yapılanmasının hapishanelerin idari düzenini ve güvenliği öncelediği, kapatma ve cezalandırma dışındaki ödevlerin tali kaldığı kurumların web sayfalarında misyon başlıkları altında sözü edilen hizmetlerin bütüncül ve yeterli olarak verilebilmesi için mevcut kadroların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Yaşanan sorunlar ceza infaz kurumlarının fiziki altyapıları, insan gücü yetersizliği ve idari tasarruflar nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır.

Siyasi iktidar hukuk sistemi ve ceza politikalarında kişileri özgürlüğünden yoksun bırakmayı ilk sırada başvurulacak bir mekanizma olarak öne çıkarıp hak ihlallerine zemin yaratırken; cezaevi yönetim mekanizmaları, sorumluların görev ve yetki konularındaki belirsizlikler, denetim/izleme konusundaki eksiklikler, mahpus odaklı olmayan yönetim anlayışları ve cezasızlık ceza infaz kurumlarını hak ihlallerine açık hâle getirmektedir.

Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ve Özellikleri

Bu bölümde Türkiye'de var olan hapishanelerle ilgili bilgiler (özellikleri, kapasiteleri, kadro ve personel sayıları, iletişim bilgileri vb.) Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfalarında ve kamuoyuna açıkladığı raporlar esas alınarak hazırlanmıştır¹⁷⁻²⁰.

A Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

1950 ve 1970'li yıllarda inşa edilmiş ilçe tipi cezaevleridir. A1, A2 ve A3 olarak üç alt tipi bulunmaktadır. Dört-altı koğuşu olan bu kurumlarda iki disiplin hücresi, banyo, mutfak, kütüphane ile konferans salonu mevcuttur. Kadın ve çocuk hükümlü ve tutuklular için ayrı bölümleri bulunan bu kurumların kapasiteleri tiplerine göre 24-60 kişi arasında değişmektedir. A1; 2, A2; 9 ve A3 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ise 17 tane dir.

B ve C Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

7 koğuş ve 2 disiplin hücresi bulunan B Tipi cezaevlerinde de kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bölümler mevcuttur. Banyo ve her koğuşun yanında gerektiğinde mutfak olarak kullanılabilecek alan ve her koğuşun müstakil havalandırması mevcuttur. Toplam 8 tane dir.

20 Yargı Kararları. Cezaevi Tür ve Tipleri ve Özellikleri. <https://www.yargikararlari.net/konu/cezaevi-tur-ve-tipleri-ve-ozellikleri.24/>. Published 2018. Accessed October 6, 2019.

C Tipi cezaevlerinde ise 8 koğuş ve 4 disiplin hücresi bulunmaktadır. Çocuk ve kadınlar için ayrı bölümler, kütüphane ve konferans salonu mevcuttur. Banyo ve her koğuşun yanında mutfak olarak kullanılabilir bir alan vardır. C tipi cezaevleri projesine göre 164 kişi kapasiteli olmasına karşın gerektiğinde 300 kişiyi barındırabilecek kapasitededir.

D Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarından olan D Tipleri biri Diyarbakır'da olmak üzere iki tanedir (diğeri Denizli). Tek ve üç kişilik oda esasına göre inşa edilmiştir.

Biri idare bloğu olmak üzere birbirine fiziksel olarak bağlantı hâlinde olan 11 blok, 230 odadan oluşmaktadır. G blok idare katında 26 idari büro, konferans salonu, 2 adet her biri 10 yataklı revir, kamera sistem odası bulunmakta, zemin katında santral, berberhane, terzi, teknisyen odası, ses yayın odası, mutfak, yemekhane mevcuttur.

G blok zemin katta 10 ve 1 inci katta 10 olmak üzere 20 müşahede odası vardır. H ve L blok alt katları disiplin hücreleridir.

E blokta 1 adet çamaşırhane, 1 adet kütüphane, 1 adet dersane ve 16 adet çok amaçlı hobi salonu vardır.

E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

İki katlı olarak koğuş sistemine göre inşa edilmiş olan cezaevlerinde düzenleme yapılarak 2, 4, 6, 8 ve 10 kişilik odaların yer aldığı kapalı infaz kurumlarına dönüştürülmüştür.

Son yıllarda müşahede kısımlarında tadilat yapılarak yeni küçük oda tipi koğuşlar da elde edilmiştir. E Tipi Cezaevlerinin normal kapasitesi 600 kişi olup lüzumu durumlarında ilave ranzalarla kapasitesi 1000'e kadar ulaşabilmektedir. Her odada müstakil bir havalandırma mevcuttur. E Tipi cezaevlerinde çocuk ve kadınlar için de ayrı bölmeler, jandarma için de müstakil yer mevcuttur.

İlk kısmının üst katı idareye ait olup, alt katlar yemekhane, üst katlar ise yatakhane olarak kullanılmaktadır. 80 kişilik müşahede bölümü, tam teşkilatlı mutfak, soğuk hava deposu, çamaşır ve çamaşırhane, berber, hamam, özel ziyaret yerleri, mescit, konferans salonu ve iş atölyeleri bulunmaktadır. Kurum kaloriferli olup, ana bina içerisinde üç adet lojmanı vardır.

F Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Yüksek güvenlikli F tipi kapalı cezaevleri, tüm tretman programlarının uygulanabilmesi için uygun mekânlara sahip, mevzuatı gereğince sadece tehlikeli hükümlü ve tutuklu statüsündeki kişilerin barındırılabilirliği, fizikî yapısı, elektrik

ve elektronik güvenlik sistemleri ile yönetim plânı bakımından güvenliği tehdit eden unsurları en aza indirilmiş içten ve dıştan koruma görevlileri ile firara karşı engelleri bulunan ve oda sistemine göre inşa edilmiş ceza infaz kurumlarıdır.

Sirkülasyonu 3 ana koridordan sağlanan ve 5 bloktan oluşan, 57 adet 1 ve 2, 103 adet 3 kişilik odaları bulunan cezaevi toplam 368 kişi kapasitelidir. Bu ceza infaz kurumlarında açık ve kapalı spor sahaları, ön görüşme odası, iş atölyeleri, kreş, kantin, anons ve müdahale ekip odası, merkez kontrol odası, kütüphane, yönetim ve hizmet servis büroları ile revir, gözetim odaları, kabul, sevk ve tahliye hizmet büroları, nöbetçi müdür ve baş memur odaları ile idare çay ocağı, personel yemekhanesi, mutfak, soğuk hava depoları, jeneratör, çamaşırhane ve sığınak bulunmaktadır.

Kurum özelliği ve güvenliği nedeniyle, proje aşamasında 24 saat kesintisiz ısınma, aydınlanma ve su verebilecek kapasitede kalorifer (fuel-oil), elektrik, jeneratör ve asıl su tesisatı ile donatılmıştır. Zemin tünel kazma girişimini engelleyici, yeterli miktarda hasır demirli betonla sağlamlaştırılmıştır. Kanalizasyon boruları firarı engelleyecek ebatlarda döşenmiş, rögarlar ile kontrol imkânı sağlanmış, çevreyi koruma amacı güdülerken arıtma tesisleri kurulmuştur.

H Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Oda sistemine göre inşa edilmiş bulunan kurum iki katlı olup iki bloktan meydana gelmektedir. 200 adet tek kişilik ve 100 adet üç kişilik bölmesi bulunmakta olup, müstakil yemekhane yerleri ile tam teşkilatlı mutfak, soğuk hava deposu, berber, bulaşık ve çamaşırhanesi, özel ziyaretçi yerleri mescit ve konferans salonu ve hamamı bulunmaktadır. H tipi cezaevleri 500 kişi kapasiteli olup kalorifer ile ısıtılmaktadır. Toplam beş tanedir.

K Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

İlçe tipi cezaevi olup, K1 ve K2 olmak üzere iki tipi bulunmaktadır. K1 tipi ceza infaz kurumları 5, K1 tipi ceza infaz kurumları ise 17 adettir.

K1'de 4 koğuş ve 2 disiplin hücresi K2'de 6 koğuş ve 2 disiplin hücresi bulunmaktadır. K1'in kapasitesi 42 kişi olup 60 kişi, K2'de ise kapasite 60 kişilik olup 150 kişiye çıkarılabilmektedir. Her koğuşun bir havalandırma bahçesi banyo ve mutfak bulunmaktadır.

Kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bölmeleri, kütüphane ve konferans salonu da mevcuttur.

L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Eski ceza infaz kurumlarının yerlerine ya da kapasite yetersizliğine çözüm amacıyla 7 kişilik 61 ünite, 3 kişilik 4 oda, 40 adet tek kişilik oda sistemine uygun olarak inşa edilen uluslararası standartlara uygun, kapalı ceza infaz kurumlarıdır. L tipi ceza infaz kurumlarında, bireysel odalar 12,45 m², açık avlular 65,19 m², ortak yaşam

ünitesi 56,59 m² olup 7 kişinin bir arada bulunduğu bir ünite toplam 208,93 m²'dir. Hükümlü ve tutuklu odalarında 100 x 125 cm boyutlarında ışık alan çift ve saydam camlı pencereler bulunmaktadır.

L tipi ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklular, ünitelerde bulunan bireysel odalarında kalmaktadır. Bu odaların kapıları gece belirli bir saatten sonra kapatılmakta gündüzleri ise açık tutulmaktadır. Hükümlü ve tutuklular gündüzleri 7 kişilik ortak yaşam alanında ve avluda bir araya gelebilmektedir. Tutuklu ve hükümlülerin; barınma, sağlık, eğitim ve her türlü iyileştirme taleplerine cevap verecek yeterli fizikî alanlar bulunmaktadır. Bu faaliyetlere ilave olarak, sportif ve kültürel hizmetlerin sunulacağı mekânlar da mevcuttur.

Kurumda, giriş-çıkışların kontrolü ve izinsiz girişleri engellemek üzere göz biyometrisi ile binaya tüm giriş-çıkışlarda elektronik arama amaçlı olarak kullanılan duyarlı kapı ve X-Ray cihazı bulunmaktadır.

L tipi kapalı ceza infaz kurumları, koğuş sisteminden kaynaklanan güvenlik zafiyetlerini büyük ölçüde azaltmaktadır. Ceza infaz kurumunda, günlük hizmetlerin (sayım, hastane, ziyaret, duruşma, tahliye, görüş vb.) kayıt altına alındığı, personelin idari blok ile hükümlü ve tutuklu bloklarına geçişlerinin kontrol altında tutulduğu ve tüm sirkülasyonun organize edildiği bir ana kontrol merkezi ile altı lokal kontrol merkezi bulunmaktadır.

L tipi kapalı ceza infaz kurumlarında; kurum müdürü, ikinci müdürler, idare memuru, sayman ile yeterli sayıda doktor, diş hekimi, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, kâtip, sağlık memuru, infaz ve koruma başmemuru, teknisyen, infaz ve koruma memuru, hasta bakıcı, odacı, çamaşırcı, kaloriferci ve hizmetli görev yapmaktadır. Her bölümün ortak yaşam alanında bir adet tv anten girişi, bir adet çok kanallı merkezî radyo, küçük bir mutfak (çay pişirme ve pişirilmeden yenebilen sebze meyveler ile bulaşıkların yıkanması için) elektrikli ısıtıcı için bir adet priz, acil durumlarda personelin çağırılması için 1 adet ışıklı çağırma butonu bulunmaktadır. Toplam 22 tanedir.

M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

İki katlı olarak koğuş sistemine göre inşa edilmiş olan bina oda sistemine dönüştürülmüş 4, 6, 8, 10 kişilik odalar elde edilmiştir. Her odanın havalandırması bulunmaktadır. Bu tiplerde alt katlar yemekhane, üst kısımlar yatakhane olarak kullanılmaktadır. Kadınlar ve çocuklar için müstakil bölümler mevcuttur. Kurumda tam teşkilatlı mutfak, soğuk hava deposu özel ziyaretçi yeri, mescit, konferans salonu, hamamı, berber, bulaşık ve çamaşırhanesi ile iş atölyeleri mevcut olup ayrıca 6 disiplin hücresi bulunmakta ve bina kalorifer ile ısıtılmaktadır. Toplam 23 tanedir.

R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 18.maddesi uyarınca akıl hastalığı dışında ruhsal rahatsızlıkları bulunan hükümlülerin rehabilitasyonu için inşa edilen kurumlardır. Hâlen İstanbul /Metris R Tipi Kapalı (158 kişi kapasiteli) ve Menemen R Tipi Kapalı (156 kişi kapasiteli) Rehabilitasyon Merkezi faaliyetini sürdürmektedir.

Ayrıca; Adana, Elâzığ, Manisa ve Samsun E-Tipi ceza infaz kurumlarında oluşturulan üniteler faaliyete geçirilmiştir.

T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Büyük kentlerdeki eski ceza infaz kurumlarının yerlerine ya da kapasite yetersizliğine çözüm amacıyla inşa edilen kapalı ceza infaz kurumlarıdır.

Sekiz, üç ve tek kişilik oda sistemine uygun olarak projelendirilen T tipi kapalı ceza infaz kurumlarında 8 kişilik 72 oda, 3 kişilik 8 oda, 1 kişilik 16 oda olmak üzere toplam 616 kişi kapasiteli olarak planlanmış, 3 ve 8 kişilik odalar dubleks olarak inşa edilmiştir.

Tek kişilik odalar 12 m² olarak projelendirilmiştir. 3 kişilik odaların alt ve üst kat ortak yaşam ve yatak bölümleri 27'şer m²'dir. 8 kişilik odaların üst kat yatak bölümleri net 28 m², alt kat ortak yaşam bölümleri 32.5 m²'dir. 8 kişilik ünitelerde 35 m², 3 kişilik ünitelerde 30 m² havalandırma bahçeleri yer almıştır.

T tipi ceza infaz kurumunda hükümlü ve tutukluların sosyal ve kültürel alanları tanzim edilmiş, bu çerçevede net kullanım alanlarına sahip 494 m²'lik kapalı spor salonu, 251 m²'lik açık spor alanı, 226 m²'lik çok amaçlı gösteri salonu, ayrıca, aynı anda 450 kişinin açık görüş 36 kişinin kapalı görüş yapacağı alanlarla birlikte, 32 kişilik avukat görüş mahalli bulunmaktadır.

Ceza infaz kurumunda eğitim ve iyileştirme faaliyetleri çerçevesinde iş atölyeleri, dersane ve kütüphaneler ile revir ve sağlık üniteleri de yer almaktadır.

Ceza infaz kurumunda günlük hizmetlerin (sayım, hastane, ziyaret, duruşma, tahliye, görüş vb.) kayıt altına alınması ve personelin idari blok ile hükümlü ve tutuklu bloklarına geçişlerin kontrol edilebilmesi amacıyla planlanan ve tüm sirkülasyonun organize edildiği bir kontrol merkezi bulunmaktadır. Kurumda, giriş-çıkışların kontrolü ve izinsiz girişleri engellemek üzere, göz biyometrisi ile binaya tüm giriş-çıkışlarda elektronik arama amaçlı olarak kullanılan duyarlı kapı ve X-Ray cihazı bulunmaktadır.

Ceza infaz kurumunun dış güvenliği jandarma tarafından sağlanmakta, ceza infaz kurumunun ihata duvarı üzerinde jandarma nöbetçi kuleleri bulunmaktadır. Ceza infaz kurumu dış güvenliğinin sağlıklı yürütülmesi için çevre ışıklandırması yapılmıştır. Aramalarda ayrıca el detektörü de kullanılmaktadır.

T tipi kapalı ceza infaz kurumlarında görev yapacak yönetici ve hizmet personeli; kurum müdürü, ikinci müdür, idare memuru, sayman ile yeterli sayıda doktor, dış hekim, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, kâtip, sağlık memuru, infaz ve koruma baş memuru, teknisyen, infaz ve koruma memuru, hasta bakıcı, odacı, çamaşırcı, kaloriferci ve hizmetlidir.

Her bölümün ortak yaşam alanında bir adet tv anten girişi, bir adet çok kanallı merkezî radyo, küçük bir mutfak (çay pişirme ve pişirilmeden yenebilen sebze meyveler ile bulaşıkların yıkanması için) elektrikli ısıtıcı için bir adet priz, acil durumlarda personelin çağırılması için 1 adet ışıklı çağırma butonu bulunmaktadır.

Kampüs Cezaevleri

Türkiye'de 2019 yılı itibarıyla 16 kampüs cezaevi mevcuttur, bunlar Sincan, Tekirdağ, Maltepe, Silivri, Kocaeli, İzmir/Aliağa, Şanlıurfa, Hatay, Elâzığ, Van, Tarsus, Diyarbakır, Çorlu, Konya, Aksaray kampüs cezaevleridir.

Bölgede Yer Alan Ceza ve İnfaz Kurumları (Hapishaneler)

CTE web sayfasında¹⁷ Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde 1.11.2019 tarihi itibarıyla 87 hapishanenin yer aldığı belirlenmiştir. Bölgede yer alan hapishanelerin tümünün web adresleri bulunmasına karşın bir bölümünün web adreslerinde herhangi bir bilgi yer almamakta veya web adresine ulaşılamamaktadır.

İnternette web sayfalarına ulaşılan hapishanelerin web sayfalarında CTE'nin kurumlara ait genel misyon, vizyon ve mimari yapısıyla ilgili standart açıklamasının yanı sıra iletişim, adres bilgileri ve duyurulara yer verilmektedir. Bilgiler aynı standartları içermemekte, "hizmete alınma tarihleri, yüzölçümleri, donanımsal bilgiler ile mevcut kadroları"na ait bilgiler internette ulaşılan hapishanelerin tümünde bulunmamakta, "mahpus sayıları ve hapishanelere dair diğer veriler"e ise hiçbir kurumun web sayfasında yer verilmemektedir.

7 Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu

(Gaziantep H Tipi, Erzurum H Tipi, Diyarbakır D Tipi, Elâzığ 1 nolu, Elâzığ 2 nolu, Van F Tipi, Van YG)

51 Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

1 Çocuk ve Gençlik Kapalı CİK (Diyarbakır)

2 Kadın Kapalı (Diyarbakır, Elâzığ)

6 A Tipi Kapalı CİK (Gaziantep Nizip, Şanlıurfa Viranşehir, Tunceli, Erzurum Hınıs, Ağrı Doğubayazıt, Van Erciş)

1 B Tipi Kapalı CİK (İğdır)

11 E Tipi Kapalı CİK (Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Siirt, Elâzığ, Erzurum, Malatya, Muş, Bitlis)

5 K Tipi Kapalı CİK (Gaziantep Araban, Adıyaman Gölbaşı, Elâzığ Karakoçan, Elâzığ Keban, Erzurum Horasan)

3 L Tipi Kapalı CİK (Gaziantep, Kilis, Ağrı Patnos)

5 M Tipi Kapalı CİK (Mardin Midyat, Batman, Bingöl, Ağrı, Van)

15 T Tipi Kapalı CİK (Gaziantep İslâhiye, Gaziantep Nizip, Şanlıurfa 1 nolu, Şanlıurfa 2 nolu, Şanlıurfa Siverek, Diyarbakır 1 nolu, Diyarbakır 2 nolu, Şırnak, Elâzığ, Erzincan, Erzurum Oltu, Ardahan, Kars, Ağrı Doğubayazıt, Van)

2 Kapalı CİK (Ağrı, Hakkâri)

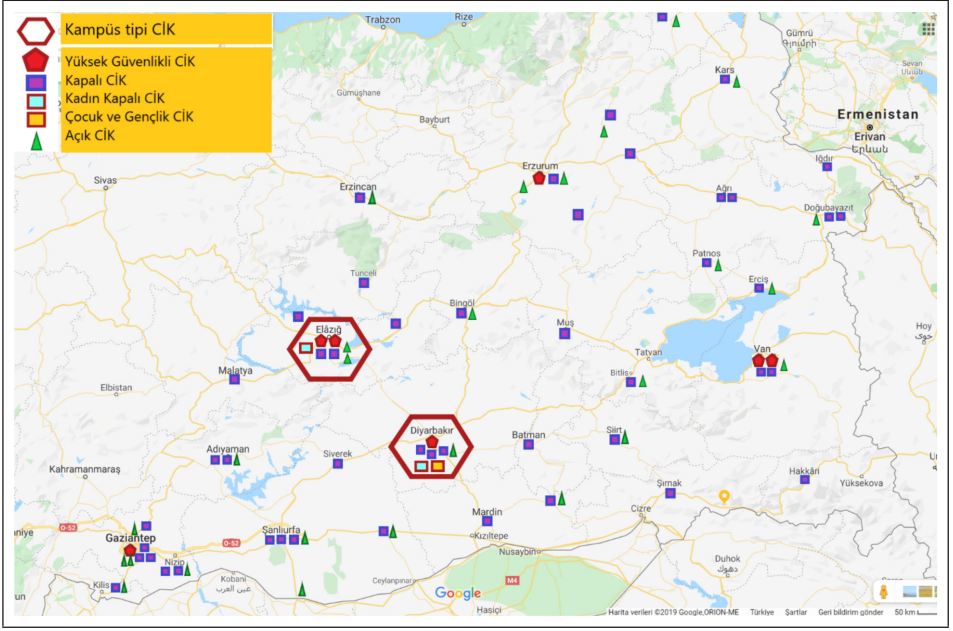
28 Açık Ceza İnfaz Kurumu

Bu kurumların 9'u **bağlı açık** (İslâhiye, Nizip, Kilis, Midyat, Şırnak, Erzincan, Bingöl, Ardahan, Ağrı)

19'u ise müstakil açık CİK (Gaziantep, Şehitkamil, Adıyaman, Şanlıurfa, Akçakale, Siverek, Diyarbakır, Siirt, Malatya Doğanşehir, Elâzığ Sivrice, Elâzığ Kampüs Cezaevi, Erzurum, Erzurum Dumlu, Erzurum Narman, Bitlis, Kars, Patnos, Doğubayazıt, Van, Van Erciş)

ve **Elâzığ Çocuk Eğitimevi** yer almaktadır.

Bölgede ayrıca **Elâzığ** ve **Diyarbakır**'da iki adet kampüs yerleşkesi bulunmaktadır.



Şekil 3: Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yer alan CİK'lerinin yerleşimi

Silahlı çatışmaların yeniden başladığı 2015 yılı sonrasında

- İki “Yüksel Güvenlikli CİK” (Elâzığ 2 Nolu ve Van Yüksek Güvenlikli Kapalı CİK)
- İki “Kadın Kapalı CİK” (Diyarbakır ve Elâzığ Kadın CİK)
- Beş “T Tipi Kapalı CİK” (Diyarbakır 1 Nolu, Diyarbakır 2 Nolu, Şanlıurfa 1 Nolu, Şanlıurfa 2 Nolu ve Ağrı Doğubayazıt T Tipi Kapalı CİK)
- Bir “L Tipi Kapalı CİK” (Ağrı Patnos L Tipi) hizmete alınmıştır.

Ulusal ve Uluslararası Mevzuat

Evrensel hukuk normları, kişilerin özgürlüğünden alıkonuldukları andan başlayarak yaşama hakkı başta olmak üzere temel insan haklarının korunacağını, işkence ve kötü muamele uygulamalarına ve ayrımcılığa maruz bırakılmayacaklarını ve insanlık onurlarına saygı gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

“Toplumu suça karşı korumak ve suçun tekrarını azaltmak” gerekçesiyle hapis cezası ya da kişinin özgürlüğünü kısıtlayan benzer tedbirlere başvurulması ulusal ve uluslararası hukukta kabul görmekle birlikte; kapatılmanın bizatihi kendisi kişiyi yaşadığı dünyadan, sosyal çevresinden tecrit etmeye yönelik ağır bir ceza olduğundan bu durumu daha da ağırlaştıracak uygulamalara ve durumlara karşı devletlerin önlem alması gerektiği belirtilmiş ve benzer kurallar benimsenmiştir.

Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi başta olmak üzere tüm sözleşme ve bildirgelerde “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliğinin herkesin hakkı olduğu, hiç kimseye işkence yapılamayacağı, zalimce, insanlık dışı, onur kırıcı ceza verilemeyeceği veya davranışta bulunulamayacağı, ayrımcılığa maruz bırakılamayacakları, hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağı, alıkonamayacağı ve sürgün edilemeyeceği, açık ve adil yargılama hakkı olduğu” ortak vurgu olarak yer almıştır. Bu hususta sözü edilen “sözleşme, protokol, bildirge ve kuralların başlıcaları;

- Birleşmiş Milletler İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (1948)
 - o Birleşmiş Milletler İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol (OPCAT) (2002)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950)
- Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Mandela Kuralları) (1955)
- Avrupa Cezaevi Kuralları
 - o Avrupa Bakanlar Komitesinin Avrupa Cezaevi Kuralları Üzerine R87 Nolu Tavsiye Kararı (1987)
- Küçük Yaşta Kimselere İlişkin Adli Süreçler Hakkında Standart Asgari Kurallar (1985)
- Herhangi bir şekilde Tutuklu ya da Hapiste Olan Bütün Kimselerin Korunmasına İlişkin İlkeler Demeti (1988);
- İşkencenin ve İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Uygulama ve Cezaların Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1989)
- Birleşmiş Milletler Özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların korunmasına ilişkin kuralları (Havana Kuralları) (1990)
- Mahkumlara Uygulanacak Muameleye İlişkin Temel İlkeler (1990) olarak sıralanabilir.

Mahpuslara yönelik uygulamalara dair temel belge 1955 tarihli “Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları”dır. Kurallar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 2015 tarihinde değişen ihtiyaçlar, insan hakları ve hapishane idaresi alanlarında meydana gelen değişim ve gelişmeleri yansıtabilecek şekilde

- a. Mahpusların insan olmalarından kaynaklanan onur ve değerine saygı
- b. Tıp ve sağlık hizmetleri
- c. Sağlık çalışanlarının rolü, hücre hapsi ve gıda sınırlandırması dahil disiplin tedbiri ve cezası

- d. Mahpuslarla ilgili tüm işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezalandırma belirtilerinin veya iddialarının yanı sıra tüm gözaltı ölümlerinin soruşturulması
- e. Zor koşullar altındaki ülkeler göz önüne alınarak, özgürlüğünden yoksun bırakılmış hassas grupların korunması ve özel ihtiyaçlarının karşılanması
- f. Kanuni temsile erişim hakkı
- g. Şikayetler ve bağımsız denetim
- h. Güncel olmayan terimlerin değiştirilmesi
- i. Asgari Standart Kuralları uygulayacak ilgili personelin eğitimi

konuları değerlendirilerek yeniden gözden geçirilmiş ve “Mandela Kuralları”²¹ olarak üye devletlerce de onaylanmıştır. Mandela Kuralları²¹ üye devletleri; suçun engellenmesi ve ceza adaleti standart ve normlarına uygun şekilde tutukluluk hâli koşullarını iyileştirmeye, hapishanelerde aşırı kalabalıklaşmayı azaltmaya, tutukluluğa alternatif hapis dışı tedbirlere başvurmaya, adalet ve hukuki savunma mekanizmalarına daha fazla erişimi desteklemeye, hapis cezasının alternatiflerini pekiştirmeye, rehabilitasyon ve toplumsal yeniden uyum programlarını desteklemeye, hapishane koşullarını iyileştirmeye ve Nelson Mandela Kurallarının uygulanmasına destek olacak yeterli insani ve maddi kaynak ayırmaya davet etmektedir.

BM’nin yanı sıra Avrupa Konseyi ve organları tarafından kabul edilen sözleşmeler, ilkeler ve tavsiyelerde de ceza infaz kurumları ve mahpuslarla ilgili benzer düzenlemeler yer almaktadır. Avrupa Konseyi’nin bir organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin uygulanmasını denetlemek amacıyla oluşturulmuş, Türkiye 1987’de bireysel başvuru hakkını tanıırken 1990’da da zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. AİHM, konsey üyesi devletlerin yol açtığı veya sorumlu tutulduğu yaşam hakkı ihlalleri, işkence ve diğer kötü muamele ile diğer insan hakları ihlallerini değerlendirerek insan hakları ve temel değerlerin korunması yönünde karar verici ve fiiller nedeniyle devletleri tazminata mahkum etmekte ve yaptırımlar önermektedir.

İzleme ve Denetleme

Temel ilkelerin devletler tarafından kabul edilmesi yeterli değildir. Alıkonulma ve kapatılma mekânlarında tutulan kişilerin işkence ve diğer kötü muamele başta olmak üzere insan hakları ihlallerine karşı korunması amacıyla bağımsız kurullar ve mekanizmalar oluşturularak izlem ve denetleme faaliyetleri gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. BM’de üye devletlerden 47 temsilcinin üç yıl süre ile seçildiği BM İnsan Hakları Konseyi belirli bir ülke veya insan hakları sorunu hakkında BM şartı ve BM insan hakları antlaşmalarına dayalı olarak çalışmalar yapmak üzere oluşturulmuştur.

²¹ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Antalya Barosu İnsan Hakları Merkezi. *Mandela Kuralları*. Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 121; 2019.

Çalışmalar, konsey tarafından atanan ve gönüllülük temelinde çalışan özel raportörler, bağımsız uzmanlar ya da çalışma grupları ile sürdürülmektedir. BM şartına dayalı denetim usulleri kapsamında sistematik nitelik taşıyan ağır insan hakları ihlallerini değerlendirmek amacıyla ziyaretler gerçekleştirilmekte, saptanan ihlallere ilişkin tespit ve tavsiyelerin yer aldığı özel raporlar hazırlanmakta, şikayetlerle ilgili müdahalede bulunulmakta ve dört yılda bir evrensel periyodik gözden geçirme gerçekleştirilmektedir.

BM’de, insan hakları antlaşmalarının taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanların yer aldığı “İnsan Hakları Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, İşkenceye Karşı Komite, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Alt Komitesi, Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi, Engelli Hakları Komitesi, Zorla Kaybedilmeye Karşı Komite” kurulmuştur.

Mahpuslar ve alıkonulma yerlerinde tutulan kişilerle ilgili ihlaller ağırlıklı olarak İşkenceye Karşı Komite (CAT), İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Alt Komitesi (OPCAT)’in çalışma alanı içinde yer almaktadır.

Seçmeli Protokolü onaylayan veya kabul eden ülkelerden seçilen 25 tarafsız ve bağımsız uzmanın oluşturduğu İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi (Subcommittee On Prevention Of Torture (SPT))²² ile Avrupa Konseyi’nin denetim organı olarak görev yapan “Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamelenin veya Cezanın Önlenmesi Komitesi”²³ (CPT) özgürlüklerinden yoksun bırakılmış insanların nasıl bir muameleye tabi tutulduklarını değerlendirmek üzere gözetim ve alıkonulma yerlerine ziyaretler gerçekleştirmektedir. Komite, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin haklarını korumayı ve ihlalleri gidermeyi öncelemekte ziyaretler sonrası hazırlanan raporlarla bulgu, öneri, görüş ve bilgi taleplerini ilgili devletlerle iş birliği ve gizlilik ilkelerine riayet ederek paylaşır. CPT bir soruşturma kurumu olmamakla birlikte, özgürlüklerinden yoksun bırakılmış insanları işkenceye ve diğer tür kötü muameleye karşı korumaya yönelik yargı dışı bir mekanizma sağlamaktadır.

Ulusal Mevzuat

Temel hak ve özgürlükler açısından özgürlüğünden alıkonulan kişi ile özgür kişinin koşulları arasındaki farkın asgari düzeyde olması gerektiği uluslararası hukukta belirtilen önemli hususlardan biridir. Özgürlüğünden yoksun bırakılan

22 OHCHR | The SPT in Brief. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/Brief.aspx>. Accessed May 29, 2019.

23 EC. About the CPT. https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt?p_p_id=56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B_languageId=tr_TR. Accessed October 1, 2019.

kişilerle ilgili temel haklar ve hukuksal normlar T.C. Anayasa’sı²⁴ başta olmak üzere yasalar ve yönetmeliklerde tanımlanmıştır.

Anayasa’da²⁴; yasalar karşısında herkesin eşit olduğu (Madde 10), temel hak ve özgürlüklere dokunulamayacağı (Madde 12), herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı olduğu, tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı, hiç kimseye işkence, eziyet, onur kırıcı bir ceza veya muamele yapılamayacağı (Madde 17), yargı kararı olmaksızın kimsenin özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edilemeyeceği (Madde 19), özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamayacağı, kişisel verilerinin korunmasını talep etme hakkı olduğu (Madde 20), haberleşme (Madde 22), vicdan, dinî inanç, kanaat ve düşünce özgürlüğü (Madde 24-25), adil yargılanma hakkı olduğu (Madde 36), hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkesin başvurma ve zararın karşılanmasını talep etme hakkı olduğu (Madde 40) yer almaktadır. Anayasa’da tanımlanmış olan temel hak ve özgürlükler 2004 yılında yapılan değişiklik sonrası Türkiye’nin imzaladığı ve mecliste kabul edilerek yürürlüğe girmiş olan uluslararası antlaşmaların da üst norm olarak güvencesine alınmıştır.

TCK²⁵ ile aynı zamanda değiştirilen Ceza Muhakemesi Kanunu²⁶ (CMK) ile ceza hukukunun ihlal edildiği durumlarda yürütülecek soruşturma, yargılama, özgürlüğünden yoksun bırakma vb. tedbirlerin yanı sıra karar aşamaları yönünden yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. CMK, fiilin yanı sıra yargı sürecinde yer alan failin, mağdurun, tanığın, yasal yetkililerin ve temsilcilerin hak ve sorumluluklarını ele almakta özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin “hakikate erişim, adalet ve onarım” haklarının ele alınış ve değerlendirilme sürecini açıklamaktadır.

TCK’de insanlığa karşı suç, işkence, eziyet, nefret ve ayrımcılık suçları tanımlanmıştır; bununla birlikte hapishanelerde tutulan mahpuslarla ilgili düzenlemeleri içeren 5275 sayılı “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun” da bu yasaklara ayrıca yer verilmiştir^{25,27}.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un temel ilkesi “*ceza ve güvenlik tedbirlerinin uygulanmasında hiç kimseye ayırım ve ayrımcılık yapılamayacağı, işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılamayacağı*” olarak tanımlanmıştır (Madde 2). Yasanın amacı “*hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmak*” olarak açıklanmıştır (Madde 3)²⁷.

24 TBMM. T.C. Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>. Published 1982. Accessed January 19, 2019.

25 TBMM. *Türk Ceza Kanunu*; 2004.

26 TBMM. *Ceza Muhakemesi Kanunu*; 2004.

27 TBMM. *Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun*; 2004.

Yasa iki kitap ve yedi kısımda yer alan 122 maddeden oluşmaktadır. Birinci kitap; “Amaç ve temel ilkeler, Hapis Cezaları ve Güvenlik Tedbirleri, Ceza İnfaz Kurumunda Hükümlünün Hakları, Güvenceleri ve Kısıtlamalar, İyileştirme ve Salıverilme Öncesi ve Sonrası Hükümlüye ve Eski Hükümlüye Yardım” başlıklı beş kısımdan, ikinci kitap ise “Diğer Cezalar ile Tedbirler ve Tutukluluk” başlıklı iki kısımdan oluşmaktadır. Yasa 2004 yılında kabul edilip 2005’de yürürlüğe girmesinin ardından 2006 yılında “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük” çıkartılmıştır²⁸.

Silahlı çatışmaların yeniden başlaması ve OHAL’in ilanına kadar geçen süre içinde özgürlüğünden yoksun bırakılanlarla ilgili yasa ve yönetmeliklerde yapılan değişiklikler mevcut yaklaşımda büyük bir değişime yol açmamıştır.

İzleme ve Ulusal Önleme Mekanizması

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor hâline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak üzere, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının kurulması, görev ve yetkilerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemek amacıyla 2001 yılında 4681 sayılı “Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu”²⁶ hazırlanarak kabul edilmiştir. İzleme kurulu üyelerinin adalet komisyonlarınca seçileceği, kurulun en az dört ayda bir rapor düzenleyerek Adalet Bakanlığı, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı, Cumhuriyet başsavcılığı ve görev alanına giren bir şikâyetin varlığında infaz hâkimliğine göndereceği belirtilmiştir.

Türkiye’de Seçmeli Protokol’e uygun bağımsız bir denetim mekanizması oluşturulması talebi insan hakları örgütleri ve savunucuları tarafından sıkça dile getirmiştir. Buna karşın daha önce 21 Haziran 2012 tarihinde 6332 sayılı kanun ile kurulan Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK); yetki, görev ve yapısal koşulları yönünden ulusal insan hakları organının sahip olması gereken asgari gereklilikleri taşımadığı hâlde 28 Ocak 2014 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile ulusal önleme mekanizması olarak belirlenmiştir.

TİHK, 20 Nisan 2016 tarihinde 6701 sayılı Kanun ile ilga edilerek yerine Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) kurulmuştur²⁹.

TİHEK kuruluş yasası, yapısı, işlevi, çalışmaları, mali ve operasyonel bağımsızlığı, kurul üyelerinin bağımsızlığı, üyelik teminatı ve seçilme kriterleri yönünden Paris ilkeleri ve Seçmeli Protokol’e aykırı ve bağımsız olmayan bir yapılanma olarak ulusal önleme mekanizması olarak görevi devralmıştır. Üyelerinin 8’i Bakanlar kurulu, 3’ü Cumhurbaşkanı tarafından seçilirken, 09.07.2018 tarihinde yayınlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin (KHK) 149 uncu maddesi ile ve 2018/1 sayılı

²⁸ TBMM. *Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük.*; 2005.

²⁹ TBMM. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu.*; 2016.

Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile TİHEK'in yapısı ve işleyişine ilişkin değişiklikler yapılmış, kurum Adalet Bakanlığı ile ilişkilendirilmiş, üyelerinin tamamının Cumhurbaşkanı tarafından atanması, Başkanın ve ikinci başkanın Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi ve üyelik için gerekli olan yetkinlik şartının kaldırılması ile kurumun yapısal ve işlevsel bağımsızlığının yanı sıra yetkinliği de tartışılır hâle getirilmiştir³⁰.

OHAL Sonrası Mahpuslarla ilgili Yaşanan Mevzuat Değişiklikleri³¹

İktidarın “terör tehdidini gerekçe göstererek uygulamaya soktuğu güvenlikçi politikalar 15 Temmuz darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016 tarihinde OHAL'in ilan edilmesiyle bir başka boyuta taşınmıştır. Türkiye 21 Temmuz 2016 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine olağanüstü yönetim ilan edildiğini ve AİHS'nin 15. Maddesi uyarınca yükümlülüklerini askıya aldığı duyurmuştur. Sözleşmede OHAL'de dahi “yaşam hakkına aykırı tedbirler alınamayacağı, işkence yasağı, kanunsuz ceza ve geçmişe yürümezlik ilkesi ve OHAL ile yapılan düzenlemelerin tedbir niteliğinde olup kalıcı olmaması” kurallarının askıya alınamayacağı belirtilmesine karşın; 23 Temmuz 2016 tarih ve 29779 sayılı Resmi Gazete'de 667 sayılı KHK ile başlayan OHAL rejiminde AİHS'in temel kuralları fiilen çiğnenmiştir. OHAL kararlarında yer alan hükümler terörle mücadelede yeni düzenlemeler içeren 7145 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 25.7.2018 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmesi, 31 Temmuz 2018 tarih ve 30495 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla kalıcı hâle getirilmiştir³².

OHAL sonrası özgürlüğünden yoksun bırakılan, alıkonulan ve tutulan kişileri ilgilendiren yasal değişiklikler başlıklar hâlinde ele alınmıştır:

Sorumsuzluk

OHAL sürecinde karar alan, görev yapan kişilere tam bir sorumsuzluk getirilmiştir. Bu hüküm 667 ve 668 sayılı KHK'larda yer almıştır. İlk KHK da kamu görevlilerinin sorumsuzluğu 667 sayılı KHK ile sınırlı iken 668 sayılı KHK'da sorumsuzluk OHAL sürecinde yayınlanan tüm KHK'ları kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Bu Kanun Hükmünde Kararname kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğu doğmaz. (667 sayılı KHK: Madde 9)

30 Cumhurbaşkanlığı. *Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.*; 2018.

31 İHOP. *21 Temmuz 2016-20 Mart 2018 Olağanüstü Hal Uygulamaları: Güncellenmiş Durum Raporu.*; 2018.

32 Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. *Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.* <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180731-1.htm>. Published 2018. Accessed August 13, 2019.

15/7/2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında karar alan, karar veya tedbirleri icra eden, her türlü adli ve idari önlemler kapsamında görev alan kişiler ile olağanüstü hâl süresince yayımlanan kanun hükmünde kararnameler kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu karar, görev ve fiilleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğu doğmaz. (668 sayılı KHK: Madde 37)

Gözaltı Süresinin Uzatılması

667 sayılı KHK'nın "Soruşturma ve kovuşturma işlemleri başlıklı" 6. Maddesi ile gözaltı süresi 30 güne çıkarılmıştır. 23 Ocak 2017 tarihli, 684 sayılı KHK ile gözaltı süresi, savcılık kararıyla uzatılması dahil, en fazla 14 gün olarak belirlenmiş, 25.7.2018 tarih ve 7145 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile terör suçlarında gözaltı süresi 4 gün olarak belirtilirken bu sürenin iki kez uzatılabileceği ifadesiyle süre fiili olarak 12 güne kadar çıkarılmıştır.

MADDE 13- 3713 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

"GEÇİCİ MADDE 19- Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl süreyle; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar" ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar veya örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından:

a) Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren kırk sekiz saati, toplu olarak işlenen suçlarda dört günü geçemez. Delillerin toplanmasındaki güçlük veya dosyanın kapsamlı olması nedeniyle gözaltı süresi, birinci cümlede belirtilen sürelerle bağlı kalmak kaydıyla, en fazla iki defa uzatılabilir. Gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin karar, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine yakalanan kişi dinlenilmek suretiyle hâkim tarafından verilir. Yakalama emri üzerine yakalanan kişi hakkında da bu bent hükümleri uygulanır.

b) Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında bu işlem, Cumhuriyet savcısı veya Cumhuriyet savcısının yazılı emri üzerine kolluk tarafından yapılabilir.

c) 1. Tutukluluğa itiraz ve tahliye talepleri dosya üzerinden karara bağlanabilir.
2. Tahliye talepleri en geç otuzar günlük sürelerle tutukluluğun incelenmesi ile birlikte dosya üzerinden karara bağlanabilir.

3. 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 108 inci maddesi uyarınca yapılan tutukluluğun incelenmesi en geç, otuzar günlük sürelerle dosya üzerinden, doksanar günlük sürelerle kişi veya müdafii dinlenilmek suretiyle resen yapılır."

Tutukluların Avukatları ile Görüşmesinin Sınırlandırılması

23 Temmuz 2016 tarihli, 667 sayılı KHK ile Türk Ceza Kanununun “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar”, “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar”, “Milli Savunmaya Karşı Suçlar”, “Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk” ile Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren “suçlar ve toplu işlenen suçlar” bakımından tutuklu olanların yakınları tarafından ziyaretlerine, telefon haklarına ve avukat görüşlerine ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Avukat görüşleri savunma hakkını ve avukat müvekkil gizliliğini ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemelere maruz kalmıştır.

667 sayılı KHK'nın 6. Maddesinin d bendi ile tutukluların avukatları ile görüşmelerine “toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürülmesi, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirilmesi, bunlara emir ve tâlimat verilmesi veya yorumlarıyla gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletilmesi ihtimalinin varlığı hâlinde, Cumhuriyet Savcısı'nın kararıyla,” aşağıda belirtilen kısıtlamaların konulabileceği hükme bağlanmıştır.

- Görüşmelerin teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilmesi,
- Tutuklu ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli bulundurulması,
- Tutuklunun avukatına veya avukatın tutukluya verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tutukları kayıtlara el konulması,
- Görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılması,
- Tutuklunun yaptığı görüşmenin, belirtilen amaçla yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilmesi,
- Tutuklu hakkında, tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet Savcısı'nın istemiyle tutuklunun avukatlarıyla görüşmesinin Sulh Ceza Hâkimliği tarafından yasaklanması ve Barodan yeni bir avukat görevlendirilmesinin istenmesi. Baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesinin Cumhuriyet Savcısı tarafından istenebilmesi (667 sayılı KHK: Madde 6(d))

Siyasi mahpusların avukat görüşleri 29 Ekim 2016 tarihli 676 sayılı KHK ile yeniden ele alınmış, tüm bu sınırlamalar, hükümlüler için, Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkimliğinin kararıyla üç ay süresince geçerli olabilecek hâle getirilmiştir (Üç aylık sınırlama infaz hâkimliği tarafından üçer aylık dilimler hâlinde uzatılabilmektedir). Tutuklular için ise sınırlamalar soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimliği, kovuşturma aşamasında ise mahkeme kararına bırakılmıştır.

Müdafinin Yasaklanması ile İfade, Sorgu ve Duruşmada Avukat Sayısının Sınırlandırılması

- Görevlendirilen müdafî, hakkında bu maddede sayılan suçlar nedeniyle soruşturma ya da kovuşturma bulunması hâlinde müdafîlik görevini üstlenmekten yasaklanabilir. Cumhuriyet savcısının yasaklamaya ilişkin talebi hakkında, sulh ceza hâkimliği tarafından gecikmeksizin karar verilir (667 sayılı KHK: Madde 6(g))
- Yürütülen soruşturma ve kovuşturmalarda, ifade alma ve sorgu sırasında veya duruşmada en çok üç avukat hazır bulunabilir (667 sayılı KHK: Madde 6(ğ))

Tutukluların Yakınları ile Görüşmesi ve Haberleşmesinin Sınırlandırılması

667 sayılı KHK'nın 6. maddesinde tutukluların yakınları ile görüşme ve haberleşmesi de sınırlandırılmıştır. Aile ziyaretleri "belgelendirilmesi koşuluyla sadece eşi, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile vasisi veya kayyımı" ile sınırlandırılırken telefon hakları da haftada birden iki haftada bir düşürülmüştür.

18 Ağustos 2016 tarihli Resmi Gazete'de "Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile "Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair bir Yönetmelik" yayınlanmış, açık görüşlerin idare ve gözlem kurulu kararıyla iki ayda bir yapılacağı düzenlenmiştir.

Kurum mevcudu, güvenliği ve düzeni dikkate alınmak suretiyle 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan, hükümlü ve tutuklular için ceza infaz kurumlarındaki açık görüşler idare ve gözlem kurulu kararıyla iki ayda bir yaptırılabilir." (*Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair bir Yönetmelik, Madde 5/e*)

Anayasa Mahkemesi, kendisine yapılan bir bireysel başvuruya yönelik olarak 21 Mart 2018 tarihinde verdiği kararında, bu yönetmelikle yapılan kısıtlamanın "makul olduğu" ve "kamu makamları tarafından güdülen meşru amaç ile başvurucunun bireysel yararı arasında adil bir dengenin kurulduğu, demokratik toplumda gerekli olan müdahalenin ulaşılmak istenen amaçla ölçülü olduğu" sonucuna varmıştır.

Tutukluluk Süresi

694 sayılı KHK ile Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) "Tutuklulukta Geçecek Süre" başlıklı 102. Maddesinin 2. Fıkrasında yapılan kalıcı bir değişiklikle ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren işlerde azami tutukluluk süresi beş yıldan, 5237

sayılı Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarda yedi yıla çıkarılmıştır.

Tutukluluğa İtiraz

Gözetiminde kalma süresinin uzatılmasının yanı sıra tutukluluğa yapılan itirazlarda inceleme süresi üç günden 10 güne çıkartılırken karar için dosya incelemesi yeterli görüldü. Müdafinin dosyadan belge almasının kısıtlanabileceği ve tutukluların ceza infaz kurumlarından geçici sürelerle alınabileceği düzenlenmiştir.

Tutukluluk kararına itiraz edilen sulh ceza hâkimliği veya mahkeme, itirazı yerinde görürse kararını düzeltir; yerinde görmezse en çok on gün içinde, itirazı incelemeye yetkili olan mercie gönderir. (668 sayılı KHK: Madde 3(c))

Tahliye talepleri en geç otuzar günlük sürelerle tutukluluğun incelenmesi ile birlikte dosya üzerinden karara bağlanır. (668 sayılı KHK: Madde 3(ç))

Müdafinin dosya içeriğini inceleme veya belgelerden örnek alma yetkisi, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise Cumhuriyet savcısının kararıyla kısıtlanabilir. (668 sayılı KHK: Madde 3(l))

Bu maddede sayılan suçlarla ilgili olarak, alınan bilgilerin doğruluğunun araştırılması bakımından zorunlu görülen hâllerde, tutuklu veya hükümlüler yetkili Cumhuriyet savcısının talebi ve sulh ceza hâkimliğinin kararı ile geçici sürelerle ceza infaz kurumundan alınabilirler. (668 sayılı KHK: Madde 3(ö))

Bilhare, 696 sayılı KHK'nın 93. Maddesinde Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Şüpheli veya sanığın salıverilme istemleri" üst başlıklı 104. Maddesinde değişiklik yapıldı. Bu değişiklikle mahkeme tarafından verilen "tutukluluk hâlinin devamına veya salıverilmesine" ilişkin kararlara itiraz etme olanağı sağlanmış oldu.

Tutuklu ve Hükümlülerin İadesi ya da Takas Edilmesi

694 sayılı KHK ile 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun Maddesine bir fıkra eklendi. Bu fıkraya göre

"Türk vatandaşları hariç olmak üzere tutuklu veya hükümlü bulunanlar; ırkı, etnik kökeni, dini, vatandaşlığı nedeniyle cezalandırılmayacağı, onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulmayacağı ya da işkence ve kötü muameleye maruz kalmayacağına ilişkin güvenceler bulunması kaydıyla, milli güvenliğinin veya ülke menfaatlerinin gerektirdiği hâllerde Dışişleri Bakanının talebi üzerine Adalet Bakanının teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile başka bir ülkeye iade edilebilir veya başka bir ülkede tutuklu ya da hükümlü bulunanlar ile takas edilebilir" (Madde 74)

Tutuklu ve Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumu Dışında Giysi Zorunluluğu

24 Aralık 2017 tarihli 696 sayılı KHK ise 12 Eylül 1980 darbesinin bir ürünü olan tek tip elbise uygulamasını geri getirmiştir. 696 Sayılı KHK'nın 101. ve 103. maddesinde 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'na eklenen madde ile getirilerek 3713 sayılı kanun kapsamına giren suçlar nedeniyle hükümlü ve tutuklu olanlara tek tip giysi giyme (tulum) zorunluluğu getirilirken giymeyi kabul etmemeleri hâlinde kendilerine disiplin cezası verilmesini öngörmektedir. Giysilerin renkleri TCK'da tanımlanan suç türlerine göre ayrıştırıldı. Kadınlar tulum giyme zorunluluğu dışında bırakıldı. Uygulamanın bir ay içinde çıkarılacak yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle düzenleneceği yer aldı.

“EK MADDE 1- (1) 3713 sayılı Kanun kapsamına giren suçlar nedeniyle tutuklu veya hükümlü bulunanlar, duruşmaya sevk nedeniyle ceza infaz kurumu dışına çıkarılmaları durumunda, ceza infaz kurumu idaresince verilen giysileri giymek zorundadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 309 ila 312'nci maddelerinde düzenlenen suçlardan tutuklu ve hükümlü olanlar badem kurusu; bu maddede belirtilen diğer suçlardan tutuklu ve hükümlü olanlar ise gri renginde göğüs ve pantolon bölümü bitişik (tulum) giysiler giyer. Ancak kadın tutuklu ve hükümlülerin giysileri bitişik şekilde (tulum) olmayabilir. Bu madde hükümleri çocuklar ile hamile kadınlar hakkında uygulanmaz. Kadın tutuklu ve hükümlülerin giysileri ile bu maddenin uygulanmasına ilişkin diğer hususlar yönetmelikle belirlenir.

Mahpusların Ceza İnfaz Kurumu Dışına Çıkmasının Kısıtlanması

1 Eylül 2016 tarihli 674 sayılı KHK'nın 16. maddesinde Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a yapılan eklemeye, terör ve örgüt suçlarından tutuklu ve hükümlü bulunanların ceza infaz kurumu dışına çıkabilmesinin Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kısıtlanabileceği düzenlendi.

“13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 92. maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

“9 uncu maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanların, ceza infaz kurumu düzeni ile toplum güvenliğini tehlikeye düşürebileceği, terör örgütü veya diğer suç örgütü üyelerinin örgütsel amaçlı faaliyet ve haberleşmelerine imkân sağlayabileceği, yol, kalınacak ceza infaz kurumu ya da sınav merkezi veya okulda güvenlik açısından sakınca bulunabileceği değerlendirildiği takdirde kurum dışına çıkmaları Cumhuriyet başsavcılığı tarafından kısıtlanabilir.” (674 sayılı KHK: Madde 16)”

Düzenleme hükümlü ve tutukluların somut bir değerlendirme olmaksızın “soyut tehlike veya sakınca bulunabileceği” gibi muğlak ifadelerle, savcılığa çok geniş bir takdir yetkisi bırakarak yargı, sağlık ve eğitim hakkına erişimine engel getirilmesinin önünü açmıştır.

22 Kasım 2016 tarihli 677 sayılı KHK ise “terör örgütü üyeliği veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar sebebiyle tutuklu veya hükümlü” olanlar için öğrenim hakkını ortadan kaldırmıştır. KHK’nın 4. Maddesinin 1. fıkrası uyarınca siyasi mahpuslar “olağanüstü hâlin devamı ve kurumda barındırıldıkları süre zarfında, ülke genelinde uygulanan merkezî sınavlar ile örgün veya yaygın her türlü eğitim ve öğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından ceza infaz kurumu içinde veya dışında yapılan ya da yaptırılan sınavlara giremezler.”

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları

1 Eylül 2016 tarihli 673 Sayılı KHK’nın 3. Maddesi ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları’nın başkan ve üyelerinin üyelikleri iptal edilerek 10 gün içerisinde yeniden üyelik seçimlerinin yapılacağı hükme bağlandı. Yeniden oluşturan kurulların çalışmalarına ilişkin kamusal alana açık bir bilgi bulunmamaktadır.

Terörle Bağlantılı Suçlar Bakımından Azami Tutukluluk Süresinin Uzatılması

694 sayılı KHK’nın 141. maddesiyle CMK’nın 102. maddesine yapılan eklemeye, kanunda en çok iki yıl olarak düzenlenen tutukluluk süresi için öngörülen üç yıllık genel uzatma süresi, TCK’nın yukarıda bahsi geçen bölümlerinde düzenlenen suçlar ile TMK kapsamındaki suçlar için özel bir düzenlemeye gidilerek, beş yıla çıkarıldı. Böylece terörle bağlantılı suçlar bakımından azami tutukluluk süresi, 2+5 olmak üzere 7 yıla çıkartıldı.

Hukuka Aykırı Gözaltı ve Tutuklama Nedeniyle Ödenecek Tazminatın Kesinleşmesi Şartı

CMK madde 141 ve 142, hukuka aykırı yakalama, tutuklama ve tutukluluğun devamı kararları ile makul sürede yargılama mercii önüne çıkarılmayan kişilerin uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesi hakkını düzenlemektedir.

694 sayılı KHK’nın 144. maddesiyle, tazminat isteminin koşullarını düzenleyen CMK madde 142’ye ek iki bent ilave edildi ve tazminata ilişkin mahkeme kararlarının, kesinleşmeden ve idari başvuru süreci tamamlanmadan icra takibine koyulamayacağı düzenlendi. Kanun ve Yargıtay kararları uyarınca, haksız gözaltı ve tutuklama/tutukluluğun devamı kararlarının yol açtığı zararların tazmini kararının takibe konulabilmesi için kesinleşmesi aranmazken; KHK ile getirilen yeni düzenlemeyle artık tazminat kararlarının kesinleşmesi aranmakta ve böylece haksız gözaltı ve tutuklama tedbirlerinin yol açtığı maddi ve manevi zararların tazmini zorlaştırılmaktadır.

Cumhuriyet Savcısına Tahliye Kararlarına Karşı İtiraz Yetkisi Tanınması

696 sayılı KHK’nın 93. maddesiyle CMK’da yapılan değişiklikle, şüpheli veya sanığın tutukluluk hâlinin devamına veya salıverilmesine ilişkin tüm kararlara itiraz edilebileceği düzenlendi. Daha önce kanun metninde yer alan “ret kararına”

ibaresi, “bu kararlara” şeklinde değiştirilerek; Cumhuriyet Savcısı'na, daha önce sahip olmadığı, şüpheli veya sanığın tahliyesi yönündeki mahkeme kararına itiraz edebilme yetkisi tanındı.

Denetimli Serbestlik ve İnfaz Sisteminde Yapılan Değişiklikler

17 Ağustos 2016 tarihli 671 Sayılı KHK ile 01.07.2016 tarihinden önce işlenen suçlar açısından ayrı bir denetimli serbestlik ve infaz sisteminin uygulanması düzenlenmiştir. Süreli hapis cezalarına mahkum olanlar cezalarının 1/2'sini infaz kurumunda çektikleri takdirde koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanacağı ve denetimli serbestlik süresinin 2 yıl olarak uygulanacağı kararlaştırılmıştır.

Hapishanelerde bulunan 90 bine yakın kişinin tahliyesine yol açan bu düzenleme ile darbe ve terör gerekçesiyle ceza infaz kurumlarında tutulan kişilere yer açılmıştır. Ancak, kasten öldürme, uyuşturucu madde ticareti ve cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçların yanı sıra Millete ve Devlete Karşı ve Terörle mücadele Kanunu kapsamında olan suçlardan dolayı hüküm giyen mahpusların bu KHK'dan faydalanmaması öngörülmüştür.

“GEÇİCİ MADDE 6- 1/7/2016 tarihine kadar işlenen suçlar bakımından; 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun kasten öldürme suçları (madde 81, 82), üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe ya da beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı işlenen kasten yaralama ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama suçları, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar (madde 102, 103, 104, 105), özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar (madde 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138), uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu (madde 188) ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar hariç olmak üzere, bu Kanunun;

- a) 105/A maddesinin birinci fıkrasında yer alan “bir yıl”lık süre “iki yıl”,
- b) 107 nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “üçte iki”lik oran “yarısı”, olarak uygulanır.” (671 sayılı KHK; Madde 32)

İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları

İşkencenin Değişen/Değişmeyen Yüzü

“İşkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza, her koşulda ve özellikle de gözaltında, sorgulama sırasında ve kişinin terör eylemleri ile suçlanması ya da bu suçtan ceza almış olması durumunda dahi, mahkûmiyet kararına neden olan suçun doğası ne olursa olsun uluslararası hukukta buyruk emirle (*jus cogens*) mutlak olarak yasaktır³³. İşkence uygulamaları “soykırım” suçu ile birlikte insan onuruna ve kişiliğine karşı en ağır saldırı olarak “*insanlığa karşı suçlar*” arasında kabul edilmektedir.

Hedef alınan insanı kişisizleştirmek, iradesini kırmak ve yakın çevresi ve diğer insanlar üzerinde korku yaratarak grup ve toplulukların umudunu kırmak amacıyla bireyin kişiliğini ve bütünlüğünü yok etmeye dönük bir saldırı olan işkence uygulamaları, son yıllarda eski yöntemlerin yanı sıra yeni araçlar ve yöntemlerle uygulanmaya devam ediliyor.

İşkencenin değişen/değişmeyen yüzü “ötekileştirilen, ayrımcılığa tabi tutulan ve düşman olarak nitelendirilen kişi ve gruplar üzerinde “yoksun bırakmak, onur kırıcı davranış ve eylemler, fiziksel, cinsel ve ruhsal etkileri olan işkence yöntemlerine” başvurmak şeklinde devletlerin asla vazgeçmediği yöntemler olarak tezahür ederken diğer yandan da olağanlaştırılmaya ve sıradanlaştırılmaya çalışılmaktadır.

İHD ve TİHV tarafından 26 Haziran 2016 tarihinde “26 Haziran İşkenceye Karşı Mücadele ve İşkence Görenlerle Dayanışma Günü” nedeniyle yapılan açıklamada; “*Ayrımcılığın, baskının, nefret dilinin ve kamu güvenliğini yüceltlen uygulamaların artması otoriter devletin giderek kökleşmesine neden olmaktadır. Böylesi bir ortamda da işkence ve kötü muamele uygulamaları dahil olmak üzere insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi şaşkırtıcı olmaktan çıkarak ne yazık ki kanıksanmaktadır. İşkence ve kötü muamele uygulamalarının temelde ayrımcılık, nefret, baskı ve kaosa dayandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle işkence ve kötü muamele uygulamalarının takip eden yıllarda da artarak devam edeceğine dair kaygılarımız mevcuttur.*” denilerek yaşanan tablo özetlenmiştir³⁴.

33 Biçer Ü. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İstanbul Protokolü*. TİHV.; 2017.

34 TİHV. İşkence İnsanlık Suçudur. <http://tihv.org.tr/iskence-insanlik-sucudur-26-06-2016/>. Published 2016. Accessed June 23, 2019.

Savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hâl, terörle mücadele de dâhil olmak üzere işkence dahil her tür kötü muamele uygulamasının yasak olmasına ve insanların işkence ve kötü muameleye tabi tutulmama hakkının mutlaklığına karşın; 11 Eylül 2001 sonrası yaşanan süreçte “teröre karşı güvenliği sağlama” gerekçesiyle işkenceyi meşrulaştıran ve işkencecileri koruyan tutum ve politikalar olağan hâle getirilmiştir. “Terör ve güvenlik tehdidi” kavramları; devlet şiddetine meşruiyet kazandırmak ve insan haklarını sınırlandırmak için başvuru temel argüman olurken ‘terörle mücadele’ söylemi de fiilen öznelerini hukukun dışına çıkarma, insan-dışılaştırma (dehümanizasyon) faaliyetine dönüşmektedir.

Devletler “terör ve güvenlik tehdidi” paranoyaları yaratarak otoriter yönetimleri ve uygulamaları hayata geçirmekte, özgürlükler ve hakları sınırlandırmakta ya da ortadan kaldırmaktadır. Toplumun istikrarını korumak için önleyici davranışlar adı altında demokratik hakların sınırlandırılabilmesi/kaldırılabilmesi ve “orantılı” bir şiddetin kullanılması gerektiği algısı güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

AİHM’e Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali nedeniyle yapılan başvurularda; mahkemenin “işkence” eyleminin amaç ve ağırlığına atıf yaparak işkence kararı vermeyip diğer kötü muamele/onur kırıcı davranış kapsamında olduğuna karar verdiği olaylar, devletlerin işkence yasağına uydukları algısını güçlendirmek için ustaca kullanılmaktadır. Buna karşın BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin “Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015- Aralık 2016” başlığı ile paylaştığı metinde; işkencenin resmi gözaltı merkezleri dışında ve yaygınlaşan uygulamalarına dikkat çekilmiş, işkence yasağının içeriği, yasağın amacı, tanımlarına yer vererek 3. Maddede yer alan diğer kötü muamele eylemlerinin de işkence yasağı kapsamında olduğu, işkence ayırımının diğer kötü muamele uygulamalarına meşruiyet kazandırmadığı ve bu eylemlerin de işkence yasağını ihlal anlamına geldiği açıkça vurgulanmıştır³⁵.

İşkence ve kötü muamele yasağı ile ilgili hükümler temel evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinde “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, md. 7, 4 (2); Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), md. 3 ve 15 (2); Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi md. 5 (2) ve 27 (2); İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi md. 2’de yer almıştır. Ayrıca “İnsancıl hukuk”ta da işkence yasaklanmıştır: *Harp Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Sözleşme (Cenevre Sözleşmesi III, md. 17); Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Cenevre Sözleşmesi IV, md. 31)*. Her iki sözleşme açısından işkence, Sözleşme’nin ağır ihlaline vücut verir (*C III, md. 130 ve C IV, md. 147*). Ortak 3. madde tüm çatışma türleri için işkence ve kötü muameleyi yasaklamaktadır. Uluslararası Adalet Divanı bu hükmü teamül kural hâline getirmiştir (*Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, 1986 ICJ 14, para. 218-20)³⁶.

35 BM İHYK. Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor. Temmuz 2015- Aralık 2016. http://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf. Published 2017. Accessed September 23, 2019.

36 Doğru O, Nalbant A. *İHAS Açıklama ve Önemli Kararlar*, T.C. Yargıtay Başkanlığı; 2012.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı belgelerinde son yıllarda işkence ve insan hakları ihlallerinin daha ziyade korkutmak, yıldırma, cezalandırma veya otorite sağlamak amacıyla kullanılan bir yöntem hâline geldiği, iktidarların toplumun farklı kesimleri üzerlerindeki kontrol ve baskısını arttırmak, dehşet ve korku yaymak amacı ile alenileştirilerek pervasızlaştırıldığına dikkat çekilmiştir.

2015'in Temmuz ayında yeniden başlayan çatışma ortamı ile Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yoğunlaşan işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları, askeri darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL ile Türkiye'nin tamamına yayılmıştır. İşkence, sınır ve mekân tanımaksızın cezaevlerinde, resmi, gayri resmi gözaltı ortamlarında, toplumsal gösterilerde, gündelik sıradan bir olaymışçasına "bekçilere usulsüz olarak GBT yaptırılması, toplu taşıma araçları girişlerinde GBT ve sorgulamalar yapılması, seyyar satıcılara yönelik saldırılarda ve insanların kaçırılarak aylarca alıkonması örneklerinde olduğu gibi yakın zamandaki uygulamalarla karşılaştırılmayacak boyutlara ulaştığı gözlenmiştir.

Adalet ve Onarımın Cezasızlıkla İmtihanı

Evrensel hukuk, güç tekeli elinde bulunduran devletin, insan hakları ihlallerine yol açmamasını, "etkili soruşturma, adil yargılama, cezalandırma, tazmin ve onarım" mekanizmaları ile insan haklarını koruma asli sorumluluğu olduğunu ve bu sorumluluğu yerine getirmekle yükümlü bulunduğunu vurgulamaktadır.

Buna karşın "terör ve güvenlik tehdidi" adalet arayışının ve adaletin tesis edilmesinin önüne konularak evrensel hukuk normları ve haklar ortadan kaldırılmaya çalışılmakta adalete erişim geçmişe ait bir söylence olarak nitelendirilmekte, işkenceyi meşrulaştıran ve işkencecileri koruyan tutum ve politikalar olağan hâle getirilmekte, cezasızlık işkence uygulamalarında değişmeyen bir pratik olarak varlığını sürdürmektedir.

Avrupa Konseyi'nde 2012-2018 yılları arasında İnsan Hakları Komiseri olarak görev yapan Nils Muiznieks 18 Kasım 2015 tarihinde yaptığı resmî açıklamada "...geçtiğimiz aylar içerisinde ilan edilen bu ve diğer sokağa çıkma yasakları süresince doğrudan veya dolaylı olarak güvenlik güçlerince neden olduğu iddia edilen çok sayıda insan hakları ihlalinin Türkiyeli yetkililer tarafından aydınlatılması zorunluluğunun da altını çiziyorum. Bu bağlamda hem AİHM'in Türkiye'ye ilişkin içtihatları hem de kendi makamımın raporları ile belgelenmiş olan güvenlik güçlerinin eylemlerine yönelik kronik cezasızlık sorunu, büyük bir kaygı kaynağıdır. Bu bağlamdaki mevcut soruşturmalara ilişkin bilgi edinmek üzere yaptığım başvuruya binaen, yetkililer beni yalnızca 2015'in Ekim ayında Şırnak'ta zırhlı bir polis aracının arkasına bağlanarak yerde sürüklenen bir cenazenin görüntülerinin yarattığı öfke sonucunda, iki güvenlik personeli hakkında süren soruşturma sebebiyle görevlerinden uzaklaştırılmış olduklarına dair bir vaka konusunda

bilgilendirmede bulunmuştur. İddiaların çokluğu ve boyutlarının ciddiliği karşısında süren soruşturma sayısının yokluğu umutsuzluk verici” olduğunu bildirmiştir³⁷.

Devletin kendisinin belirlediği hukukunu dahi ortadan kaldırmasını, işkence yasağını ihlal etmesini, işkenceyi ve faillerini koruyucu tutum almasını yalnızca iktidarın faşizan uygulamaları, baskı, terör ve korku iklimini kalıcı hâle dönüştürmesi ile açıklamak olanaklı değildir. Toplumun da bu uygulamalar karşısında tutum almayarak, direnmeyerek ve yapılanları meşru görerek destek vermesini sağlamak gerektiğinden yola çıkan iktidarlar medyayı ve iletişim kanallarını sessizleştirmeye ve yandaş hâle getirmeye çaba göstermektedir.

Son yıllarda devletlerin korunmasız ve ötekileştirdiği topluluklara yönelik ihlalleri, toplumların geleneksel kültürel yapılarından da destek alınarak yapısal bir sorun hâline dönüşmektedir. Devletin kurumları ve ön gördüğü işleyiş usulleri, toplumun belirli bir kesiminin haklarının ihlal edilmesine cevaz vermekte, kolaylaştırmakta ya da en azından bu ihlalleri gerektiği gibi engellememektedir. Bu tip hak ihlalleri gerçekleştiğinde toplum bir bütün olarak belirli bir grubun haklarının ihlal edilmesi olgusuna mesafe koymaktadır. Bu durum, kimi zaman karşı çıkmayarak ihlali görmezden gelme şeklinde, kimi hâllerde de belirli bir grubun haklarının ihlaline yol açan durumun açıkça onaylanması şeklinde kendini gösterebilmektedir³⁸.

Devletler işkence diğer kötü muamelelerin önlenmesi sorumluluğu yerine yapısal bileşeni olan şiddetin yaygınlaşmasına ve hukuk dışılığa taşması karşısında, yeni söylemler, yöntemler ve araçlar geliştirerek şiddetsiz bir dünyanın var olamayacağı algısını güçlendirmektedir.

Onarım Bir Başka Bahara

İşkence yasağına uyulmadığı ve işkencecilerin cezasızlıkla korunduğu, yüreklendirildiği bir coğrafyada yaraların sarılmasını beklemek ve tazminattan söz etmek güçleşmekte, neredeyse olanaksız bir tarihe ertelenmektedir. Türkiye’de onarımdan söz edebilmek için hakikatin açığa çıkartılmasına, sahici ve samimi bir özre ve geri dönüşsüz bir şekilde düşmanlaştırmaya, ötekileştirmeye yol açan politik ve fiili uygulamalara son vererek yaraları sarmaya başlamak gerekiyor. Barış, demokrasi ve özgürlük olmaksızın sözü edilen değişimlerin yaşanması ise olanaksızdır.

37 Muiznieks N. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muiznieks’in Sokağa Çıkma Yasaklarına İlişkin 18.11.2015 Tarihli Resmi Açıklaması. <https://tihv.org.tr/avrupa-komisyonu-insan-haklari-komiseri-nils-muiznieksin-sokaga-cikma-yasaklarina-iliskin-18-11-2015-tarihli-resmi-aciklamasi/>. Published 2015. Accessed August 30, 2019.

38 Çapan A. İnter-Amerikan İnsan Hakları Sistemi (Tarihsel Gelişim ve Güncel Sorunlara Yeni Yaklaşımlar). *Hukuk Kuramı*. 2014;1(3):25-44.

Silahlı Çatışmalar

Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi sorununun en önemli halkası olan Kürt Sorununun barışçıl ve demokratik çözümüne yönelik olarak iktidar tarafından içtenlikli, bütünlüklü adımların atılmaması ve Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile 7 Haziran Genel Seçimlerinin hemen ardından çatışmalı ortam yeniden başlamıştır.

Siyasi müzakerelerin gündeme geldiği ve çatışmasızlığın ilan edildiği dönemler silahlı çatışmalardan kaynaklı insan kayıpları başta olmak üzere insan hakları ihlallerinde de görece azalmaya yol açmaktadır. TİHV verilerine göre 2012 yılında çatışmalarda 796 insan yaşamını yitirmişken 2013 yılında 18, 2014 yılında ise 16'ya düşmüştür.

2015'in temmuz ayında yeniden başlayan çatışma ortamı nedeniyle 2015 yılında 198 güvenlik gücü, 414 militan ve TİHV kurucusu Diyarbakır Baro başkanı Av. Tahir Elçi ve TİHV Cizre referans merkezi gönüllüsü Abdülaziz Yurdal'ın da içinde olduğu her yaşta 222 sivil olmak üzere toplam 834 kişi; darbe girişimi ve OHAL'in ilan edildiği 2016 yılında 1632 insan (629 güvenlik gücü, 1003 militan) yaşamını yitirmiştir. (Darbe girişimi ve OHAL ilanı sonrası TİHV verileri bir dönem toplanmadığından, bu döneme ait ölüm kayıtları İHD verilerinden alınmıştır). Silahlı çatışmalar sonucu 2017 yılında 656, 2018 yılında ise 657 kişi (196 güvenlik gücü, 441 militan ve 20 sivil) yaşamını yitirmiştir.

Yakın zamanın bu en yoğun çatışmalı ortamı başta yaşam hakkı olmak üzere ağır ve ciddi insan hakları ihlallerinin yaşanmasına yol açmış ve açmaktadır.

Sokağa Çıkma Yasakları

Sokağa çıkma yasakları, devletin, (devlete karşı, hükümete karşı veya halkın farklı kesimleri arasında) şiddet eylemlerinin ortaya çıkması ihtimalinin yüksek olduğu veya şiddetin tırmandığı durumlarda, hukuku ve düzeni korumak, sürdürmek ve eski hâline getirmek ve vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak için başvurabileceği tedbirler arasında tanımlanmaktadır. Tüm siyasi rejimlerde istisnai koşullar karşısında başvuru istisnai bir tedbir olarak görülen sokağa çıkma yasakları süresince yasağın uygulandığı duruma ve alınan spesifik tedbirlere bağlı olarak kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı; özel ve aile hayatına saygı hakkı; toplanma özgürlüğü; örgütlenme özgürlüğü; inanç özgürlüğü; bilgi alma ve verme özgürlüğü, mülkiyetin korunması hakkı, eğitim hakkı, işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı, yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü hakkı etkilenebilmektedir³⁹.

Venedik Komisyonu “*terör tehlikesiyle savaşmak ve vatandaşlarını terör saldırılarına karşı korumak için tüm kaynaklarını seferber etmenin bir devletin görevi olmasına karşın, hukukun üstünlüğü ilkesini gözeterek, demokratik bir toplumda güvenlik ihtiyacı ile hak ve özgürlüklerin kullanılması arasında doğru bir dengenin kurulmasının da aynı derecede önemli olduğuna, AİHS’in ve Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin gereklilerinin yanı sıra Anayasanın 13. maddesinin hükümlerinin hak ve özgürlüklere getirilen tüm kısıtlamalar açısından geçerli olduğuna*” dikkat çekmektedir. Yasak süresince herkesin normalde sahip olduğu günlük hak ve özgürlükler kısıtlanabilmekte ise de işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının mutlak yasak kapsamında olduğu vurgulanmaktadır³⁹.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Dokümantasyon Merkezi verilerine göre, sokağa çıkma yasaklarının süresiz (sona erdirileceği tarihin ucu açık bırakılarak) ve/veya gün boyu (24 saat sürmesi öngörülür biçimde) uygulanmaya başlandığı ilk tarih olan 16 Ağustos 2015’ten 1 Temmuz 2019 tarihine kadar geçen süre içerisinde toplam 11 il ve en az 51 ilçede tespit edilebilen en az 369 resmi sokağa çıkma yasağı ilanı gerçekleşmiştir.

39 Avrupa Komisyonu Venedik Komisyonu. *Sokağa Çıkma Yasaklarının Yasal Çerçevesi Hakkında Görüş Raporu.*; 2016. www.venice.coe.int. Accessed February 18, 2019.

Yasaklar başlamadan önce gerçekleşen 2014 nüfus sayımına göre ilgili ilçelerde yaşadığı bilinen en az 1 milyon 809 bin kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı; özel ve aile hayatına saygı hakkı; toplanma özgürlüğü; örgütlenme özgürlüğü; din özgürlüğü; bilgi alma ve verme özgürlüğü, mülkiyetin korunması hakkı, eğitim hakkı, işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı, yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü hakkı olmak üzere en temel hakları ihlal edilerek bu yasaklardan etkilenmiş olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Dokümantasyon Merkezi verilerine göre sokağa çıkma yasağı uygulamalarının başladığı 16 Ağustos 2015 tarihinden 18 Mart 2016 tarihine kadar en az 310 sivil yaşamını yitirmiştir. Bu kişilerden; 72'si çocuk, 62'si kadın ve 29'u 60 yaşın üzerindedir.

Bu dönemde en az 76 sivilin sağlığa erişim hakkından yoksun bırakılmaları sonucu yaşamlarını yitirdikleri, en az 180 sivilin ev sınırları içerisinde ve 162'sinin açılan ateş ve tanklardan atılan top mermileri, 18'inin ise sokağa çıkma yasağı ve çatışma ortamı kaynaklı sorunlar nedeniyle yaşamlarını yitirdikleri düşünülmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) Şubat 2017 tarihinde *"Temmuz 2015 ile Aralık 2016 arasında Türkiye'nin güneydoğusunda yürütülen güvenlik operasyonları kapsamında aşırı güç kullanımı, öldürme, zorla kaybedilme, işkence, konutların ve kültürel mirasın yok edilmesi, nefrete teşvik, acil tıp hizmetleri, gıda, su ve geçim kaynaklarına erişimin engellenmesi, kadına karşı şiddet, düşünce ve ifade özgürlüğü ile siyasi katılım haklarının ciddi ölçüde kısıtlanmasına dair sayısız vaka belgelendirmiştir. En ciddi insan hakları ihlallerinin ise sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı dönemlerde meydana geldiği rapor edilmiştir. Bu dönemlerde bazı yerleşim yerlerinin dünya ile bağlantısı bütünüyle kesilmiş ve hareketlilik günlerce, gece gündüz aralıksız kısıtlanmıştır."* ile özetlediği Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin raporunu paylaşmıştır³⁵.

Venedik Komisyonununun 107. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen raporda: *"2015 Ağustos ayından bu yana uygulanan sokağa çıkma yasaklarının, Türkiye'de sokağa çıkma yasağı dahil olmak üzere istisnai tedbirleri düzenleyen anayasal ve yasal çerçeveye dayanmadığını, fiili olağanüstü yetkilerden kaçınılmasını ve temel haklara ilişkin yükümlülüklerle aykırı alınan tedbirlerin alınma nedenlerinin çeşitli yükümlülükler ve güvencelerle birlikte resmen ilan edilerek alınan tedbirlerin uluslararası örgütlerin denetimine açılması/mecliste tartışılması ve onaylanması gerektiği"* vurgulanmıştır³⁹.

1980'den Günümüze OHAL

Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi gerekçe gösterilerek ilan edilen olağanüstü hâlin Türkiye'nin tamamını içerecek şekilde genişletilmesi, bazı hakların askıya alındığı ilan edilerek "işkence, insan hakları ihlalleri, düşünce ve ifade özgürlüğü" başta olmak üzere temel hakların dahi çiğnenmesi, mevcut hukuksal mekanizmaların işlevsiz bırakılarak cezasızlığa yönelik yapılan düzenlemeler ciddi

ihlallere yol açmıştır. OHAL, insan haklarını hiçe sayan, tüm mekanizmaların yerine geçen anti demokratik bir uygulamaya dönüşerek faşizm uygulamaları ile kıyaslanır hâle gelmiştir.

OHAL uygulamalarının tarihi 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar uzanmaktadır. Daha önce 19 ilde ilan edilmiş olan sıkıyönetim, 12 Eylül'le birlikte Türkiye'nin tamamına yayılmıştır. Darbe sürecinde yaşam hakkı başta olmak üzere yoğun insan hakları ihlalleri yaşanmış, 1982 yılında askeri yönetimin baskısı altında kabul edilen Anayasa ile olağanüstü hâl, mevcut sıkıyönetim uygulamalarının yerine geçerek hak ve özgürlüklerin ciddi anlamda sınırlandırıldığı otoriter yönetimleri yasal bir çerçeveye kavuşturmuştur. OHAL temellerini 1982 Anayasasından alan, askeri vesayet rejimini hâkim kılan, sivil demokratik alanı büyük ölçüde daraltan bir uygulama olarak 1983 yılında yasallaştırılmıştır.

Askeri cunta sıkıyönetimin varlığı nedeniyle yasanın yürürlüğe girmesi için sıkıyönetimlerin sonlanmasını beklemiştir. Sıkıyönetimin sonlandırıldığı illerde 1 Mart 1984 tarihinden başlayarak ilan edilen OHAL uygulamaları da sıkıyönetim uygulamalarından farklılık göstermemiş, insan hakları ihlalleri her alanda benzer şekilde yaşamaya devam etmiştir. OHAL yasasında; “şiddet hareketlerinde alınacak tedbirler” adı altında yapılan düzenlemeler ile şiddetin ve keyfiliğin önü açılarak anti demokratik uygulamalar (*yaşam hakkı ihlalleri, işkence, köylerin boşatılması, sokağa çıkma yasakları, kişilerin her an ve keyfi olarak gözaltına alınmaları, sorgu sonrası tekrar cezaevine götürülmeleri vb.*) olağanlaştırılarak usul güvenceleri fiilen ortadan kaldırılmıştır. Cezasızlık bu dönemde de işkencecilerin korunmasını ve yargılanmasını engellerken “işkence var”, “gözaltında tecavüz oluyor, başvuru alıyoruz” diye kamuoyunu bilgilendiren avukatlar bilgileri paylaşmaması için tehdit edilmiş ve yargılanmıştır.

Askeri diktatörlük ve sıkıyönetimler sonrası 1987’de Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van’da ilan edilen olağanüstü hâl uygulamaları Kürt nüfusun yoğun olduğu on üç ilde, 15 yıl boyunca, 46 kez Meclis kararı ile uzatılarak yürürlükte tutulmuş, 30 Kasım 2002 tarihinde Diyarbakır ve Şırnak illerinden de kaldırılarak fiilen sonlandırılmıştır.

OHAL’in kaldırılması ile demokratik adımların atılacağı, insan hakları ihlallerinin engelleneceği algısı yaratılmıştır. 2002 sonrasında Türkiye siyasetinde ve asker-sivil ilişkilerinde yaşanan gelişmeler kademeli olarak askerin sivil siyaset üzerindeki etkisini azaltmakla birlikte devlet aklı, olağanüstü hâl uygulamasının arkasında yatan reflekslerden tamamen vazgeçmemiştir⁴⁰. Devlet aklının esası “üstün otoritenin çıkarlarının bireysel, toplumsal veya ekonomik çıkarlardan ve temel etik ilkelerden önce geldiği” düşüncesi ile devletin bekasının sağlanması ve muktedir olanların konumlarını muhafaza etmesidir⁴¹.

40 Öztan GG, Bezci EB. Türkiye’de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller. *Mülkiye Derg.* 2015;39(1):159-186.

41 Mithat Sancar. “Devlet Aklı” *Kıskacında Hukuk Devleti*. 6th ed. İstanbul: İletişim; 2012.

AB ile müzakerelere başlanması sonrası atılan kısmi adımlar ve düzenlemelere karşın Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerlerinde belirgin bir değişim yaşanmamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Devlet'in bir türlü çözemediği Kürt meselesindeki şiddet ve çatışma ortamından kaynaklı zorunlu göçler, köy boşaltmalar, yerinden edilmeler, faili meçhuller siyasi cinayetler, yargısız infazlar, gözaltında kayıplar ve sistematik işkence fiilen sıkıyönetim veya OHAL'in söz konusu olmadığı 2002 sonrasında "terörle mücadele" başlığı altında yürütülen güvenlik uygulamaları ve fiili OHAL uygulamaları ile yaşatılmıştır.

Tehdit ve düşman algılamalarına göre şekillenen olağanüstü hâl uygulamaları yasa koyucu ile yasa koruyucu arasındaki sınırların muğlaklaştığı dönemlerde hız kazanmaktadır⁴⁰. Türkiye'nin güneyinde yaşanan silahlı çatışmalar ve yeni oluşumlar Türkiye'de başlatılan rejim tartışmaları silahlı çatışmaların sonlandırılması yönünde sürdürülen müzakerelerden uzaklaşması, tarafların yeniden silahlı çatışmalara başlamasına yol açmış, 7 Haziran 2015 seçimlerinin ardından siyasi iktidar "terör, tehdit ve güvenlik söylemleri" ile otoriter yönetim anlayışını hâkim kılmaya başlamıştır.

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından Hükümet, 20 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 120. Maddesinin verdiği yetkiyi kullanarak 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'nun 3'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında bütün ülkede 21 Temmuz 2016 tarihinden başlamak üzere üç ay süre ile Olağanüstü Hâl ilan etti³¹. Daha sonra TBMM'de oy çokluğu ile alınan kararlarla OHAL yedi kez uzatılarak 19 Temmuz 2018 tarihine kadar sürdürülmüştür. Olağanüstü Hâl döneminde yayınlanan 32 KHK ile kişi ve kurumlara yönelik uygulanacak tedbirlerin yanında OHAL gerekçesiyle ilgisiz alanlarda 300'den fazla yasada değişiklik yapılmıştır.

OHAL KHK'lerinin, OHAL ilan edilen yer dahilinde, OHAL için gerekli konularda ve OHAL süresinde geçerli olması gerekirken; OHAL KHK'lerinin çoğunda kişiye özel, çoklu hak ihlallerine yol açan tedbirler ve mevzuata yönelik düzenlemelere yer verilerek bu temel kural çiğnenmiş, Anayasa Mahkemesi ise 2016/171 E, 2016/164 K sayılı ve 02.11.2016 tarihli kararla OHAL KHK'lerinin anayasal denetime tabi olmadığını hükme bağlamıştır. Anayasa Mahkemesi 2018 yılında OHAL KHK'ları yasalastıktan sonra ana muhalefet partisi tarafından bu kanunların iptali için açılan davalarda da ret kararı vererek bir anlamda siyasal iktidarın keyfi yönetimine ve hukuk kuralını çiğnemesine yasal zemin oluşturmuştur.

Olağanüstü Hâl döneminde yayınlanan OHAL KHK'larında kişilere ve kurumlara yönelik olarak uygulanacak tedbirlerin alınması ve icrası süreçlerine katılmış olanların cezai sorumluluğu olmayacağı genel bir hüküm olarak bütün OHAL kararnamelerinde yer aldı. Buna ek olarak, 6755 sayılı ve 8.11.2016 tarihli "Olağanüstü Hâl Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun" ile "cezasızlık" düzenlemesi güçlendirildi. Yapılan düzenleme ile "15.7.2016

tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında karar alan, karar veya tedbirleri icra eden, her türlü adli ve idari önlemler kapsamında görev alan kişiler ile olağanüstü hâl süresince yayımlanan kanun hükmünde kararnameler kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu karar, görev ve fiilleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğunun doğmayacağına” hükmedildi. Bu düzenleme geriye dönük olarak “15 Temmuz 2016” tarihinden itibaren geçerli kılındı (Madde 37/1)³¹.

Resmi verilere göre 160 bin kişi hakkında gözaltı işlemi yapıldı, 70 binden fazla kişi tutuklandı, 155 bin kişi hakkında ‘silahlı örgüte’ üye olmak suçundan soruşturma açıldı. İçişleri Bakanlığı, “Terör örgütü propagandası yapıldığı, devlet büyüklerine hakaret edildiği, nefret söylemi içerdiği” gerekçeleriyle 45 bin 415 sosyal medya hesabını incelemeye aldı. Bu incelemeler sonrasında 17 bin 89 kişi hakkında yasal işlem uygulandı⁴².

Yerel seçimlerle işbaşına gelen belediye başkanları görevden alındı. Türkiye genelinde 99 belediyeye kayyum atandı. OHAL süresince; 15 özel üniversite, 2.281 özel eğitim/öğretim kurumu (okul, kurs, pansiyon, yurt gibi) 48 özel sağlık kuruluşu, 1.607 dernek ve 168 vakıf, 19 sendika ve konfederasyon, yazılı ve görsel medya başta olmak üzere 201 basın yayın kuruluşu kapatıldı, 985 ticari işletme Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredildi⁴³.

KHK’lara eklenen isim listeleri ile 135.147 kişi kamu görevinden çıkarılarak kamu hizmetinde istihdam edilme imkânından ömür boyu mahrum bırakıldı. KHK’lar ile ihraçların yol açtığı işsizlik, ekonomik güvencesizlik, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, medya ve sosyal medyada hedef gösterilmek de dahil olacak biçimde kişi güvenliğinin tehdit altına girmesi, hukuka aykırı ev ve işyeri aramaları ile özel hayatın gizliliğinin ihlali, seyahat özgürlüğünün engellenmesi gibi hak ihlalleri ile birlikte düşünüldüğünde bu insanlar “haklara sahip olma haklarından” mahrum bırakılıp adeta “sivil ölüme” mahkûm edildiler.

Olağanüstü hâlden etkilenen insanlar için hukuki prosedür neredeyse imkânsız hâle getirildi, Venedik Komisyonu’nun önerilerinde yer alan hiçbir kriter uygun olmayan bir şekilde 22 Mayıs 2017 tarihinde oluşturulan OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu ağır işleyişi ve aldığı yetersiz kararlar ile OHAL sonuçlarının kalıcı etkisini daha da arttırdı.

42 DW.Türkiye’de OHAL’in bilançosu 18.07.2018. <https://www.dw.com/tr/türkiyede-ohalin-bilançosu/a-44705773>. Published 2018. Accessed November 13, 2019.

43 TIHV. İnsan Hakları Değerlerinin Tasfiye Edilmesine İzin Vermeyeceğiz! <https://tihv.org.tr/10-aralik-insan-haklari-gunu-insan-haklari-degerlerinin-tasfiye-edilmesine-izin-vermeyecegiz/>. Published 2018. Accessed October 10, 2019.

OHAL uygulamalarının sona erdiği 18 Temmuz 2018'dan bir hafta sonra olağanüstü hâl uygulamalarının en az üç yıl daha yürürlükte kalmasını öngören 25 maddelik 7145 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" TBMM'de 25 Temmuz 2018 tarihinde kabul edildi. Demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan ve yoğun insan hakları ihlallerine yol açan darbe girişimleri ancak insan haklarına ve özgürlüklere azami ölçüde saygı gösterilmesi ve demokrasi ile kalıcı olarak engellenebilecekken yapılan yasal düzenleme ile Anayasa'nın çizdiği sınırların bile açıkça dışına çıkan denetimsiz bir yönetim biçimi tesis edilerek "OHAL rejimi" kalıcı hâle getirildi⁴³.

Yöntem

Araştırma, silahlı çatışmaların yeniden başladığı ve sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı dönemden başlayarak bu durumdan etkilenen bölgedeki hapishanelerde yaşanan hak ihlallerini değerlendirmek amacıyla planlanmıştır. Hapishanede yaşanan hak ihlallerine ait bilgiler; TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin 2015- 2019 Eylül arasındaki Günlük İnsan Hakları Raporlarının geriye dönük olarak taranması ile elde edilmiştir. Ayrıca proje kapsamında Diyarbakır Barosu Hapishane Komisyonu, İHD ve TUHAD-FED gönüllüsü avukatlar tarafından Temmuz-Eylül 2019 tarihlerinde yapılandırılmış görüşme formlarıyla hapishanelerde yer alan mahpuslarla birebir görüşmeler yapılarak bilgi toplanmıştır. Elde edilen bilgiler aynı dönemde İHD ve Barolar tarafından hazırlanan raporlardaki bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Diğer yandan Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu gibi resmi yapılar 2016 öncesinde hapishanelere ve mahpuslara dair yetersiz de olsa bilgi paylaşırken silahlı çatışmaların yeniden başlaması sonrası ilgili kurumlar bilgi paylaşımında bulunmadığı için resmi verilerle karşılaştırma yapılamamıştır.

TİHV Günlük İnsan Hakları Raporları

Günlük İnsan Hakları Raporları, “TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin her gün taradığı gazete, haber ajansı ve internet sitelerinden (*Vatan, Milliyet, Hürriyet, Habertürk, Evrensel, Birgün, Cumhuriyet, Fırat Haber Ajansı, Jinnews, ETHA, Mezopotamya Ajansı, Yurt, Yeni Yaşam, NTV, Yeni Asya, Bianet, Halkinsesi.tv, Cnntürk, T724, İleri Haber, Siyasi Haber, Alinteri, Kızılbayrak, Sendika.org, Yüksekova Haber, T24, Diken, Gazete Karınca, Gazete Duvar, Haber Sol, El Cezire, BBC, Deutsche Welle, Reuters, AFP*) ve TİHV'in ilişki ağından edindiği bilgilerden yararlanılarak hazırlanmaktadır. Raporlarda yer alan hak ihlallerine ait veriler kesinleşmediği ölçüde bir iddia olarak değerlendirilmektedir.

Raporlarda yer alan ihlallerin sadece kamuoyuyla paylaşılabilen ve ilgili basın yayınlarda yer alan verileri içermesi araştırmanın bir kısıtlılığıdır. Diğer bir kısıtlılık ise 2016 yılında darbe girişimi ve OHAL ilanı ile başlayan

dönem sonrası 2017 yılı başına kadar günlük insan hakları raporları altı aya yakın bir süre toplanamaması ve yayınlanamaması nedeniyle bu döneme ait verilerin eksik olmasıdır.

Günlük İnsan Hakları Raporlarından Doğu Anadolu (DA) ve Güneydoğu Anadolu (GDA) illerine ait cezaevlerindeki ihlalleri sınıflamak amacıyla bir veri tabanı oluşturulmuştur. Veri tabanında, yıl, il, hapisanelerdeki ihlaller “yaşam hakkı ihlali, sözel, fiziksel, ruhsal, cinsel, ekonomik şiddet varlığı, hücre cezası varlığı, başka hapisanelere usulsüz sevk/sürgün, askeri nizamda sayım, disiplin soruşturmaları ve cezalar, barınma, beslenme, temiz suya erişim, iletişim, sosyal haklar, sağlık hakkına erişim” değişkenlerine yer verilmiştir.

Araştırmada nicel verilerin yanı sıra ihlaller özelinde olgusal örnekler aracılığıyla nitel değerlendirmeler yapılmıştır.

Günlük İnsan Hakları Raporlarında yer alan ihlaller; cezaevleri düzeyinde değerlendirilmiştir. Bildirilen ve kaydedilen her bir ihlalin bir kişiye mi bir koşuşa mı uygulandığı raporlarda her zaman belirtilmediğinden maruz kalan kişi sayısı hesaplanamamıştır. Bazı vakalarda birden fazla ihlal tek bir kişiye uygulansa dahi her bir farklı ihlal bağımsız olarak cezaevi düzeyinde kaydedilmiş ve sayılmıştır.

Avukatlar Aracılığıyla Yapılan Ziyaretler

Hapishanelerde yaşanan işkence ve insan hakları ihlalleri raporunun hazırlanabilmesi için Diyarbakır Barosu Hapishane Komisyonu, İHD ve TUHAD-FED gönüllüsü avukatlarla toplantı yapılarak araştırmanın amacı ve çerçevesi kapsamında ziyaret yapılacak hapisaneler ve görüşme yöntemleri belirlenmiştir. Toplantılar sonrasında üç eğitici tarafından 12 Ocak 2019 tarihinde Diyarbakır'da İnsan Hakları İhlallerinin İzlenmesi, Bilgi ve Belge Toplanması ve Raporlanması (Analiz) Eğitimi avukat ziyaretlerini kolaylaştırmak amacıyla verilmiştir.

Çalışmada yer alan avukatlarla birlikte mevcut raporlar ve formlar değerlendirilerek hapisane ziyaretlerinde kullanmak amacıyla biri kısa olmak diğeri daha kapsamlı olmak üzere iki adet Cezaevlerinde Hak İhlalleri Formu geliştirilmiştir. Formlarda hapisanelere ait fiziki bilgilere, hapisane ortamına, işkence ve kötü muamele uygulamaları ile özel gereksinimi olan mahpuslara dair sorular yer almaktadır (Ek 1-2 Hapishane Sağlık Değerlendirme Formu).

Daha sonra gönüllü avukatlar tarafından yapılan hapisane ziyaretleriyle mahpuslarla görüşülerek bilgiler toplanmış ve bilgiler Günlük İnsan Hakları İhlalleri Raporlarında yer alan verilerle karşılaştırılmıştır. Ziyaretlerde görüşme koşulları, görüşme yapılan kişi sayısının azlığı, formların uygun kullanılamaması ve elde edilen bilgilerin görüşme yapılan güne ve kişilerin bulunduğu koşullarla sınırlı kalması nedeniyle bütüncül bir değerlendirme yapılamamış, raporda avukat ziyaretlerinde öğrenilen bilgilere de yer verilmiştir.

Açlık Grevleri

Araştırmanın yapıldığı dönemde Abdullah Öcalan'a yönelik tecrit uygulamasının kaldırılması amacıyla 8 Kasım 2018 tarihinde başlanan ve tüm cezaevlerinde yaygın olarak sürdürülen açlık grevleri, hapishanelerde yaşanan işkence ve insan hakları ihlallerinin başka bir yönü olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmada özel bir ihlal bildirimiyile ilişkilendirilen açlık grevlerine ait veriler ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

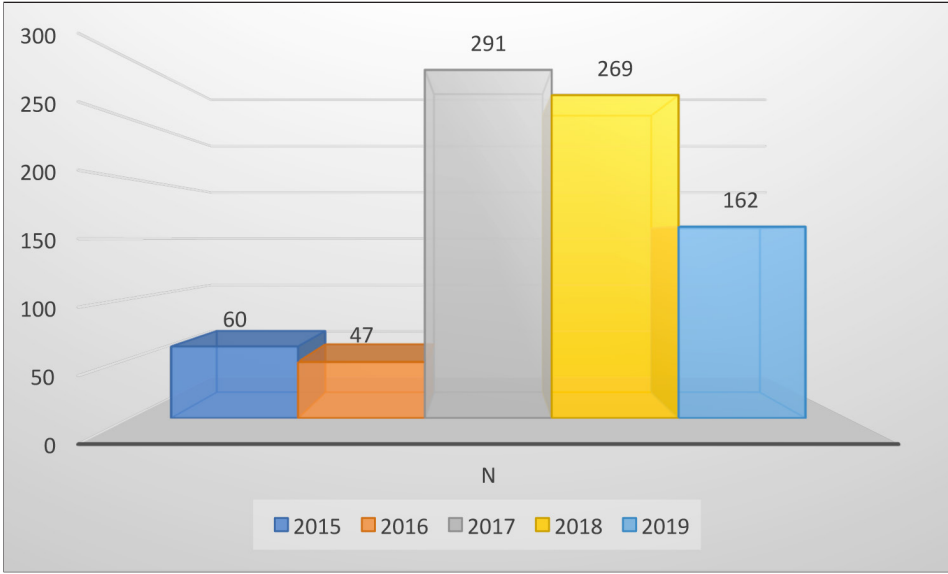
Bulgular Çerçevesinde Hapishanelerde Yaşanan İhlallerin Değerlendirilmesi

TİHV günlük raporlarının temel bilgi kaynakları medya organları ve avukatların İHD, TUHAD-FED gibi kurumlar aracılığıyla kamuoyuyla yaptıkları paylaşımlardır. 2015 yılında 7 Haziran seçimlerinin hemen öncesinde çatışmaların yeniden başlaması ve sokağa çıkma yasaklarıyla ilerleyen süreçle birlikte haber alma ve belgelemenin önüne getirilen engeller insan hakları ihlallerinin tamamının kaydedilememesine yol açmıştır. Bu süreç Temmuz 2016 darbe girişi sonrasında basın-yayın kuruluşlarının KHK ile kapatılmaları ve çalışanlarının tutuklanmalarıyla daha ciddi bir soruna dönüşmüştür. 27 Temmuz 2016’da çıkarılan KHK ile Fethullah Gülen’le bağlantılı oldukları iddiasıyla, içlerinde 45 gazete, 16 TV kanalı, üç haber ajansı, 23 radyo istasyonu, 15 dergi ve 29 yayınevinin bulunduğu 131 medya organı, 28 Ekim 2016’da da Kürtler, Aleviler ve muhalefet partilerin destekçisi olan 23 TV ve radyo istasyonu daha kapatılmıştır. Aralık 2016’ya gelindiğinde 140 basın-yayın kurulu ve 29 yayınevi KHK’larla kapatılmıştır⁴⁴.

Aynı dönemde insan hakları savunucularına, siyasi aktivistlere adli yardım sağlayan avukatlar, işlerini yaparken büyük engellerle karşılaşmış, haklarında kovuşturma başlamış gözaltına alınmış veya tutuklanmışlardır. Türkiye Barolar Birliği kayıtlarına göre sadece 15/07/2016- Ocak 2017 arasında OHAL döneminde toplam 553 avukat, gözaltı/ev hapsi veya firari (121), tutukluluk (270), tedbirle salıverilme (130) gibi işlemlere maruz bırakılmışlardır⁴⁵. Cezaevlerinde yaşanan hak ihlalleriyle ilgili raporlamaları yapan insan hakları avukatları bu süreçten en çok etkilenen gruplar arasında yer almıştır. Dolayısıyla günlük raporlarda yer alan hak ihlallerinin gerçeğin çok azını yansıttığı baştan kabul edilmelidir.

44 Human Rights Watch. *Türkiye Basınıni Sustumak: Hükümetin Eleştirel Gazeteciliğe Karşı Derinleşen Saldırısı*. ABD; 2016.

45 Türkiye Barolar Birliği. *Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Cezaevleri Raporu*. Birinci Ba. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları Sertifika No: 15566; 2017.



Şekil 4: Doğu ve Güneydoğu illerinde hapishanelerde bildirilen insan hakları ihlal iddiaları (2015-2019)

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Darbe girişimi ve OHAL sonrası, cezaevlerinde avukat görüşmeleriyle ilgili yeni yasal sınırlamaların getirilmesi, görüşmelerin gardiyanlar eşliğinde ya da kamera altında yapılma sıklığının artması gibi bütün baskılara rağmen, günlük raporlarda Doğu ve Güneydoğu illerindeki cezaevlerinde ihlaller 2017’de 2015’e göre 4,9 kat, 2018’de 4,5 kat artmıştır. Darbe girişimi ve OHAL’in uygulandığı Temmuz-Aralık 2016 arasında veri toplanamamasına rağmen sadece altı ayda bir önceki yıla neredeyse eşit sayıda ihlal gerçekleştiği görülmektedir ki bu da 2016’da yaklaşık iki katlık bir artışa işaret etmektedir (Şekil 4). İHD’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2016 İnsan Hakları İhlalleri Raporu’na göre de 2015 yılında cezaevlerinde 482 ihlal bildirilirken 2016 yılında iki kattan fazla artış göstererek 1103’e çıkmıştır⁴⁶.

Doğu ve GDA’da cezaevlerinde ihlallerin en sık bildirildikleri iller **Elâzığ** (278), **Van** (121), **Diyarbakır** (89), **Ağrı** (72), **Urfa** (53)’dir (Tablo 2).

Tüm yıllar boyunca en sık bildirilen ihlaller mahpusun rızası dışında başka hapishanelere yapılan ani sürgünler (129), fiziksel şiddet (118), sağlık hakkının engellenmesi (118), sosyal hakların engellenmesi (90), cinsel şiddet (56) ve hücre cezalarıdır (56).

46 İnsan Hakları Derneği. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2016 İnsan Hakları İhlalleri Raporu.*; 2016.

Tablo 2: İllere göre 2015-2019 yılları arasında hapishanelerden bildirilen ihlal sayıları

İl	Bildirilen ihlal sayısı	İl	Bildirilen ihlal sayısı
Elâzığ	278	Batman	17
Van	121	Hatay	13
Diyarbakır	89	Erzincan	9
Ağrı	72	Muş	8
Urfa	53	Malatya	6
Antep	39	Adıyaman	3
Mardin	38	Bitlis	3
Şırnak	28	Kars	2
Siirt	24	Kilis	2
Erzurum	23	Bingöl	1

Yaşam Hakkı İhlalleri

2015 yılında yeniden başlayan silahlı çatışmalar sonucu Kürt nüfusunun yoğun olduğu yerlerde yoğunlaşmaya başlayan yaşam hakkı ihlalleri 2016 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştır. Kürt meselesiyle ilgili olarak çözümsüzlüğün tercih edilmesi ve silahlı çatışma, terör ve şiddet politikalarının sürece hâkim kılınması, siyasal anlamda da “ötekileştirme, ayrımcılık ve düşmanlaştırma” bileşik kaplar misali toplumun nefes aldığı bütün mekânlarda şiddetin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Hapishaneler bu süreçlerin ilk hayata geçirildiği ve etkilendiği mekânlardır. Silahlı çatışmaların yeniden başlamasıyla birlikte hapishanelerde de yaşam hakkı ihlallerinde artış olduğu görülmektedir. TİHV Raporlarında DA ve GDA’da hapishanelerde bildirilen yaşam hakkı ihlalleri (2015-2019 Eylül)

Tablo 3’de sunulmuştur.

2016 yılında hapishanelerde yaşam hakkı ihlallerindeki artışın, şiddet ikliminin yanı sıra cezaevleri nüfusunun artması, bölgede Mayıs 2016’ya kadar süren sivil yerleşim yerlerinde yaşanan silahlı çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları, IŞİD, göçmen gözaltı tutuklamalarının artması gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 3: DA ve GDA hapishanelerinde gerçekleşen yaşam hakkı ihlalleri (2015-2019)

	2015	2016*	2017	2018	2019*	Toplam
Yaşam Hakkı	2	8	2	4	6	20

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Cezaevlerinde yaşam hakkı ihlallerinde intiharlar ön plandadır. İntiharların hapishane koşulları, işkence ve kötü muamele, hak ihlalleri, sağlığa erişimin engellenmesi ve umutsuzluk gibi nedenlerle gerçekleştiği düşünülmektedir.

*“Elâziğ E Tipi Cezaevi’nde tutulan **Barış Kılıç**’ın koğuşunda 2 Şubat 2016’da intihar ettiği iddia edildi.” “İslam Devleti (İŞİD) üyesi olduğu” gerekçesiyle İskenderun (Hatay) M Tipi Cezaevi’nde tutuklu bulunan **Nedim Bulluş**’un 20 Nisan 2016’da kendisini ranzaya asarak intihar ettiği iddia edildi.”*

Türkiye’de hapishanelerdeki işkence, kötü muamele ve yaşam koşulları, TİHV, İHD ve diğer insan hakları örgütleri tarafından raporlanmaktadır. DSÖ, aşırı kalabalık, çeşitli şiddet biçimlerinin varlığı, tecrit veya tersine, mahremiyet eksikliği, anlamlı faaliyet eksikliği, sosyal ağlardan tecrit gibi koşulların gelecekle ilgili kaygı ve umutsuzluğu arttırarak intiharları da içerecek şekilde ciddi ruh sağlığı sorunlarına neden olduğunu bildirmektedir⁴⁷.

Ayrıca 2004 yılında ABD’de yapılan bir çalışmada gösterildiği gibi hâli hazırda ruh sağlığı problemleri olan mahpuslar daha fazla kötü muameleye maruz kalmakta ve ruh sağlığı sorunları derinleşmektedir⁴⁸. Hapishanede tutulan kişilerin yaşam hakkı başta olmak üzere sağlığı ile ilgili her türlü olumsuzluğa karşı devletin önlem alma ve koruma yükümlüğü bulunmaktadır. Devlet ve hapishane yönetimleri, mahpusun herhangi bir zarar görmemesi için, güvenlik önlemlerinin yanı sıra, mahpusların ruhsal ve fiziksel sağlığında ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar ile intihara neden olabilecek depresyon ve benzeri ruhsal rahatsızlıkların önlenmesi, erken dönemde saptanabilmesi ve tedavisinin düzenlenebilmesi için, cezaevleri sağlık birimlerinde ruh sağlığı hizmetlerini sunmakla yükümlüdür.

Usulüne uygun olarak yapılmayan, tarafsızlığı ve bilimselliği tartışma yaratan durumlar nedeniyle ölenin yakınları intihar açıklamalarına kuşkuyla yaklaşmakta, incelemelerin tekrarlanmasını ve sorumluların bulunmasını talep etmektedir. Ölenlerin yakınları hapishanede gerçekleştiği belirtilen intihar iddiaları karşısında gerçeğin ortaya çıkarılmasını talep etmektedir.

*“Diyarbakır D Tipi Cezaevi’ne konulan **Abdullah Derin**’in (34) kaldığı koğuşta çarşafı kendine kalorifere asarak intihar ettiği iddia edildi. 21 Eylül 2017 tarihinde basında yer alan haberlere göre, Selahattin Eyyubi Devlet Hastanesi’ne kaldırılan Derin’in ön otopsi raporunda boğularak yaşamını yitirdiği ama boğazında morarma olmadığı belirtilmektedir. İntihar iddiasına ilişkin olarak babası Sabri Derin ise “Oğlum 3 ay önce adli bir suçtan bir ay cezaevinde kaldı. O zaman tek kişilik hücrede kalıyordu. Eğer oğlum intihar etseydi o zaman ederd. Oğlum hayat dolu ve neşeliydi. Koğuşta intihar ettiğine inanmıyorum. İntihar etmişse bile gözaltında yaşadıklarının etkisi vardı” dedi. Yine basında yer alan haberlerde, Abdullah Derin’in*

47 WHO. *Mental Health and Prisons*.

48 Semenza, D.C., Grosholz JMHJ. Mental and physical health in prison: how co-occurring conditions influence inmate misconduct. *Heal Justice*. 2019;7(1). doi:doi:10.1186/s40352-018-0082-5

gözetiminde işkenceye maruz kaldığı ve ona itirafçı olması yönünde baskı yapıldığı ileri sürüldü. İtirafçı olması için onun yanı sıra ailesine de baskı yapıldığı belirtildi.”

Bu durumlarda devletin yükümlülüğü, meydana gelen ölümü aydınlatmak amacıyla Minnesota Protokolünde yer aldığı biçimde olay yeri incelemesinden itibaren bağımsız uzmanların ve avukatların dahil olduğu, bilimsel standartlara ve evrensel hukuk normlarına uygun incelemeler ve otopsi işlemlerini yapmaktır⁴⁹.

“Hapishanelerdeki aşırı kalabalık güvenlik sorunlarına da neden olmaktadır. Özellikle darbe sonrası bu güvenlik açığı kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır. 2016 yılında Erzurum Oltu’da bir mahpus koğuşunda boğazı kesili hâlde bulunmuştur.”

Yaşam hakkı ihlallerinde diğer önemli bir başlık, sağlığa erişimin engellenmesi ve ağır hasta mahpusların hapishanelerde tutulmasından kaynaklandığı belirtilen ölümlerdir. Bölgede yer alan hapishanelerde her yıl en az bir hasta mahpusun öldüğü gözlenirken kalp krizi, beyin kanaması gibi nedenlerden kaynaklandığı belirtilen ölümlerde müdahale yapılmadığı/geciktirildiği iddiaları ön plandadır.

*“Tutulduğu Oltu (Erzurum) T Tipi Cezaevi’nde 2 Mayıs 2016’da gece saatlerinde beyin damarlarında meydana gelen tıkanma sonucu fenalaşmasına rağmen 9 saat koğuşunda bekletildikten sonra hastaneye kaldırılan **Ferhat Sarıhan** (23) 6 Mayıs 2016’da yaşamını yitirdi.”*

Cezaevlerinde işkence ve kötü muamele uygulamaları, olumsuz yaşam koşulları sağlık hizmetlerine erişimin, hak arama hakkının engellenmesi vb. sorunlara dikkat çekmek amacıyla yapılan eylemlerde sorunların çözümü için etkili adımlar atılmadığı gibi olaylara uygun araçlarla ve zamanında müdahale edilmemesi 2016 Ekim’inde iki çocuğun ölümü 2018 Şubat’ta da bir mahpusun ağır yaralanmasıyla sonuçlanmıştır.

*“Şırnak T Tipi hapishanesinde 28.09.2016 tarihi akşam saatlerinde çıkan yangın sonucu **Cigerhun Akdeniz** (17) ve yaralanarak hastaneye kaldırılan **Seyit Rıza Şeran** (16) 03.10.2016 da yaşamını yitirmiştir. İnceleme heyetinin ve İHD avukatlarının Siyasi suçtan hüküm giymiş iki mahpusla görüşmelerinden: Ölen iki çocuğun siyasi suçtan tutuklu olduğunu yaklaşık 15 gün önce uyuz olduklarını bunun üzerine geçici koğuş denilen koğuşa konulduklarını, tedavi edilmediklerini, olay günü bu iki çocuğun kapılarını ranza ve çelik kapı iterek, kapatarak yangın çıkardığını aktardılar”⁴⁵*

2019 yılına damgasını vuran diğer yaşam hakkı ihlallerinden biri de cezaevlerinde gittikçe artan ihlallere ve Abdullah Öcalan üzerindeki tecridin kaldırılmasıyla ilgili yapılan açlık grevleri sırasındaki ölümlerdir.

*“Tutuklu yargılandığı Nusaybin Davası kapsamında kaldığı Van Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nden duruşması için Mardin E Tipi Kapalı Cezaevi’ne getirilen 24 yaşındaki **Medya Çınar**, sabah saatlerinde yaşamına son verdi.*

49 BM. Minnesota Protokolü. <http://www.tihw.org.tr/wp-content/uploads/2015/04/minnesotaprotokolu.jpg>. Accessed June 16, 2019.

Türkiye genelinde hapishanelerde 7 Kasım 2018'de başlayan süreç içerisinde tutuklu ve hükümlülerden oluşan 3 bin 235 kişinin sürdürdüğü eylem nedeniyle 8 kişi yaşamına son vermiştir.

Açlık Grevleri

HDP Hakkâri Milletvekili Leyla Güven, 8 Kasım 2018 tarihinde tutuklu bulunduğu Diyarbakır E Tipi Cezaevinde *"İmralı Cezaevinde tutulan Abdullah Öcalan'ın ve diğer mahpusların üzerindeki tecridin kaldırılması, Öcalan'ın avukatları, aile bireyleri ve vasisi ile görüşmesi"* talebiyle açlık grevine başlamıştır.

Leyla Güven tarafından başlatılan açlık grevi tüm hapishanelere yaygınlaşmış, Özgürlük İçin Hukukçular Derneği (ÖHD) verilerine göre 1 Mart 2019 tarihine kadar 342 mahpusun süresiz dönüşsüz açlık grevi, 1 Mart 2019 tarihi itibarıyla Türkiye cezaevlerinde üç bine yakın mahpusun açlık grevine genişlemiştir. Bu süreçte tecridin mutlak olarak kaldırılması hususunda adım atılmaması nedeniyle 30 Nisan 2019 tarihinde 15 siyasi mahpus ölüm orucuna başlamış, ardından 10 Mayıs 2019 tarihinde 15 siyasi mahpusun da ölüm orucuna başlamasıyla bu sayı 30'a ulaşmıştır⁵⁰.

Açlık grevleri sürecinde; Tekirdağ Cezaevi'nde *Zülküf Gezen*, Gebze Kadın Cezaevi'nde *Ayten Beçet*, Oltu T Tipi Kapalı Cezaevi'nde *Zehra Sağlam*, Mardin E Tipi Kapalı Cezaevi'nde *Medya Çınar*, Elâzığ Cezaevi'nde bulunan *Mahsum Pamay*, Şakran Kapalı Cezaevi'nde *Yonca Akici* ve Osmaniye Cezaevi'nde *Sıraç Yüksek'in* *"Abdullah Öcalan'ın ve diğer mahpusların üzerindeki tecridin kaldırılması"* için hapishanelerde hayatına son verdiği belirlenmiştir. Almanya'nın Krefeld kentinde ise tecridin son bulması için 20 Şubat tarihinde mahkeme önünde kendini yakan *Uğur Şakar*, tedavi gördüğü hastanede 22 Mart'ta yaşamını yitirmiştir⁵⁰.

Leyla Güven, 25 Ocak 2019 günü tutuklu yargılandığı mahkeme tarafından tahliye edilmiştir. Güven ve mahpuslar açlık grevini sürdürmeye devam etmiş, uzayan açlık grevleri nedeniyle Leyla Güven ile Türkiye'nin çeşitli cezaevlerindeki mahpuslar kalıcı zararlar ve yaşamsal riskle karşı karşıya kalmıştır. Ölüm orucu ve açlık grevi eylemleri Abdullah Öcalan ile avukatlarının 2 Mayıs ve 22 Mayıs tarihlerinde yaptığı görüşmelerin ardından 200 gün açlık grevi eylemini sürdüren Leyla Güven ile Türkiye'nin çeşitli cezaevlerindeki mahpuslar 26 Mayıs tarihinde sonlandırılmıştır⁵¹.

Açlık grevi sürecinde ve sonrasında mahpuslar işkence ya da insanlık dışı ve onur kırıcı kötü muamele biçimlerine maruz kalmaya devam etmişlerdir.

50 Gazete Karınca. Açlık grevleri raporu Adalet Bakanlığı'na sunuldu. <https://gazetekarınca.com/2019/05/aclik-grevleri-raporu-adalet-bakanligina-sunuldu/>. Published 2019. Accessed October 29, 2019.

51 Bianet. Açlık Grevine Son Veren Leyla Güven Hastaneden Taburcu Oldu - bianet. 2019. <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/209189-aclik-grevine-son-veren-leyla-guven-hastaneden-taburcu-oldu>. Accessed July 10, 2019.

Açlık Grevi Sürecinde Yaşanan İhlaller

Avukatlar açlık grevi sürecinde mahpusların ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kaldıklarını paylaşmışlardır. Açlık grevine başlayan mahpusların ayrıntılı tıbbi değerlendirmeleri ile düzenli takipleri hekimler tarafından yapılmamış, bağımsız hekimlerin süreci izlemesine izin verilmemiş, bazı hapishanelerde B vitamini ve diğer gereksinimler karşılanmadığı gibi yer yer engellenmiş, açlık grevindeki mahpuslar izole edilerek tekli oda ve hücrelere alınmış, eylemin ileri aşamalarında vücut direncinin düşmesine ve enfeksiyon riskine rağmen kontroller için revire gitmek ve ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamak zorunda bırakılmışlardır.

Açlık grevine giren mahpuslara bazı hapishanelerde müdür ve çalışanlar tarafından açlık grevlerini bırakmaları yönünde baskı uygulandığı ve mahpuslara zorla müdahale edileceği tehdidinde bulunulduğu öğrenilmiştir. Açlık grevi yapan mahpuslar hakkında “*Terör Örgütüne Bilerek İsteyerek Yardım Etme, 3713 sayılı TMK’nun 7/1, 5237 sayılı TCK’nun 314/3 ve 220/7 maddelerinin atfıyla 5237 sayılı TCK’nun 314/2, 3713 sayılı TMK’nun 5/1, 5237 sayılı TCK’nun 53,58-9 maddeleri,*” isnadıyla dava açılmıştır.

Açlık grevcilerine keyfi disiplin soruşturmaları açılarak verilen disiplin cezaları Anayasa ve AİHS’e aykırı olarak insan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza boyutuna varmıştır. Açlık grevcilerinin sağlık durumları ve talepleri konusunda kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla kurumlara gönderdikleri mektup ve fakslara el konulmuştur. Açlık grevi yapan mahpusların aileleriyle yaptıkları telefon görüşmelerinde açlık grevinde olduklarına ilişkin bilgi vermeleri durumunda telefon görüşmelerine anında kesilerek son verildiği, ayrıca örgüt propagandası yapıldığı gerekçesiyle mahpuslara telefon görüşme yasağı ve hücre cezası gibi disiplin cezaları verildiği öğrenilmiştir. Açlık grevinin sürdüğü cezaevlerinde, avukat görüşmesine ilişkin getirilen kısıtlamalar grevde olmayan mahpuslar açısından da uygulanmıştır.

Mahpus yakınları ve annelerinin düzenlediği oturma eylemlerine izin verilmemiş, oturma eylemi düzenleyen mahpus yakınları ve onlara hukuki destek vermeye çalışan avukatlara yasadışı bir şekilde müdahale edilmiş, kanuna aykırı şekilde yakalama ve gözaltı işlemi yapılarak hem kamuya açık alanlarda hem de alıkonma alanlarında ters kelepçe ve diğer kötü muamele biçimlerine maruz bırakılmışlardır.

Yaşamını yitiren mahpusların cenazeleri gizlilik içinde ve hızlıca aileye teslim edilmiş, cenaze törenine izin verilmemiş, yüksek güvenlik önlemleri altında defnedilmiştir.

Zülküf Gezen’in cenazesi gece saatlerinde akrabalarından habersizce uçağa konularak Diyarbakır’a gönderilmiş, polisler aileye cenazenin 1 saat içinde teslim alınıp defnedilmemesi hâlinde kendileri tarafından gömüleceği söylenmesi üzerine aile avukatları ile birlikte cenazeyi teslim almak üzere yola çıkmış, ailenin avukatlarının defin alanına girmesi polislerce engellenmiş, cenaze dört akrabasının

katılımı ile defnedilmiş, taziyesine katılmak isteyenlere ise taziye süresi boyunca biber gazı ve tazyikli su ile müdahale edilmiştir.

Cenazelerin gömüleceği illere 5442 sayılı yasanın 11.maddesi uyarınca giriş yasaklanmıştır.

Zehra Sağlam'ın cenazesi de ailesine teslim edildikten sonra cenaze törenine aile bireylerinden birkaç kişi dışında kimse alınmamış, Muş Valiliği'nin 24/03/2019 gün ve 126605 sayılı kararı ile 5442 sayılı yasanın 11/c maddesine dayanarak "tüm il içi hareketler ve giriş çıkışlar yasaklanmıştır" diyerek şehre giriş çıkış yasağı konulmuştur.

Açlık Grevi Sonlandırıldığında Yaşanan İhlaller

Mahpuslar grevi sonlandırdıklarına ilişkin dilekçe vermiş olmalarına rağmen hapishane idareleri tarafından hastaneye sevkleri ivedi olarak gerçekleştirilmemiştir. Hastanelere sevk edilen mahpuslara bazı illerde Türk Tabipler Birliği'nin hazırladığı 'Açlık Grevleri ve Hekimler; Tıbbi, Etik ve Hukuki Yaklaşım' ile 'Açlık Grevi Yapmış Hastada Tedavi Yaklaşım Protokolü ve Yeniden Besleme' yönergeleri doğrultusunda tedavi yapılmamış, mahpusların tüm tetkikleri yapılmadan hastaneden taburcu edildiği gözlemlenmiştir.

Bazı hastanelerde, hekimlerin mahpusları tedavi ederken ayrımcılık uyguladığı ve kelepçe ile muayeneye zorladığı öğrenilmiştir. Diyarbakır Eğitim Araştırma Hastanesi'ne sevk edilen açlık grevcilerinin jandarmalarca fiziksel şiddete uğradığı kamuoyuna yansımıştır⁵².

Açlık grevi eylemini sonlandıran mahpusların tedaviye erişimi bazı hapishane idareleri ve hekimleri tarafından engellenmiştir. Elâzığ 2 No'lu Yüksek Güvenlikli Kapalı Cezaevi'nde bulunan mahpusların tedaviye erişimi engellenmiş ve mahpuslar açlık grevlerini sonlandırdıktan ancak üç gün sonra hastaneye sevkleri yapılmaya başlanmıştır.

Özgürlük için Hukukçular Derneği; protokole uygun olmayan koşullar nedeniyle Van, Ağrı ve Erzurum'da bulunan hastanelerde tedaviyi kabul etmeyen tutukluların hapishaneye geri gönderildiğini belirtmiştir⁵³.

Diyarbakır, Van, Ankara ve İstanbul'da ÖHD, İHD, TİHV, Baro, Tabip Odası, SES ve Tuad-Der tarafından oluşturulan kriz masaları ile açlık grevi süreci takip edilmiş, bilgilendirme ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Van Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndan Van Bölge Eğitim

52 İHD Diyarbakır Şubesi. 2019 Yılı İlk 6 Ay Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi İnsan Hakları İhlalleri Raporu.; 2019.

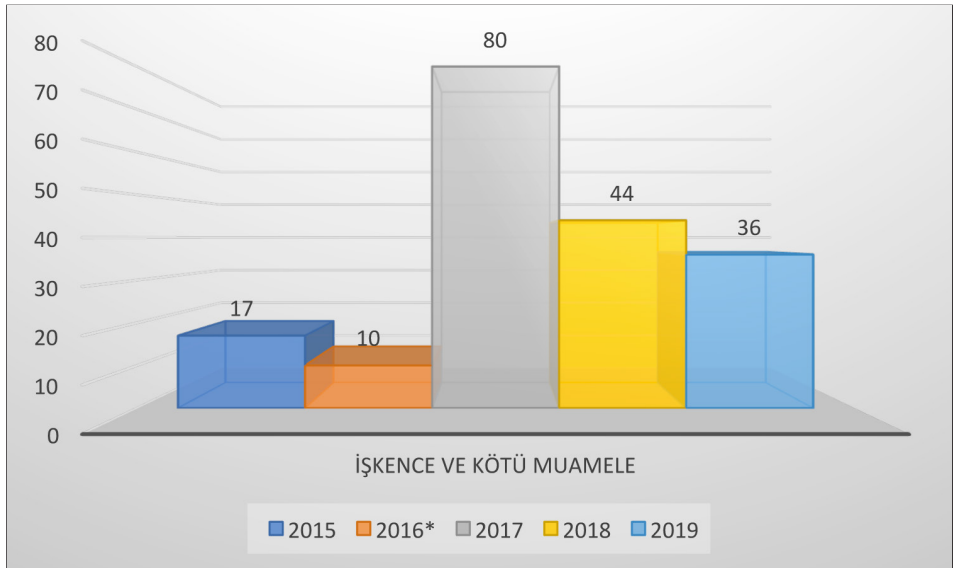
53 Alinteri. Tutukular açlık grevi protokolüne uymayan tedaviyi kabul etmiyor. <https://gazete.alinteri1.org/tutukular-aclik-grevi-protokolune-uymayan-tedaviyi-kabul-etmiyor>. Published 2018. Accessed October 29, 2019.

Araştırma Hastanesine sevk edilen açlık grevcilerinin tedavi süreçlerine ilişkin yapılan gözlemde: “Kriz masası heyetinin hastane gözlemcilerinin tespitlerine göre, ambulandan ve ring araçlarından indirilen mahpusların kelepçeli olarak acil servis ünitelerine alındığı tespit edilmiştir. Yine kolluk kuvvetlerinin eylemcilerin tedavisini yapmakla yükümlü hastane personellerine psikolojik baskı uyguladığı, söz konusu tedavi alanlarında izleme heyeti temsilcilerinin gözlemde bulunmasının engellenmesine karşılık; mahpus başına üçer kolluk görevlisinin silahlarıyla birlikte tedavi alanına alındığı gözlemlenmiştir.”⁵⁴

Bölge hapishaneleriyle ilgili rapor hazırlanan süreçte hapishanelerde ziyaret yapan avukatlar yaklaşık altı ay açlık grevleri ve grevcilerin yaşadığı hak ihlallerine odaklanmak durumunda kalmışlardır.

İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları

Silahlı çatışmalarla birlikte hapishanelerde yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının tüm formlarında belirgin bir artış gözlenmektedir (Şekil 5, Tablo 4). Çatışmasızlık dönemine oranla bu artış 2018 ve 2019’da iki kat iken 2017 yılında dört kat daha fazladır (2016 yılına ait altı aylık veri eksik olduğu için kapsam dışında tutulmuştur).



Şekil 5: DA ve GDA hapishanelerinde işkence ve kötü muamele (2015-2019 Eylül)

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

54 Özgür Manşet. Açlık grevi izleme heyeti raporunu açıkladı: Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı hazırlıklı değildi. <https://ozgurmanset.net/aclik-grevi-izleme-heyeti-raporunu-acikladi-adalet-bakanligi-ve-saglik-bakanligi-hazirlikli-degildi/>. Published 2019. Accessed October 28, 2019.

Tablo 4: TİHV raporlarında bildirilen işkence ve kötü muamelenin şiddet türlerine ve yıllara dağılımı (2015-2019 Eylül)

	2015	2016*	2017	2018	2019*	Toplam
Sözel ve ruhsal şiddet	4	0	15	7	9	35
Fiziksel şiddet	7	2	44	38	27	118
Cinsel şiddet	5	0	18	23	10	56
Ekonomik şiddet	0	0	2	0	0	2

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Hakaret ve Onur Kırıcı Davranışlar

Araştırmanın yanı sıra Baro ve İHD raporlarında da hakaret ve onur kırıcı davranışların tüm hapishanelerde yaygın bir yöntem olarak var olduğu belirlenmiştir.

Avukat görüşmeleri sırasında mahpuslar sıklıkla daha ağır olarak nitelendirilen uygulamaları aktarmış, hakaret ve onur kırıcı davranışlardan ise daha az söz edilmiştir. Konu detaylı olarak sorulduğunda ise hakaret ve onur kırıcı davranışın sıklıkla toplu veya tek tek tüm kademelere ait ortak bir davranış olduğu dile getirilmiştir. İşkence yöntemlerinin tümünün bireyi aşağılamak ve bütünlüğünü yok etmeyi amaçladığı düşünüldüğünde tüm işkence uygulamalarında bu hususun var olduğu dikkate alınmalıdır.

Fiziksel Şiddet

Araştırmada toplamda ve her yıla ait verilerde ilk sırada yer alan yöntem fiziksel şiddet uygulamaları olmuştur. Fiziksel şiddetin en yaygın biçimi künt travmalar olup her yaşta mahpusa uygulanmıştır.

Fiziksel şiddetin 2015 yılına oranla 2017 yılında sekiz kattan fazla 2018 ve 2019'un ilk üç çeyreğinde ise dört kat civarında olduğu belirlenmiştir.

Sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemde tutuklama yaygın bir pratik olarak işletilirken hapishanelere gönderilen kişilere sistematik olarak işkence ve kötü muamele uygulandığı belirtilmiştir. Bu dönemde bölgede ilan edilen OHAL ve sokağa çıkma yasaklarıyla oluşturulan baskı ortamı, mahpuslarla iletişimin neredeyse tamamen kesilmiş olmasına ve çok az bilgiye ulaşılabilmesine neden olmuştur.

"Sur'daki çatışma ortamından tahliye edildikten sonra çıkarıldıkları mahkemeye tutuklanan yaralı 2 kişinin Diyarbakır D Tipi Cezaevi'nde getirildiklerinde girişte gardiyanlar tarafından darp edildikleri 16 Mart 2016'da TUHAD-FED tarafından açıklandı"

Günlük insan hakları ihlalleri raporunda 2015 ve 2016 yıllarında hapishanede tutulan çocuklara dair işkence iddiaları yer almıştır.

“Erzurum E Tipi Cezaevi’nde tutulan ... (14) adlı çocuğun işkenceye maruz kaldığı 8 Mart 2016’da öğrenildi. Çocuğunun kol ve omuzlarında darp izi olduğunu belirten annesi, suç duyurusunda bulunacağını söyledi. ...’nin annesi oğlunun her gece gardiyanlar tarafından darp edildiğini ileri sürerek, “oğlum 14 yaşında, Doğubayazıt’tan buraya getirildi. İki tane gardiyan akşamları gidip oğlumu ve yanındaki bir Kürt çocuğu dövüyorlarmış” dedi.”

Çocukların yüksek yararı düşünülerek kapatılmaya alternatif uygulamalara başvurulması, çocuk ve hapishanenin birlikte düşünülmemesi çocuk haklarına dair sözleşmelerde ve çocuk adalet sisteminde temel bir ilke olarak yer almaktadır. Buna karşın Türkiye’de çocuklar hapishanelerde tutulmaya devam edilmekte, kapatılmanın kendisi dahi çocuğun gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yaratırken üstüne işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kalmaktadırlar.

Ayrıca 2015 sonrasında cezaevleri arasında irade dışı ve habersiz ani nakiller, nakil öncesi, sırası ve sonrasında şiddet bildirimleri artmıştır. Nakillerde çıplak arama dayatması ve uygulamaları işkence ve kötü muamele yönünden dikkat çekici bir değişime işaret etmektedir.

“Van F Tipi Cezaevinden, Van T Tipi Cezaevine sevk edilen ...’in avukatı Ümit Dede, cezaevine girişte çıplak aramayı kabul etmeyen müvekkilinin gardiyanlar tarafından dövüldüğü açıkladı: “Cezaevine gidip müvekkilimle görüştüğümde, olayın üzerinden 4 gün geçmiş olmasına rağmen hâlen gözünde morluk, vücudunun çeşitli yerlerinde yara izleri, kolunda ve sırtında bize gösterdiği kadarıyla darp izleri mevcuttu...”

Ağrı Patnos L Tipi Cezaevi’ne sevk edilen 18 mahpusun çıplak aramayı kabul etmedikleri gerekçesiyle ilk önce saatlerce cezaevi girişinde bekletildiği ve daha sonra mahpuslara fiziki şiddet uygulandığı öğrenildi. Bunun sonucu olarak 5 mahpusun kaburgalarının kırıldığı, diğer mahpusların ise vücutlarının çeşitli yerlerinde yaralanmalar oluştuğu bildirildi.

“29 Haziran 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Van’ın Çatak ilçesinin DBP’li Belediye Eş Başkanı ...’nin duruşma için getirildiği Van T Tipi Cezaevi’nin girişindeki çıplak arama dayatmasını kabul etmediği için 6 gardiyanın fiziksel şiddetine maruz kaldı”

Bölgede silahlı çatışma süreciyle birlikte ötekileştirme/ düşmanlaştırma pratikleri hapishanelerde daha da belirgin yaşanmaya başlamış, OHAL sonrası tutuklananların “darbeci, terörist, vatan haini” olarak nitelendirilmesi hapishanelerde gardiyanların da tutumlarına yansımış, mahpuslara toplu saldırıların olduğu ve birden çok mahpusun yaralandığı çok sayıda ihlal bildirilmiştir. Bu dönemde yasal olarak yapılan bir değişiklikle ceza infaz kurumu içerisindeki ziyaretçi kabul kısmındaki güvenlik bölümünde de jandarma gözetiminde aramalar gerçekleştirilmiştir. Böylece dış güvenlik olarak isimlendirilen birim ceza infaz kurumu içerisine alınmış, ateşli silah kullanımı riskini doğurmuştur. Güvenlikçi politikanın sertleşmesi sonucunda hapishane içinde A Takımı adı verilen ve mahpuslarca da “robokop” olarak tanımlanan

birimler kurulmuştur (Şekil 6). Bu birimlerin mahpuslara yönelik müdahale yöntemleri düşman hukukuna işaret etmektedir.



Şekil 6: “Robokop”lar <http://www.kirklarelicik.adalet.gov.tr/krumhak.htm> (Erişim: 01,10 2019)

“Van T Tipi Kapalı Cezaevi’nde 20 kişilik gardiyan grubuyla koğuş basan cezaevi ikinci müdürünün “Ben sizin Esat Oktay’ınız olacağım, Buranın Allah’ı benim” diye tehditte bulunduğu ve mahpusları darp ettiği öğrenildi.”

“Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde tutulan 20 kadın mahpusun “A Takımı” adı verilen bir grup gardiyan tarafından sözlü ve fiziki şiddete maruz kaldığı; mahpusların vücutlarında uğradıkları darba bağlı olarak morluklar oluştuğu 10 Mayıs 2017 tarihinde ... isimli mahpusun basına yansıyan mektubundan öğrenildi.”

Hapishanede anneleriyle birlikte kalan çocuklar da bu durumdan etkilenmiştir.

Yine Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde, 3 Temmuz 2017 tarihinde kadın mahpusların sayım sırasında gardiyanların fiziki ve sözlü şiddetine maruz kaldığı, koğuştaki bulunan 24 kadın mahpusun yanı sıra annesi ile beraber kalmakta olan ... isimli 4 yaşındaki bir çocuğun da gardiyanlar tarafından darp edildiği 10 Ağustos 2017 tarihinde basında çıkan haberlerden öğrenildi.

2017 yılına ait ihlal verilerinde hapishanelerde fiziksel şiddet yaygınlaşırken uygulanan şiddetin de arttığı gözlenmiştir. Siyasi olarak seçilmiş kamu yöneticileri kemik kırıkları oluşturacak şekilde işkence ve kötü muamele uygulamalarına ve ağır fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Domuz bağı olarak tanımladıkları bir bağlama yöntemi, falaka gibi terk edildiği belirtilen işkence yöntemlerinin de yeniden kullanılmaya başlandığı aktarılmıştır.

“10 Ağustos 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde tutulan Van’ın Saray ilçesi Belediye Eşbaşkanının kaldığı koğuşta gardiyanlar tarafından darp edilerek merdivenlerden aşağı yuvarlandığı ve bunun sonucunda sol el yüzük parmağının kırıldığı ve vücudunun çeşitli yerlerinde morluklar oluştuğu öğrenildi.”

“Van T tipinde müvekkilim, etkisiz hâle getirildikten sonra, ellerini ve ayaklarını arkadan kelepçeleyip diz üstü çöktürmek suretiyle daha önce Hizbullah dosyalarından bildiğimiz “Domuz Bağı” denilen bağ ile bağlayıp sırt üstü yatırılmış. Sonrasında bayılıncaya kadar kendisini dövdüklerini, kendisine geldiği zaman yeniden darp edildiklerini, 2’inci kez bayıldığını ve kendine geldiğinde çırılçıplak bir vaziyette kendisini bulduğunu ifade etti”

2019 Elâzığ ’daki cezaevlerinde 2 mahpusun gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldığını, koğuş aramalarında bir mahpusun kolunun kırıldığını, Halkların Demokratik Partisi (HDP) eski milletvekili ...’nin ise “cezaevindeki insanlık dışı muamele” nedeniyle tedaviyi reddettiğini belirtti.

“Mahpusların Elâzığ 1 Nolu Yüksek Güvenlikli Cezaevi girişinde çıplak aramayı kabul etmemesi üzerine, mahpusların gardiyanlar tarafından ters kelepçelendiği ve daha sonra gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldıkları öğrenildi.”

İşkence uygulayanın siyasi görüşleri, önyargıları, çatışma döneminde artan düşmanlaşma gibi birçok etmen uygulanan şiddetin hınçla ve hayati kasta varacak kadar ağır olmasına neden olmuştur.

“Van T Tipi Cezaevi’nde aralarında Van’ın Erciş ilçesinin belediye meclis üyeleri ... ve ... nin de olduğu mahpusların “Faşizmin ne olduğunu göreceksiniz. Faşizm geldi” diyerek mahpusların kaldığı odaya baskın düzenleyen gardiyanlar tarafından darp edildiği Darp sonucu ...’un elmacık kemiğinin kırıldığı, ... ve diğer mahkûmların vücutlarının çeşitli yerlerinden yaralandıkları ifade edildi.”

Çocuk olmak dahi bu ağır işkencelerden korunmayı sağlamamıştır.

7 Kasım 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Diyarbakır Çocuk Cezaevi’nde tutulan 5 çocuğun 1 Kasım 2018 tarihinde bir gardiyanın fiziksel şiddetine maruz kaldığı öğrenildi. Haberde gardiyanın, ...(16, e) isimli bir çocuğu boğmaya çalıştığı iddia edildi. Konuyla ilgili çocukların avukatının savcılığa suç duyurusunda bulunduğu bildirildi.

Tecrit ve izolasyon, cezalandırma amacıyla yaygın olarak kullanılırken mahpusların tecrit edildiği ve yalnız tutulduğu mekânların (hücre, süngerli oda vb.) fiziksel şiddetin meydana geldiği önemli alanlarından biri hâline geldiği görülmektedir.

“Van F Tipi Cezaevi’nde tutulan ... isminde bir mahpusun düzenli kullanması gereken ilaçları kendisine vermeyen gardiyanlarla tartıştığı ve daha sonra da bir

cam parçasıyla kendini yaraladığı öğrenildi. Hastaneye kaldırılan ...'in cezaevine dönüşte gardiyanlar tarafından darp edildiği ve daha sonra süngerli odaya konulduğu bildirildi."

"Elâzığ T Tipi Cezaevi'nde, ayakta sayımı kabul etmeyen kadın mahpusların kaldığı koğuşa Jandarma Özel Harekât mensuplarının baskın düzenlediği, altı mahpusun darp edilerek tek kişilik bir hücreye götürüldüğü ve kadın mahpusların burada işkence gördüğü 17 Şubat 2017 günü öğrenildi"

"6 Eylül 2016 tarihinde basında yer alan haberlerde, Elâzığ Kadın Cezaevi'nde tutulan ... isimli bir mahpusun hakkında açılan bir soruşturma gerekçesiyle savcıya ifade vermesi için kaldığı koğuştan alındığı ve daha sonra cezaevi müdürü ve gardiyanların fiziki işkencesine maruz kaldığı iddia edildi. ...'ın babası, basına yansıyan açıklamasında, bu olaydan sonra kızı ve her odadan iki mahpusun süngerli odaya götürülerek orada da işkence gördüğünü ifade etti."

Açlık grevinde olan mahpuslara tecrit uygulamasının yanı sıra fiziksel şiddet de uygulanmaya devam edilmiştir.

3 günlük açlık grevi sonrasında, Elâzığ T Tipi Cezaevi'nde tutulan 4 mahpusun kaldıkları koğuştan alınarak tek kişilik hücrelere konduğu öğrenildi. Haberde 4 mahpusun tek kişilik hücrelere götürülürken gardiyanların fiziksel ve sözlü şiddetine maruz kaldıkları, kişisel eşyalarını almalarına izin verilmediği ifade edildi.

26 Aralık 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Patnos L Tipi Cezaevi'nde süresiz-dönüşümsüz açlık grevine başlayan ve daha sonra Elâzığ 2 Nolu T Tipi Cezaevi'ne sevk edilen ... isimli mahpusun gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldığı ve tek kişilik hücreye konduğu öğrenildi.

26 Mayıs 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden cezaevlerindeki açlık grevinin sona ermesinin ardından Diyarbakır D Tipi Cezaevi'nde açlık grevinde olan 6 mahpusun getirildikleri Diyarbakır Gazi Yaşargil Eğitim ve Araştırma Hastanesi girişinde jandarmaların fiziksel şiddetine maruz kaldığı öğrenildi.

Cinsel Şiddet

Çıplak arama cinsel şiddet anlamına gelecek biçimde mahpusların yanı sıra mahpus yakınlarına ve zaman zaman da avukatlara uygulanmıştır. Cinsel şiddetle ilgili iddialarda 2017 yılından itibaren artış olduğu görülmektedir

Cinsel şiddet hapishanelerde bir işkence yöntemi olarak çıplak ve ince aramadan taciz ve tecavüze uzanan boyutta farklı yöntemlerle uygulanan bir işkence ve kötü muamele uygulaması olmuştur. Çıplak aramanın yasal çerçevesini 5275 sayılı Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ve Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük oluşturmaktadır.

21. Madde’de, mahpusun “üstleri ve eşyaları arandıktan sonra” kabul odasına alınacağı ve sonrasında parmak ve avuç içi izlerinin alınacağı, fotoğraflarının çekileceği, kan grupları ve vücutlarının dış özellikleri ile ölçülerinin belirlendiği ifade edilirken ilgili tüzükte de “üst ve eşyaları aranır” ifadesi

49. Madde’de aramanın nasıl yapılacağıyla arama yapılırken kişinin tek seferde tamamen çıplak bırakılmadan, vücuduna dokunulmadan, en kısa sürede yapılması gerekliliği yer almaktadır. Vücut boşluklarını içeren bir aramanın da sadece hekim tarafından yapılabileceği belirtilmiştir.

Hatay T Tipi Çocuk Cezaevi’nde kalan ve yaşları 13 ile 16 arasında değişen 3 kız çocuğunun avukat ve aile görüşlerinde gardiyanlar tarafından cinsel taciz boyutuna ulaşacak şekilde çıplak aramaya maruz bırakıldıkları iddia edildi. Siyasi nedenlerle tutuklanan 3 çocuk mahpusun ayrıca adli suçlardan tutuklu erkek çocuk mahpusların sözlü tacizine de uğradığı belirtildi.

Cinsiyetçi hakaretler, genital bölgelere fiziksel şiddet uygulanması sıkça bildirilen işkence ve kötü muamele uygulamalarıdır. Güvenlik açığını ve gereksinimini gidermek adına uygulamaya sokulduğu belirtilen önlemler ise kişi mahremiyeti ve özel hayatın gizliliğini tamamen ortadan kaldıran, sosyal yaşantıyı engelleyen kamera ve benzeri uygulamalardır. Kamera ve benzeri araçlar kişileri disipline etmeyi, baskı altına almayı ve gözetlemeyi öncelendiğinden mahpuslar tarafından kabul edilemez bulunmaktadır. Kameralar mahpusların mahremiyetini sınırlayacak/ ortadan kaldıracak şekilde tuvalet, banyo, vb. alanlara dahi yerleştirilmiştir.

14 Temmuz 2017 tarihinde basında çıkan haberlerden Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde tutulan kadın mahpusların koşullarının içine kamera konulduğu öğrenildi. Kameranın kaldırılması için cezaevi idaresine dilekçe ile başvuran mahpusların taleplerinin kabul edilmemesi üzerine kamerayı kırdıkları bildirildi. Kamerayı kırdıkları iddiasıyla iki mahpusun darp edilerek koşuştan çıkarıldığı, süngerli odaya konulduğu, regl olan kadın mahpusun bu esnada erkek gardiyanların cinsiyetçi sözlerine maruz kaldığı ifade edildi. Ayrıca cezaevi müdürünün mahpuslara kırılan kameranın parasının kendilerinden alınacağını söylediği öğrenildi.

Van T Tipi Cezaevi’ndeki hak ihlalleriyle ilgili basına açıklama yapan Avukat Sevda Aydın, görüştüğü mahpusların vücutlarında darp izlerinin olduğunu, bir kadın mahpusun genital bölgesine aldığı darbe nedeniyle oturmakta güçlük çektiğini ifade etti.

Tek kişilik hücre, süngerli oda gibi mekânlar tacizin gerçekleştiği mekânlardan biri olmaktadır.

... Şeker ayrıca süngerli odaya konulan kadın mahpusların erkek gardiyanlar tarafından taciz edildiğini, 4 kadın mahpusun süngerli odaya konulduğunu ve saatlerce orada tutulup hiçbir ihtiyaçlarının karşılanmadığını belirtti....

Diğer yandan hapishane koşullarının (mahpus nüfusunun kalabalıklaşması, çevresel koşulların, psikososyal destek ve eğitim çalışmaları ile güvenliğin sağlanamaması) taciz ve tecavüz olaylarına yol açtığı belirtilmektedir.

Mahpusun cinsel kimliği hapishanelerde cinsel şiddete maruz kalma açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Raporlarda yer alan verilerden cinsel taciz ve tecavüz iddialarında kişinin kanıtlar kaybolana kadar sağlık kurumuna sevk edilmediği, iddiaların etkili biçimde soruşturulmadığı ve fiziksel kanıtların kaybolması nedeniyle de kişiler hakkında iftira attığı ileri sürülerek soruşturma açıldığı anlaşılmaktadır. İşkence ve diğer kötü muamelelerden kaynaklanan fiziksel travmalar ve yaralanmalarda da benzer tutum ve davranışlarla şikayetlerin engellendiği, örtbas edildiği ve sorumluların korunduğu belirtilmektedir.

“17 Kasım 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde kalan ... isimli bir LGBTİ+ bireyin gardiyanların fiziki şiddetine ve cinsel taciz ve tecavüzüne maruz kaldığı iddia edildi. İddialarla ilgili olarak ... ile 23.10.2017 tarihinde cezaevinde görüşen Diyarbakır Barosu Cezaevi İzleme Komisyonu üyesi avukatlar, gardiyanların cop ile tecavüzüne uğrayan ...’ın izler kaybolana kadar hastaneye götürülmediğini belirttiler. Avukatlar ayrıca iddialarla ilgili olarak görüştükları cezaevinden sorumlu savcının kendilerine iddiaların asılsız olduğunu ve ... hakkında ise iftiradan soruşturma açılacağını söylediğini ifade ettiler”

Kadın Cezaevi’nde mahpusların kaldığı koşullardaki tuvaletleri ve banyoları da görecekte şekilde kameralar yerleştirildiği iddia edildi. Buna tepki gösteren mahpuslar hakkında disiplin soruşturmaları açıldığı ve 4 mahpusa 11’er gün hücre cezası verildiği öğrenildi.

11 Temmuz 2017 tarihinde İnsan Hakları Derneği Van Şubesi’nde bir basın toplantısı düzenleyen mahpus yakınları, Van T Tipi Cezaevi’nde, görüşe gittiklerinde çiplak aramaya maruz kaldıklarını ifade ettiler.

Hapishanelerde Baskı Rejimi

Silahlı çatışmaların yeniden başladığı 2015 yılı sonrasında Türkiye’de artan otoriterlik ve baskıya dayalı yönetim biçimi hapishanelere de yansımıştır. Ani hücre ve koğuştaramaları, kişisel eşyalara el koyma, eşya çeşidiyle ilgili sınırlamalar, askeri nizamda sayımlar, hücre cezaları; hak arayanlara disiplin soruşturmaları açılması, namaz kılmaya zorlama, Kürtçe konuşmanın cezalandırılması, görüş hakkının ve sosyal faaliyetlere katılmanın engellenmesi, “düşman koğuşuna yerleştirme” taziye hakkının engellenmesi, ayakkabı araması gibi keyfi uygulamalar ile şiddetin araç olmaktan çıkıp bir amaca dönüştüğü bildirilmiştir. Baskı rejimi uygulamalarına ait veriler Tablo 5’de sunulmuştur.

Sistematik olarak uygulanan diğer bir yöntem ise mahpusların istek ve iradesi olmaksızın gerçekleştirilen sürgün ve sevklerdir.

Tablo 5: TİHV raporlarında bildirilen baskı rejimi uygulamaları dağılımı (2015-2019 Eylül)

	2015	2016*	2017	2018	2019*	Toplam
Başka hapishanelere habersiz sevk-sürgün	15	34	49	17	14	129
Hücre cezası ve süngerli oda	6	0	16	21	13	56
Disiplin soruşturması ve cezalandırma	1	0	8	15	6	30
Sayımlarda ayakta askeri nizam	1	0	8	10	5	24
Tek tip giysi uygulaması	0	0	0	9	0	9
Hak arama hakkının engellenmesi	0	0	0	5	2	7

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Tecrit ve İzolasyon

Tecrit ve izolasyon uygulamaları 1980 askeri darbesi ile hapishanelerde yayınlştırılmış, askeri diktatörlük sonrası baskı rejimini sürdürmek için hazırlanan ve 1991’de yürürlüğe sokulan 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası ile “terör ve örgütlü suçlar”ın yanı sıra hapsedilecek kişilerin hücre sistemine göre inşa edilecek özel infaz kurumlarına yerleştirileceği düzenlenmiştir. 2000’li yılların başında inşası tamamlanan yüksek güvenli F Tipi hapishaneleri siyasi mahpusların, insan hakları savunucularının ciddi muhalefetine rağmen katliamlara yol açan müdahaleler sonrası uygulamaya alınmıştır.

OHAL ile birlikte siyasi iktidarın düşman olarak nitelendiği kişi ve gruplara yönelik uyguladığı kapatma, hapsedme, cezalandırma pratikleri mevcut hukuksal normların dışına çıkmış adeta Nazi iktidarının “kamusal düşman” olarak nitelendirdiği rejim muhalifi veya Nazi modeli iyi vatandaş tanımına uymayan kişileri “güvenlik tutuklaması” adıyla ömür boyu hapsedtiği uygulamalara dönüşmüştür. Özgürlüğünden yoksun bırakma hapishanelerde tecrit ve izolasyon uygulamaları ile mahpusların kişisel ve sosyal bir varlık olma hakkını, gelecek tasarısını ve umudunu ortadan kaldırarak işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları boyutlarına ulaşmaktadır.

Mandela Kuralları²¹ ile AİHM kararlarında⁵⁵ “süresiz olarak hücrede tutma, uzatılmış hücrede tutma, mahpusun karanlık veya sürekli aydınlık bir hücreye yerleştirilmesi, bedensel ceza uygulamaları veya mahpusun gıda veya içme suyunu kısıtlamak, toplu cezalandırma” uygulamalarının ve hücrede tutma zihinsel ya da fiziksel engelli mahpusların durumlarını kötüleştirilmesi, BM kurallarına aykırı şekilde çocuklar ve kadınlara yönelik uygulanmasının işkence ya da diğer kötü muamele anlamına geldiği ve bu tedbirin uygulanamayacağı belirtilmiştir. Buna karşın “güvenlik gerekçesiyle tek başına tutma” sıkça başvurulduğu belirtilen bir

55 AİHM BD. Öcalan/Türkiye Kararı. Öcalan/Türkiye ([BD], (Başvuru No. 24069/03, 197/04, 6201/06 et 10464/07) 18 Mart 2014. Published 2014.

uygulamaya dönüşmüştür. Adalet Bakanlığı tecrit ve izolasyon anlamına gelecek uygulamalarla ilgili meclis araştırma önermelerini yanıtlamamakta, işkence ve ihlal iddiaları aydınlatılmamaktadır.

Disiplin cezalarının yanı sıra hücre ve süngerli oda cezalarının hangi koşul ve durumlarda uygulandığı, tecrit ve izolasyon süresinin neye göre belirlendiği mahpuslar tarafından bilinmediği gibi kararların hapishane yönetimlerine, mahpusların siyasi görüşlerine bağlı olarak farklılık gösterdiği belirtilmiştir.

“Midyat (Mardin) M Tipi Cezaevi’nde tutulan ...’a, havalandırma kapısını bozduğu ve açık tuttuğu gerekçesiyle bir süre belirtmeksizin hücre cezası verildiği ve bir haftadır hücrede tutulduğu 25 Haziran 2015’te öğrenildi.”

Hücre ve süngerli oda cezaları cezalandırmak amacıyla keyfi bir biçimde verilmekte, tecrit ve izolasyon uygulanan ortamlar aynı zamanda fiziksel ve cinsel şiddet uygulamalarına da zemin yaratmaktadır.

“18 Haziran 2019 tarihinde basında yer alan haberlerde, Elâzığ 1 No’lu Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nde tek kişilik hücrelerde tutulan mahpusların hücrelerine gardiyanlar tarafından seccade bırakıldığı ve mahpusların namaz kılmadıkları gerekçesiyle gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldıkları iddia edildi.”

“Halkın Hukuk Bürosu, 11 Şubat 2018 tarihinde yaptığı açıklama ile Van Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nde kalan ... isimli bir mahpusun gardiyanların fiziki şiddetine maruz kaldığını, buna bağlı olarak bileğinin kırıldığını ve bu hâlde saatlerce süngerli odada bekletildiğini ifade etti.”

Mandela Kurallarında açık olarak tanımlanmasına karşın yaşı veya sağlığı nedeniyle bakımını yapmakta güçlük çeken, başkasının desteği ve gözetimine, refakatçiye ihtiyaç duyan, açlık grevinde olan mahpuslara dahi hücre cezası verildiği iddia edilmektedir.

“Malatya E Tipi Cezaevi’nde açlık grevi yapan 8 mahpusa hücre cezası verildiği 6 Eylül 2015’te öğrenildi.”

Hücre cezasının siyasi mahpuslara yaygın olarak uygulandığı, çocuğu ile birlikte kalan bir kadın mahpusa verilen hücre cezası nedeniyle çocuğunun da annesiyle birlikte hücrede kalmak zorunda kaldığı belirtilmiştir.

9 Nisan 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Urfa 2 No’lu T Tipi Cezaevi’nde tutulan Mardin Ömerli DBP eski İlçe Başkanı ...’a cezaevi idaresi tarafından verilen 2 günlük hücre cezasının onandığı öğrenildi. Bu karara göre ...’ın beraber kaldığı astım hastası 9 aylık bebeği ile beraber hücreye konulacağı bildirildi

Mahpuslar Mandela Kurallarında tanımlanan havalandırma hakkının verilmediğini, bazı mahpuslar ise bu hakkın yarım saat ile sınırlandırıldığını aktarmıştır.

Tek Tip Kıyafet Giyme Zorunluluğu

24 Aralık 2017 tarihli 696 sayılı KHK ile terörle mücadele kanunu kapsamında tutuklu veya hükümlü olan mahpuslara tek tip kıyafet giyme zorunluluğu ile bu giysileri giymeyen veya zarar veren mahpuslara görüş yasağı, hücre cezası verileceği yer almıştır. Türkiye’de 12 Eylül askeri diktatörlük koşullarında gündeme getirilen tek tip kıyafet dayatması işkencenin tüm yöntemleri denenmesine rağmen mahpusların ölümle sonuçlanan direnişler gerçekleştirmesi üzerine önce geri çekilmiş Danıştay’ın tek tip kıyafet dayatmasının anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlayacağı kararıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Yaşanan olaylar ve hukuksal kararlara rağmen “Guantanamo hapishaneleri” işaret edilerek tek tip kıyafet giyme zorunluluğunun yeniden gündeme getirilmesi; siyasi mahpusların iktidarın zihninde “düşman hukuku kapsamında değerlendirildiğini, her türlü baskı, işkence ve insan hakları ihlallerine maruz bırakılabilecekleri” düşüncesinin varlığına işaret etmektedir.

Tek tip kıyafet zorunluluğu ile ilgili KHK’nın yayınlanmasının ardından hapishanelerde başlayan tepkiler ve direnişler hücre cezaları ve fiziksel şiddetle sonuçlanmıştır. Hazırlanan ilk kıyafetler Diyarbakır Cezaevlerine gönderilirken yönetmeliğin 26 Ocak 2018 tarihine kadar yayınlanamaması nedeniyle tek tip kıyafet dayatması uygulamaya sokulamamış olmasına karşın düzenleme tümüyle iptal edilmemiştir. Tek tip uygulamasının kaldırılması açlık grevlerinde de gündeme getirilen taleplerden birisi olmuştur.

“12 Ocak 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Elâzığ E Tipi Cezaevi’nden Elâzığ T Tipi Cezaevi’ne sevk edilen mahpuslara kıyafetlerinin verilmediği öğrenildi.”

“2 Ekim 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâzığ T Tipi Kapalı Cezaevi’nde tutulan hasta mahpus ...’a ailesi tarafından gönderilen giyişlerin ve iç çamaşırların verilmediği öğrenildi. Haberde ayrıca ...’un tek kişilik hücrede tutulduğu belirtildi”

Mahpuslar kaldıkları hücre veya koğuşun dışına çıktıklarında üzerinde yargılandıkları suçun yazılı olduğu bir kimlik kartını taşımaya zorlanmakta, sağlık kurumlarına yapılan sevklerde kişiye ait belgelerde kişinin suçunun yanı sıra etiketleyici tanımlara yer verilmektedir.

Uygulanan baskı ve şiddete karşı çıkan mahpusların itirazları nedeniyle işkence ve kötü muameleye maruz kaldıklarını bildirilmiştir. Mahpusların bu durumlar karşısında uygulanan baskı ve şiddeti görünür kılmak, protesto etmek ve kaldırılmasını sağlamak için suç duyuruları ile yasal girişimlerde buldukları; taleplerinin dikkate alınmadığı ve etkili soruşturma yapılmayan kimi durumlarda ise açlık grevi ve kendini yakmak gibi yaşamsal tehdit oluşturacak eylemlere başvurduğu gözlenmiştir.

Sürgün/İstek ve İrade Dışı Nakiller

Özellikle 2016 ve 2017 yıllarında mahpusların istekleri ve iradeleri dışında başka cezaevlerine sevklerinin iki üç kat arttığı belirlenmiştir. Sürgün uygulaması olarak nitelendirilen istek ve irade dışı nakillere baskı ve şiddet uygulamaları da eklenmektedir. Sevklerin önceden mahpusa bildirilmediği, gece/gündüz fark etmeksizin kararın bildirilmesi sonrası kişisel eşyalarını yanına alması, yakınlarına haber vermesi dahi engellenerek nakil işlemlerinin hızla yapıldığı aktarılmaktadır.

İstek ve irade dışı sevklerde çocuk, yaşlı, hasta, engelli, açlık grevinde olma gibi hiçbir kriter göz önünde bulundurulmamaktadır.

“Van M Tipi Cezaevi’nde tutulan biri epilepsi hastası 3 çocuğun, bu yönde bir istekleri olmamasına rağmen ve ailelerine haber verilmeksizin Sincan (Ankara) Çocuk Cezaevi’ne sürgün edildikleri 14 Ekim 2015’te öğrenildi.”

24 Kasım 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Van T Tipi Cezaevi’nde kalan %100 oranında engelli raporu bulunan ... isimli bir hasta mahpusun isteği ve iradesi dışında Elâzığ 2 No’lu Yüksek Güvenlikli Cezaevi’ne sevk edildiği öğrenildi.

Anneleriyle birlikte kalan çocuklar da sürgün nedeniyle sağlık koşulları gözetilmeksizin bu baskıya maruz kalmaktadır.

“Ciğerlerinde problem olan ve kapalı mekânlarda nefes almakta zorlanan bebeğin de annesiyle beraber ring aracına konulduğu bildirildi. Van T Tipi Cezaevi’ne isteği ve iradesi dışında sevk edildiği 9 Eylül 2017 tarihinde öğrenildi.”

Özellikle siyasi mahpusların haftalar içinde birden çok kez sürgüne maruz kaldığı belirtilmiştir.

“... Batman’da yaralı bir vaziyette gözaltına alındığını, gözaltı sonrası dizinden iki kez ameliyat olduğunu fakat fizik tedavi görmediği için ayağının sakat kalma riski taşıdığını yazdı. ...’ın tutuklandıktan sonra ilk önce Batman Cezaevi’ne, oradan Elâzığ Cezaevi’ne ve en son olarak da Ordu Cezaevi’ne isteği ve iradesi dışında sevk edildiği öğrenildi.”

Mahpuslar sadece ailelerinin olduğu şehirlerden uzaklaştırılmamakta hâlen yargılaması devam eden mahpusların davaların görüldüğü şehirlerden çok uzak yerlerde bulunan cezaevlerine sevk edilmeleri sonucu avukatlarına ve yargılandıkları mahkemeye ulaşmalarında sıkıntı yaşanmakta ve yüz yüze adil yargılanma hakkını kullanmaları engellenmektedir.

Zorlayıcı Davranışlara Maruz Bırakma “Askeri Nizamda Sayımlar”

Hakaret, küçük düşürme ve onur kırıcı muameleler olarak da sınıflandırılan zorlayıcı davranışlara maruz bırakma, hapishanelerde farklı biçimlerde yaygın olarak kullanılan bir işkence yöntemidir. Sıkıyönetim, olağanüstü hâl gibi otoriteren yönetimlerin ve uygulamaların baskın olduğu, insan haklarının çiğnendiği

dönemlerde “askeri nizamda sayım”, “tekmil vermeye zorlanma” gibi militer davranışlar itaati mutlak kılmak ve kişileri tek tipleştirmek amacıyla başvurulan tipik uygulamalar olmuştur.

Sayımlar sırasında askeri nizamda ayakta durma dayatması 2017 ve 2018’de daha sık görülmeye başlamış ve buna itiraz eden, karşı koyan mahpusların darp edildiği, hücre cezasına maruz bırakıldıkları bildirilmiştir.

“6 Nisan 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Şırnak T Tipi Cezaevi’nde aralarında açlık grevinde olanların da bulunduğu mahpusların askeri nizamda ayakta sayım dayatmasını kabul etmedikleri gerekçesiyle gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldıkları öğrenildi.”

“21 Haziran 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâzığ 2 Nolu Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nde tutulan mahpusların sayımlarda askeri nizamda ayakta durma dayatmasına maruz kaldıkları, bunu kabul etmeyen mahpusların işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldıkları öğrenildi.”

Özel hayatın ve Mahremiyetin İhlali “Kameralarla izleme”

Araştırmanın yapıldığı dönemde hapishanelerde koşullara, ortak alanlara kameralar yerleştirilmeye başlanmış içerideki tüm yaşam izlenip denetim altında tutulur hâle gelmiştir. 24 saat kameraların altında yaşama mahpusların mahremiyetlerini ortadan kaldırdığı gibi, kendi aralarındaki sosyal iletişimi de olanaksız hâle getirmekte bu da hem akıl hem de fiziksel sağlıkları açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Her türlü ihlalle ilgili hak arayışına fiziksel şiddet, hücre cezası ve irade dışı sevkler gibi ağır cezalarla karşılık verilmektedir. Avukat görüşmeleri de kayıt altında gerçekleştirilmektedir.

“21 Haziran 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâzığ 2 Nolu Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nde mahpusların avukatları ile yaptıkları görüşmelerin kamera ile kayıt altına alındığı belirtildi.”

“...Aynı haberde koşulların ortak alanlarına kamera yerleştirildiği, buna karşı çıkan mahpusların darp edildiği, 4 mahpusun başka bir cezaevine sevk edildiği, 2 mahpusun süngerli odaya konulduğu belirtildi”

“...Avukat Barış Oflaş’ın basına yansıyan açıklamasına göre 23 Ocak günü yaşanan olay esnasında mahpuslar, 2. Müdürün “Bunları burada dövmeyin kamerasız ortamlarda dövün” talimatı ile kameraların olmadığı bir yere götürülüp darp edilmişlerdir. Darp edilen mahpuslar daha sonra başka bir cezaevine sevk edilmiştir.”

Hapishane dışında siyasi mahpusların üzerinde “terör/terörist” yazan kimliği taşımayı kabul etmemesi avukat görüşü, hastaneye sevk ve mahkemeye götürülme gibi en temel haklarını kullanmalarının önünde bir engel oluşturmuştur.

“...’un cezaevindeki kimlik dayatmasını kabul etmediği için 13 aydır görüşe çıkartılmadığı, aldığı disiplin cezaları nedeniyle 4 aydır iletişim hakkından mahrum bırakıldığı öğrenildi.”

Hak Arama Hakkının Önündeki Engeller

Önceki yıllarda da hapishanelerde var olan işkence ve insan hakları ihlallerinin yanı sıra bu dönemde yaygınlaşan uygulamalar (sürgün ve başka cezaevlerine sevkler, avukat görüşmelerinin engellenmesi/kısıtlanması, görüşmelerde mahremiyeti ortadan kaldıran kamera/görevli varlığı vb.) mahpusların ihlallerle ilgili hak aramalarını güçleştirmiştir. İhlallere yönelik hiçbir düzeltici önlem alınmaması, verilen dilekçelerin işleme konmaması, mektupların gönderilmemesi, itiraz başvurularının süngerli odaya gönderilme gibi disiplin cezalandırılmalarıyla sonuçlanması, mahpusların, yukarıda yaşam hakkı ihlallerinde örnekleri verildiği gibi kendini yakma, açlık grevi gibi kendilerine ciddi zarar verecek eylemlerde bulunmalarına yol açmıştır.

“Şırnak T Tipi hapishanesinde ... siyasi mahpusların tamamı ölen iki çocuğun siyasi tutuklu olmaları nedeniyle üç günlük açlık grevine girmişlerdir. Cezaevindeki baskılar son bulmazsa, Şırnak’taki yasak son bulmazsa ve yangın olayı aydınlatılıp etkin bir soruşturma yürütülmezse tüm siyasi mahpusların süresiz dönüşümsüz açlık grevine gireceğini belirttiler.”

“2 Şubat 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Elâzığ F Tipi Cezaevi”nde kalan ... isimli bir mahpusun cezaevindeki hak ihlallerini baskılara ve tek tip elbise uygulamasına karşı kendini yaktığı öğrenildi.”

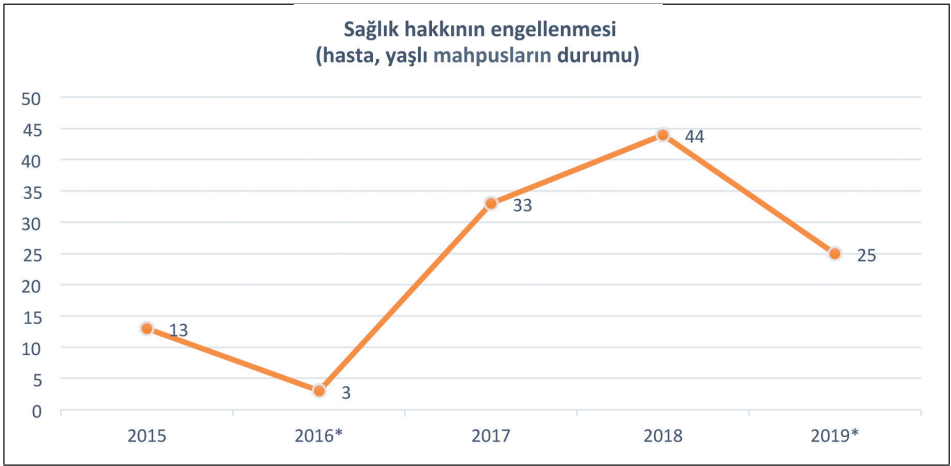
“Elâzığ T Tipi Cezaevi”nde cezaevinde maruz kaldıkları hak ihlallerine ilişkin Avrupa Parlamentosu’na mektup yazan mahpuslar hakkında cezaevi idaresi tarafından disiplin soruşturması açıldığı, cezaevi mektup okuma komisyonunun ise mektupların gönderilmemesine karar verdiği 31 Temmuz 2017 basında çıkan haberlerden öğrenildi.”

Sağlık Hakkının ve Sağlığa Erişimin Engellenmesi

Devletin kişileri etkin olarak kontrolü altına aldığı andan itibaren tüm alıkonulma mekânlarında insan haklarının korunması açısından *“tutuklu ve hükümlülerin muayenelerinin de diğer hastalar gibi, kişilik haklarına saygı gösterilerek hekimlik sanatını uygulamaya elverişli koşullarda yapılması; hastaların ırk, dil, din, mezhep, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, ekonomik ve sosyal durum ile benzer farklılıklarının dikkate alınmaması; her türlü tıbbi müdahalenin hastanın mahremiyetine saygı gösterilmek suretiyle yerine getirilmesi”* temel kural olarak belirtilmiştir.

Sosyal bir devletin *“sağlık hizmetlerinin eşit, nitelikli ve herkesin ulaşabileceği bir şekilde sunumunu”* sağlaması ödevi cezaevindeki sağlık hizmetlerinin genel toplumsal sağlık sistemiyle yakın ilişki içinde, ulusal sağlık sistemiyle entegre ve uyum içinde örgütlenmesini gerektirmektedir. Sağlık hizmetleri mahpusların

karşılaşabilecekleri fiziksel ya da ruhsal hastalıkların teşhis ve tedavisi yönünden yeterli düzeyde olmalıdır. Mahpuslar yasal durumları nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulmaksızın ülkedeki sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânına sahip olmalı ve genel sağlık sisteminde mevcut olan tüm tıbbi, cerrahi ve psikiyatrik olanaklara ulaşma ve yararlanma olanağından da eşit şekilde yararlanmalıdır. Devletler alıkonulan kişiye tıbbi bakımı her zaman ve derhal sağlamanın yanı sıra mahpusların esenliğini de güvence altına almak için tedavi amacının yanında koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerini de yerine getirmekle yükümlüdür.



Şekil 7: 2015-2019 yılları arasında DA ve GDA illerindeki hapishanelerde sağlık hakkının engellenmesiyle ilgili bildirimler

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Sağlık hakkının ve sağlığa erişimin engellenmesi mahpusların cezaevlerinde en sık maruz kaldığı ihlaller arasında yer almıştır.

Sağlık, içinde yaşanılan çevreden ve ekonomik yeterliliğe bağlı olan barınma, beslenme gibi koşullardan bağımsız değerlendirilemez. Sosyal olarak kendini geliştirme olanakları ve politik olarak kendini ifade edebilme de sağlığı etkileyen en önemli etmenlerden biridir ve sağlık genel olarak fiziksel, ruhsal, sosyal iyilik hâli olarak tanımlanır. Hapishanelerde sağlık kavramı ise “güvenli bir ortamda yaşamak, barınma koşullarından, temiz suya, yeterli ve niteliği uygun gıdaya erişim, uygun aydınlatma ve havalandırma, kişisel ve çevresel hijyenin sağlanabilmesi, hasta olmamak için gerekli bağışıklamaların ya da erken dönemde hastalığın saptanabilmesi amacıyla kadın, gebe, bebek, yaşlı vb. gibi gruplara periyodik sağlık taramaları yapılması, hastalık hâlinde ise uygun, zamanında erişilebilir acil ve tedavi edici hizmetlerin sağlanması ve gerekli sevklerin uygun koşullarda yapılmasını” kapsamaktadır. Mahpusların sağlık hakkı konusu bu raporun ilk kısmında ayrıntılı olarak yer verildiği gibi uluslararası ve ulusal mevzuatta düzenlenmiştir.

Bu yıllarda en sık bildirilen sağlık hakkı ihlalleri, “muayenelerin mahremiyete uygun olmayan koşullarda ve kelepçeli olarak yapılması, hapishanelerde revirden alınan sağlık hizmetine ulaşmada güçlük ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, ilaçların geç verilmesi, hastanede tedavi edilmesi gereken hastalara sevk izninin geç verilmesi ya da verilmemesi, acil durumlar da dahil olmak üzere kronik ve ağır hastaların sevklerinin geciktirilmesi” olmuştur.

Devletin hapishanelerde alıkoyduğu kişilerin yaşam hakkı ve sağlığını koruma yükümlülüğü bulunduğu intihar kaydı düşülen olaylarda da “*devletin sorumluluğu*”nu değerlendirmek gerekmektedir.

Mahpusların hapishane koşulları, işkence ve kötü muamele nedeniyle de intihar ettikleri bildirilmektedir. Hapishanelerde yeterli ruhsal sağlık çalışması bulunmadığı, mahpusların düzenli ruhsal sağlık değerlendirmelerinin yapılmadığı ve ruh sağlığını korumak ve intiharları önleme amacıyla yapılan çalışmaların yetersiz olduğu değerlendirilmiştir.

Hapishanelerde Sunulan Sağlık Hizmetlerindeki İhlaller

Bölgede yer alan hapishanelerde sağlık hizmetleri ağırlıklı olarak aile hekimleri tarafından yerine getirilmektedir. Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasındaki protokol gereği 1000 ve üzerinde hükümlü ve tutuklu bulunan her kuruma aile hekimliği ataması zorunludur. Hükümlü ve tutuklu sayısı 1000'e kadar olan kurumlar durumu uygun olan en fazla üç aile hekimine bağlanmaktadır. Hükümlü ve tutuklular ile personel sayısı 1000'in üzerinde olan kurumlarda haftada 5 tam gün, 500 ile 1000 arasında olan kurumlarda haftada 5 yarım gün, 500'ün altında olan kurumlarda haftada 2 yarım gün hekim bulunabilmektedir.

Etik ilkeler ile ulusal ve uluslararası hukuk normlar, tutuklu veya hükümlülerin, ayrıma uğramaksızın, eşit, adil, insan onuruna yakışır bir biçimde sağlık hizmetine ulaşma hakkına sahip olduğuna yer vermektedir. BM Mahpuslara Uygulanacak Asgari Standartlarda; Sağlık görevlisinin “Mahpusun fiziksel ve ruhsal sağlığını koruyacağı ve bakımını yapacağı, bütün hasta mahpusları, hastalıktan şikâyet edenleri ve sağlığı bakımından özel olarak dikkat çekenleri her gün göreceği ve tüm hasta mahpuslarla, hastalandığını veya yaralandığını rapor edenlerle ve özellikle dikkatle izlenen mahpuslarla toplumdaki sağlık hizmeti standartlarına uygun bir sıklık ve bu standartlara benzer koşullarda görüşeceği” yer almaktadır.

Hapishanelerde yer alan revirlerin donanım ve sağlık insan gücü yönünden yetersiz olduğu bildirilmektedir. Bölgede yer alan hapishanelerde yalnızca Elâziğ Cezaevi Kampüsü'nde kampüs hastanesi bulunmakta ise de mahpuslar bu kurumdan da yeterli sağlık hizmeti alamadıklarını bildirmiştir.

Aile hekimlerinin içinde yer aldığı cezaevi revirlerinde sadece muayene, reçete hizmetleri sunulmakta, sağlık kurumlarına sevk kararı verilmektedir. Sevkler cezaevi yönetimi tarafından onaylanmadıkça gerçekleştirilmemekte bu da gecikmelere

neden olmaktadır. Cezaevlerinin şehir dışına taşınması araç, zaman vb. nedenlerle de sevkleri güçleştirmektedir. Hekimlerin sayı ve çalışma süreleri nedeniyle hapishanelerde 24 saat kesintisiz sağlık hizmeti verilememekte, mesai sonrası ve tatil günlerinde hekim bulunmadığından acil müdahale gereken durumlarda sevk ve sağlıkla ilgili kararlar diğer sağlık çalışanlarının önerileri üzerine cezaevi idaresi tarafından alınmaktadır.

Sağlığın hak olarak kabulü ve sosyal belirleyenlerinin varlığı, özgürlüğünden alıkonulan kişilerin, saygınlıklarını koruyabileceği ve bakım gereksinimlerinin yerine getirilebileceği koşullarda tutulmasını gerekli kılar. Yeterli barınma olanakları, sağlıklı fiziksel koşullar, temiz giysi ve çarşaf, yeterli ve dengeli beslenme için yiyecek ve içecek ile egzersiz olanağı sağlanması zorunludur. Barınma olanakları, yemekler, temizlik ve tuvalet olanakları hasta olanların iyileşmesini sağlayacak ve hastalıkların iyi olanlara da bulaşmasını engelleyecek şekilde olmalıdır. Her mahpusa yeterli alan düşmesi, doğal ışığa ve temiz havaya erişiminin sağlanması bulaşıcı hastalıkların önlenmesinin yanı sıra mahpusların ruh sağlığı açısından da vazgeçilmez bir haktır. Fiziksel koşulların kötülüğü ya da bakımın yetersizliği mahpusları ciddi bir hastalığa yakalanma ya da ölme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmamalıdır. Ortam, mahpusun cezaevi personelinin ya da başka mahpusların bedensel veya ruhsal saldırılarını engelleyecek güvenlik tedbirlerini de içermelidir.

Sağlık hizmeti sunumunda yaşanan sorunlar; mahpus sayısının kapasitenin çok üzerinde olması, işkence ve kötü muamele uygulamalarındaki artış ve çevresel koşulların kötüleşmesi nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. Hekim ziyaretlerinin düzenli yapılamaması, hasta sayısının fazlalığı ve zaman darlığı muayene sürelerinin kısalmasına ve yeterli değerlendirme yapılamamasına yol açmakta, hastalıkların teşhis ve tedavisi aşamalarında gecikmeler ve sıkıntılar yaşanmakta, koruyucu sağlık hizmetleri ise neredeyse hiç sunulmamaktadır.

“8 Aralık 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Patnos L Tipi Cezaevi’nde kalan mahpusların maruz kaldıkları hak ihlalleri aktarıldı. ... cezaevinde doktor bulunmamakta, acil durumlarda ambulans çok geç gelmekte ve hastalara ilaçları çok geç verilmektedir...”

Türkiye’nin de onayladığı sözleşmelerde hapishane sağlık birimlerinin başışıklama, gebe, bebek, kronik hasta izlemleri, temiz su denetimleri, banyo, tuvaletlerin denetimi, yemekhane ve kantin denetimleri, haşere vb. ilaçlama gereksiniminin belirlenmesi, ruhsal sağlık hizmetleri gibi yükümlülükleri olduğu ve bunları yerine getirme sorumluluğuna atıf yapılmıştır. Sağlık çalışanı sayısının yetersizliği, uzman eksikliği, hapishane yönetimlerinin sağlık çalışanlarına baskısı vb. nedenlerle bu hizmetler neredeyse hiçbir hapishanede verilmemektedir.

Mahpuslar hastalandıklarında revire gidebilmek için hapishane yönetimine bir dilekçe ile başvurmakta, hapishane yönetimleri tarafından alınan dilekçeler başvuru sırası ve sayısına göre revire yönlendirilmektedir. Hapishane ortamının doğası,

kalabalık nüfus, mahpusların önceki sağlık ve yaşam koşullarının da hastalık ürettiği dikkate alındığında kronik ya da acil durumdaki mahpusların dahi revire ve sağlık hizmetine geç ulaştığı belirtilmiştir.

İşkence ve kötü muameleler sonrasında mahpusların revire ulaşması engellendiği gibi bazen revirde de işkence ve kötü muamelenin sürdürüldüğü, doktorların bu mahpusları muayene etmeyi reddettiği siyasi mahpuslar tarafından ileri sürülmüştür.

“10 Ağustos 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde tutulan Van’ın Saray ilçesinin Belediye Eşbaşkanı ...’ın kaldığı koğuştaki gardiyanlar tarafından darp edilerek merdivenlerden aşağı yuvarlandığı ve bunun sonucunda sol el yüzük parmağının kırıldığı ve vücudunun çeşitli yerlerinde morluklar oluştuğu öğrenildi. Ayrıca ...’ın erkek mahpusların sayıca fazlalığı gerekçe gösterilerek revire çıkartılmadığı, avukatının olayla ilgili suç duyurusunda bulunduğu bildirildi.”

Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde tutulan hasta mahpus ...’un gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldığı öğrenildi. Haberde, ...’un yaşadığı hak ihlalleri ile ilgili cezaevi idaresine yazdığı dilekçe sonrasında gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldığı, boğazının sıkıldığı ve ölümlü tehdit edildiği belirtildi. Haberde ayrıca maruz kaldığı şiddet sonrası bayılan ...’un götürüldüğü cezaevi revirinde doktorlar tarafından muayene edilmediği ve orada da gardiyanların fiziksel şiddetine maruz kaldığı ifade edildi.”

Yaşamsal ilaçların verilmediği ya da temininde gecikme yaşandığı iddiaları mevcuttur.

“Van F ve T Tipi Cezaevleri’nde tutulan kalp ve tansiyon hastası mahpuslara ilaçlarının verilmediği 6 Ağustos 2017 tarihinde öğrenildi.”

Mahpusların kendilerine reçete edilen ve düzenli kullanmaları gereken ilaçlar verilmediği ve sevk işlemleri yapılmadığı için, tedavi hizmetlerine ulaşabilmek amacıyla kendilerine zarar vermeyi göze aldıkları günlük raporlardaki olgularda yer almaktadır.

4 Ağustos 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Van F Tipi Cezaevi’nde tutulan ... isminde bir mahpusun düzenli kullanması gereken ilaçları kendisine vermeyen gardiyanlarla tartıştığı ve daha sonra da bir cam parçasıyla kendini yaraladığı öğrenildi. Hastaneye kaldırılan ...’in cezaevine dönüşte gardiyanlar tarafından darp edildiği ve daha sonra süngerli odaya konulduğu bildirildi.

Diğer bir iddia ise bazı doktorların hak ihlaline karşı çıkan mahpusların muayenesini ve tedavisini reddetmesidir.

“9 Ocak 2018 tarihinde basında yer alan haberlerde Van T Tipi Cezaevi’nde revirde görevli doktorların kimlik kartı takmayı kabul etmeyen mahpusların tedavisini yapmadığı iddia edildi.”

Revirlerde de hasta mahpuslar kelepçeli muayeneye zorlanmaktadır.

28 Şubat 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Erzurum Oltu T Tipi Cezaevi'nde kelepçeli muayene dayatmasını kabul etmedikleri gerekçesiyle mahpusların sağlık haklarının engellendiği öğrenildi.

Açlık grevlerinde mahpuslara revirler tarafından gerekli izlemlerin yapılmadığı, verilmesi gereken takviye vitamin vb. gereksinimlerinin karşılanmadığı ve uygun hastane sevklerinin yapılmadığıyla ilgili iddialar mevcuttur.

“Van F Tipi ve Van T Tipi cezaevlerinde PKK lideri Abdullah Öcalan üzerindeki tecridin sona ermesi talebiyle başlatılan açlık grevine katılan 312 mahpusun açlık grevi sonrasında herhangi bir şekilde hastane sevklerinin yapılmadığını belirtti.”

“9 Mayıs 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden Şırnak T Tipi Kapalı Cezaevi'nde açlık grevinde olan mahpusların sıvı ihtiyaçlarının düzenli olarak karşılanmadığı ve mahpusların bir haftadır sağlık kontrollerinin yapılmadığı öğrenildi”

Önemli bir uygulama da mahremiyet ilkesi gereği kolluğu muayene odasından çıkmayazorlayan ve kelepçeyi çıkarttırmak isteyen hekimlere açılan soruşturmalardır.

Bulaşıcı Hastalıklar

Hapishane ortamları bulaşıcı hastalıklar yönünden ciddi riskler taşımaktadır. 2015 sonrası mahpus sayısının artışı koğuş, tuvalet ve banyoların nicelik ve nitelikleri, yemekhane ve kantinlerde güvenli, yeterli besleyicilikte gıda sağlanması da dahil olmak üzere çok sayıda olumsuzluğa yol açmıştır. Bu durum hava, damlacık, su ve besinler yoluyla bulaşan hastalıklar açısından önemli sorunlara neden olmaktadır.

“8 Aralık 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Patnos L Tipi Cezaevi'nde kalan mahpuslara besin değeri çok düşük ve hijyenik olmayan yemekler verilmektedir...”

1 Eylül 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Erzurum Horasan 2 No'lu K Tipi Cezaevi'nde ... koğuşlardaki çeşmelerden pis ve kokulu bir su aktığı ve bu sudan kaynaklı mahpuslarda mide bulantısı, baş ağrısı, vücudun çeşitli yerlerinde kızarıklık gibi rahatsızlıkların görüldüğü belirtildi.”

Bulaşıcı hastalıklar söz konusu olduğunda hastanın erken dönemde tedavi edilmesi, temasın engellenmesi için bulaştırıcılığın devam ettiği sürede hastanede yatırılması, çevresindeki temaslıların belirlenip bağışıklama, kemoprofilaksi gibi önlemler alınması ve bu hastalara özel beslenme gerekebilmektedir. Bunlar yapılmadığı gibi hastanın cezalandırma amacıyla birden fazla sürgüne maruz bırakılması, hastanede yatırılmaması gibi kötü muamele uygulamaları ile hem hastanın hem de hapishane koşulları nedeniyle bağışıklıkları düşmüş olan çok sayıda mahpusun temas edenleriyle sağlığı riske atılmaktadır.

“8 Ocak 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Ağrı Patnos L Tipi Cezaevi’nde tutulan 50 mahpusun verem şüphesi ile tedavi altında alındığı öğrenildi. 6 Aralık 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Van T Tipi Cezaevi’nden Patnos L Tipi Cezaevi’ne sevk edilen ... isimli bir mahpusun verem hastası olmasına rağmen tedavisinin yapılmadığı, Patnos L Tipi Cezaevi’ndeki bazı mahpuslarda verem belirtileri gözlemlenmesine rağmen bu mahpusların doktora götürülmediği ve tedavilerinin engellendiği belirtilmişti.

Ruh Sağlığı Hizmetleri Alanında Yaşanan İhlaller

Kişinin özgürlüğünden, yakınlarından, doğal çevresi ve koşullarından ayrılmak zorunda bırakılması travmatik etkiler yaratmakta kişinin ruh sağlığını bozmakta veya öncesinde ruh sağlığında var olan sorunların ağırlaşmasına yol açmaktadır. Kapatılmanın kendisi dahi ruh sağlığını bozucu bir etkiye sahiptir. Bu nedenle kapatılma mekânları özellikle de hapishanelerde rutin ruh sağlığı hizmetlerinin yanı sıra psikososyal destek sağlanmalıdır.

4 Ağustos 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Ocak 2018 tarihinde Mardin’de gözaltına alınarak tutuklanan ... isimli hasta bir mahpusun psikolojik sorunlarının, ilk önce gözaltında maruz kaldığı işkenceye ve daha sonra konulduğu cezaevlerinde 2 ayı aşkın bir süre tek kişilik hücrede tutulmasına bağlı olarak ağırlaştığı; ...’nun buna bağlı olarak hafızasını yitirdiği ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz bir duruma geldiği öğrenildi. Haberde ayrıca 7 aydır hakkında iddianame hazırlanmayan ...’nun tedavisinin tam teşekküllü bir hastanede devam etmesi için yapılan başvuruya henüz cevap verilmediği belirtildi.

Ağır Hasta ve Yaşlı Mahpuslar

AİHM kararlarında; devletin sağlık hakkı yönünden, “mahpusların tutulma şartlarında kaçınılmaz olan düzeyin ötesinde sıkıntı ve güçlüğü maruz bırakılmamaları, gerekli tıbbi desteği sağlayarak sağlık ve iyilik hâllerinin muhafazasını” temin etmekle yükümlü olduğunun altı çizilmiştir. AİHM “acil durumlarda mahpusa sağlık hizmetinin derhal sağlanamamasının, gecikmesinde gerekçe olmayacak bir şekilde mahpusa sağlık hizmetinin sunulmamasının, tedavisinin eksik yerine getirilmesinin, kişinin onurunu zedelediğini, kişide acıya sebep olup aşağılanmış hissetmesine neden olduğunu ve bu durumun da fiziksel ve moral direncini azaltması nedeniyle hastalığını ikiye katlayabileceğini” belirterek işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen üçüncü maddenin ihlali olarak değerlendirmekte, gerekli sağlık hizmetinin sunulmaması ve ölümün gerçekleşmesi durumunda ise yaşam hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir.

Sokağa çıkma yasaklarıyla başlayan dönemde hapishanelerde tutulan ağır hasta mahpusların sağlık nedenli ceza erteleme işlemleri (infaz tehiri/Cumhurbaşkanlığı affı gibi) aksatılmış veya yapılmamış, kanser, ağır diyaliz, diyabet, kalp, epilepsi

vb. hastalıkları olan mahpuslar hapishanelerde tutulmaya devam edilmiştir. Ağır hasta ve yaşlı mahpusların hastaneye sevkleri yapılmamakta, tahliye başvuruları değerlendirilmemekte, durumu çok ağırlaşmış hastalarda cezanın ertelenmesi veya tahliye edilmeleri seçeneklerine başvurulmamaktadır. Tahliyenin gerçekleşmemesi bu hastalar için yaşam hakkının ellerinden alınması anlamına gelmektedir.

“Hakkında farklı hastanelerden alınan “tek başına yaşayamaz” raporlarına rağmen tahliye edilmeyen ve Diyarbakır D Tipi Cezaevi’nde tutulan ...’in artık yürüyemez hâle geldiği 5 Ocak 2016’da öğrenildi. Diyalize girmek zorunda olan ve kalp kapakçığı yetmezliği, damar yollarında tıkanma, göbek fıtığı, yüksek tansiyon ve akciğerinde kitle bulunan ...’in bir gözünün de görme yetisini yitirdiği bildirildi.”

“KCK Soruşturması” kapsamında 2011 yılının Eylül ayında tutuklanan ve Diyarbakır E Tipi Cezaevi’nde tutulan Barış Grubu (1999’da Avrupa’dan Türkiye’ye gelen grup) üyesi ...’in yakalandığı yumurtalık kanserinin 3. evreye ulaştığı ve tedavi için Ankara’ya gönderilmesine rağmen tahliye edilmediği 24 Nisan 2015’te öğrenildi

OHAL’in ilk altı ayında avukatların ağır hasta mahpuslarla ilgili taleplerinin dikkate alınmadığı, sağlık bilgilerine ulaşamadığı öğrenilmiştir. Bu hastaların hapishanede tutulmaya devam edilmesi, hastaneye sevklerinin yapılmaması veya geciktirilmesi nedeniyle hastalıkları ağırlaşan ve yaşamını yitiren hasta mahpuslar olduğu bildirilmiştir.

“KCK Soruşturması”ndan tutulan ...’in 6 aydır sağlık sorunlarını dile getirmesine rağmen hastaneye sevkini yapılmadığı ve 19 Ocak 2015’te de beyin kanaması geçirerek hastaneye kaldırıldığı öğrenildi. ...’in yoğun bakımda tutulduğu bildirildi.”

“2016’da gece saatlerinde beyin damarlarında meydana gelen tıkanma sonucu fenalaşmasına rağmen 9 saat koşusunda bekletildikten sonra hastaneye kaldırılan Ferhat Sarıhan (23) 6 Mayıs 2016’da yaşamını yitirdi.”

Hastaneye Nakil/Sevk Sürecinde Yaşanan İhlaller

Hastane sevklerine revir hekimi karar vermekte, randevular kurum tarafından alınmakta ve mahpusa başvurulacak kurum ya da hekim seçim hakkı verilmemektedir. Hastalar aynı hastalıkla birden çok hekim tarafından izlenebilmekte bu da tanı koyma süreçlerini ve tedavinin sürekliliğini olumsuz etkilemektedir. Yeni bir baskı yöntemi olarak başvuru sürgün, istem ve iradesi dışında başka biri cezaevine nakil uygulamaları hasta takibinin önünde önemli bir engel olmaktadır.

Mahpusların sağlık kurumlarına sevk işlemleri ve takipleri geciktirilmekte veya yapılmamaktadır. Hapishane yönetimleri tarafından hastanelere yapılan sevklerin geciktirilmesi veya yapılmamasında OHAL sürecinin de etkisinden söz etmiştir.

“6 Ekim 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde, Mardin E Tipi Cezaevi’nde bulunan mahpusların doktora çıkmak için verdiği dilekçelere acil durumlarda bile 1 ay sonra cevap verildiği...”

“Hasan Aşa, hemodiyaliz tedavisi gördüğünü ve buna bağlı olarak haftada 3 kez diyalize girmesi gerektiğini fakat hastaneye götürülmediğini belirtti.”

“18 Temmuz 2017 tarihinde basında çıkan haberlerden Van T Tipi Cezaevi’nde tutulan hasta mahpusların sağlık haklarının “görevli asker yok” ve “OHAL var” gibi gerekçelerle engellendiği, ağır hasta mahpusların hastaneye aylarca sevk edilmediği öğrenildi.”

Cezaevi yönetimleri de sevklerle ilgili keyfi ve engelleyici tutum alabilmektedir.

“8 Haziran 2018 tarihinde basında yer alan haberlerde, Ağrı Patnos L Tipi Cezaevi’nde kalp krizi geçiren bir mahpus acil olarak hastaneye kaldırılması talebine cezaevi ikinci müdürlerinden birinin “ölmüyorsa hastaneye götürmeyin” yanıtını verdiği iddia edildi. Mahpusun hastaneye götürülüp götürülmediği öğrenilemedi”

Mahpusların kurum dışı sağlık kuruluşlarına sevk edilmeleri söz konusu olduğunda, sevklerin tıbbi durumlarının gerektirdiği koşullarda gerçekleşmediği belirtilmektedir. Hastanelere yapılan sevkler sırasında uygun olmayan araçlar kullanılmakta, ambulansla nakledilmesi gereken hastalar dahi cezaevi nakil/ring araçlarıyla nakledilebilmektedir. Sevklerin ring araçları ve genel ulaşım araçları ile yapılması, yolculuk süresinin uzunluğu ve yolculuk sırasındaki fiziksel zorluklar, hastalarda yakınmaların artmasına neden olabilmektedir.

Yeni cezaevlerinin şehir dışında olması, hastanelerde mahpuslar için bir kota ayrılmaması ve sağlık kurumlarının ağır ve yoğun iş yükü hasta mahpusların sevk araçlarının içinde uzunca bir süre tutulmalarına yol açmaktadır. Sevk için kullanılan araçlarda hastalar oldukça sıkışık bir vaziyette oturmak zorunda kalmakta, yakın temas bulaşıcı hastalıklar için riski artırmaktadır. Kullanılan ring araçları ikili, üçlü bölmelere ayrılmış, hareket imkânı bulunmayan ve havalandırması yeterli olmayan özellikleriyle sağlıklı bir kişi açısından dahi sorunlu iken hasta mahpuslar ikili üçlü küçük bölmelerde uzun süre bekletilmekte ve her tür şiddete maruz kalmaktadır.

“31 Ağustos 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâziğ Kadın Cezaevi’nde hastane sevkleri sırasında görevli askerlerin kadın mahpusların koluna girdiği ve bunun mahpuslar tarafından taciz olarak değerlendirildiği ifade edildi. Maruz kaldıkları bu dayatmaları protesto etmek amacıyla mahpusların 3 gündür cezaevi tarafından verilen yemeği almadığı bildirildi.”

Hastaneye sevk edilirken fiziksel şiddet, çıplak arama, üzerinde terörist yazılı kimlik taşımak zorunda olma vb. işkence ve kötü muamele uygulamaları mahpusların hastane sevk ve tedavi işlemlerini reddetmesine yol açmaktadır.

“...hastaneye gidiş ve gelişlerde mahpusların onur kırıcı uygulamalara maruz kaldığını ve bunu kabul etmeyenlerin hastaneye götürülmediğini ifade etti.”

“22 Nisan 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Silivri, Van, Bolu, Diyarbakır ve Mersin’deki cezaevlerinde tedavi için hastaneye götürülen mahpuslara çift kelepçe uygulaması başlatıldığı öğrenildi.”

Diğer yandan hastalara ait tıbbi dosyalar sevkler sırasında infaz koruma memurları veya askeri personel eliyle taşınmakta ve hasta dosyalarının mahremiyeti korunamamaktadır.

Mahpusların Sevk Edildikleri Sağlık Kurumlarında Yaşanan İhlaller

Hasta mahpuslar sevk araçlarında veya hastane ortamlarında kötü koşullarda gün boyu bekletildiklerini, temel ihtiyaçlarını karşılamakta kısıtlamalar ve engellerle karşılaştıklarını, herkesin görebileceği şekilde tutularak ve sağlık kurumlarında gereksiz dolaştırılarak etiketlendiklerini ve düşmanlaştırıldıklarını belirtmektedir. Mahpuslar sevk edildikleri sağlık kurumlarında da ötekileştirmeye, ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldıklarını bildirmiştir. Hastane sevk evraklarında veya taşımak zorunda oldukları kimlik kartlarında yazılan hüküm gerekçeleri sağlık çalışanlarının ayrımcılık yapma ihtimalini arttırmaktadır.

“Şırnak T Tipi Cezaevi’ne tutulan kadın mahpuslar, 20 Haziran 2017 tarihinde basına yansıyan mektuplarında, yaklaşık 2 hafta önce ameliyat için hastaneye giden 2 mahpusun kamera olmayan bir odada sözlü ve fiziki şiddete maruz kaldıklarını ileri sürdü.”

Hastanelerde de ağır hasta ve acil durumda olan hasta mahpuslara yeterli özen gösterilmemesi, bekletilme ve tedavi işlemleri geciktirilmesi ya da tedavi süreci tamamlanmadan tekrar cezaevine gönderilmesi nedeniyle yaşamsal sonuçlar doğduğu aktarılmıştır.

“5 Eylül 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, bir bacağı kesik olan, vücudunda şarapnel parçaları bulunan ve bağırsakları dışarıda olan ... isimli bir hasta mahpusun sağlık hakkının engellendiği öğrenildi. Haberde, Elâziğ Kadın Cezaevi’nde tutulan ve acil ameliyat edilmesi gereken ...’ın 5 kez ring aracıyla Elâziğ Devlet Hastanesi’ne götürüldüğü fakat “doktor yok”, “doktorun başka ameliyatı var”, “makine bozuk” gibi gerekçeler ileri sürülerek ameliyat edilmeden cezaevine geri götürüldüğü belirtildi.”

Muayeneler sırasında kelepçelerin çıkarılmadığı ve hastaneye yatırılan mahpusların tedavi sürecinde yatağa kelepçe ile bağlandığı sıkça dile getirilmektedir.

“Geçirdiği kalp rahatsızlığı nedeniyle yaklaşık iki hafta önce anjiyo olan ve daha sonra yatağa kelepçeli bir vaziyette hastanenin yoğun bakım servisinde tedavi gören TJA üyesi ...’ın gözetim süresi dolmadan tekrar tutulduğu Diyarbakır E Tipi Cezaevi’ne geri götürüldüğü avukatı Keziban Yılmaz’ın 2 Ekim 2017 tarihinde basına yansıyan açıklamalarından öğrenildi.”

20 Kasım 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâziğ E Tipi Cezaevi’nde ve Elâziğ 1 Nolu Yüksek Güvenlikli Cezaevi’nde ... mahpusların sağlık hakkının kelepçeli muayene dayatması nedeniyle engellendiği öğrenildi”

Tedavi sürecinde hasta mahpusun yatağa kelepçe ile bağlanması sağlık hakkına eşit erişme yönünden ciddi bir ihlale işaret ederken bir mahpusa kelepçeli hâldeyken suni doğum sancısı vermek etik ve yasal açıdan kabul edilemez bir uygulamadır.

“... basında yer alan mektubunda şunları belirtti: “Hamile olduğum süre içinde bebeğimin sağlık kontrolleri için hastaneye her gittiğimde kelepçe dayatması ile karşı karşıya kaldım. Bu durum bazı koşullarda bebeğimin ve benim kontrollerimin aksamasına sebep oldu. Bu uygulamamanın en ağır boyutunu doğum için hastaneye (Elâzığ Fetih Sekin Hastanesi) yatırıldığımda yaşadım. Doğum için hastaneye gittim ve iki gün boyunca hastanede kaldım. Bu iki gün içerisinde kelepçe ile yatağa bağlandım ve normal doğum gerçekleşmediği için yatağa kelepçeli vaziyette iki gün boyunca bana suni sancı verildi. Doğum sancısı gibi bir sancı ile baş etmeye çalışırken ellerimi dahi hareket ettiremiyordum. ‘Kaçma’ ihtimalime karşı bu işkence bana uygulandı (...) Doktorun kelepçenin çıkarılması yönündeki ısrarlarına rağmen rütbeli asker bunu kesinlikle kabul etmedi (...)

İşkence iddiası olduğunda sağlık kurumlarında yapılacak incelemeler ve düzenlenecek raporların BM tarafından 1999 yılında kabul edilen ve AİHM, AYM kararlarıyla tıbbi değerlendirmeler için bir hukuk normuna dönüşen İstanbul Protokolünde tanımlanan etik ilke ve tıbbi standartlara uygun olması gerekmektedir. Mahpuslar işkence iddialarında etkili bir soruşturma yapılmaması ve İstanbul Protokolüne uygun davranılmamasından yakınmaktadır. Bazı durumlarda ise hiçbir değerlendirme yapılmadığı ve adli rapor düzenlenmediği belirtilmiştir.

“27 Ekim 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Diyarbakır D Tipi Cezaevi’nden Ağrı Patnos Cezaevi’ne sevk edilen 26 mahpusun cezaevine girişlerinde çıplak aramayı kabul etmedikleri için darp edildikleri öğrenildi. Darp raporu almak için hastaneye götürülen mahpuslara “hiçbir şeyiniz yok” denilerek rapor verilmediği bildirildi.”

Fiziksel Ortam Yönünden Yaşanan İhlaller

Hapishanelerin mevcut yapılarından kaynaklanan sorunların hapishane nüfusunun artışının da etkisiyle bu dönem daha da büyüdüğü ve kronikleştiği değerlendirilmektedir. Hapishanelerin artırılmış kapasitelerinin bile çok üstüne çıkan mahpus sayıları yetersiz olan kaynakların sınırlı kullanılmasına veya hiç kullanılamamasına yol açmaktadır.

Fiziksel ortam yönünden yaşanan ihlaller sıklıkla AİHS’in işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında ele alınacak boyutlarda olmasına karşın bu durum TİHV günlük insan hakları ihlalleri raporuna aynı oranda yansımamıştır (Tablo 6). Bu durumun yaşam hakkı, işkence gibi ağır ihlallerin yoğunlaştığı dönemlerde fiziksel ortama dair ihlallerin öncelikli olarak dile getirilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Diğer yandan fiziksel ortamla ilgili ihlallerin siyasi iktidar dahil tüm politik çevrelerce bilinmesi ve bir sorun alanı olarak ilan edilmesi, kamuoyunda ve medyada bu hususun görünür kılınması için özel bir çabaya gerek olmadığı algısı oluşturmaktadır.

Medyada yaşam hakkı ihlalleri ve işkence fiilleri gibi mahpuslara yönelik fiillere yer verilirken fiziksel ortama ait ihlaller ancak Baro, insan hakları örgütleri, siyasi partiler veya milletvekillerinin hapishanelerin durumuna dair yaptığı basın açıklamaları ve hazırladığı raporlarda bu konuya özel olarak dikkat çekildiği zaman yer bulabilmektedir. Fiziksel ortamla ilgili ihlallerin görünür olmasına yol açan diğer bir durum ise siyasi iktidarın hapishane nüfusuna dikkat çekerek yeni hapishaneler inşa edeceğini açıkladığı dönemler olmaktadır.

Tablo 6: DA ve GDA Bölge cezaevlerinde barınma, beslenme temiz suya erişimle ilgili ihlaller

	2015	2016*	2017	2018	2019**	Toplam
Barınma hakkı	0	0	15	7	3	25
Temizlik hijyen	1	0	5	10	4	20
Beslenme ve su	0	0	4	9	6	19

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Barınma

Türkiye’de 2014 yılında 158.600 olan hapishane nüfusu 2017 yılında 232 340’a çıkmıştır (son resmi açıklamaya göre) 2019 Eylül ayında hapishane nüfusunun ise 285000-300000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Sokağa çıkma yasakları, darbe girişi ve OHAL ile birlikte hapishane nüfusu nerdeyse iki katına çıkmıştır. Bazı cezaevlerinin nüfusu ilçe nüfuslarının üzerindedir.

Hapishane kapasitelerinin üzerine çıkan mahpus nüfusu nedeniyle mevcut olanaklar yetersiz kalmakta, hapishanelerde barınma, beslenme ve temiz suya ulaşım güçleşmekte nerdeyse mahpusların nefes almasını olanaksız hâle getirmektedir.

Mahpuslar tarafından 2015 sonrası yaygın olarak dile getirilen bu sorunların başında “bazı mahpuslara yatak bile verilemediği, mahpusların yerde uyumak zorunda kaldığı, yatakların dönüşümlü kullanıldığı” yer almaktadır.

“Siirt E Tipi Kapalı Cezaevi’nde tutulan mahpusların aileleri ve avukatları aracılığıyla basına yaptıkları açıklamada 500 kişi kapasiteli cezaevinde 1000 kişinin kaldığı...”

“Siverek T Tipi Kapalı Cezaevi’nde koğuşların kapasite üzerinde dolu olduğu, buna bağlı olarak bazı mahpusların yerde uyumak zorunda kaldığı...”

Mahpusların barınma koşulları hem fiziksel hem de ruh sağlıkları için önemli bir belirleyendir. Başta güvenli bir ortamda yaşamak üzere, kişi başına düşen alan,

hava miktarı, iklim koşullarına uygun şekilde soğutma ve ısınma, aydınlatma ve gün ışığından faydalanmayı sağlayacak pencerelerin yeterliliği gibi başlıklar Birleşmiş Milletler Mahpusların İslahı için Asgari Standart Kurallar ile Mandela Kuralları'nda her mahpusun kendine ait bir yatağı, kişisel eşyalarını güvenle koyacağı bir dolabı ve kullanım alanı olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Ortak kullanım ve sosyal alanların fazla kalabalık olmaması için düzenlemeler yapılması, gerekli banyo ve tuvalet sayısının kişi sayısına göre düzenlenmesi hususları da temel belgelerde yer almaktadır.

Hapishanelerin aşırı kalabalık olması güvenlik sorunlarına yol açmaktadır. Özellikle darbe girişimi ve OHAL sonrası güvenlik açığı kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır.

“Güvenlik açığını ve gereksinimini gidermek adına uygulamaya sokulduğu belirtilen önlemler ise kişi mahremiyeti ve özel hayatın gizliliğini tamamen ortadan kaldıran, sosyal yaşantıyı engelleyen kamera ve benzeri uygulamalar olmaktadır. Kamera ve benzeri araçlar kişileri disipline etmeyi, baskı altına almayı ve gözetlemeyi öncelendiğinden mahpuslar tarafından kabul edilemez bulunmaktadır.

“Elâzığ T tipi Cezaevi’nde koşulların ortak alanlarına kamera yerleştirildiği, buna karşı çıkan mahpusların darp edildiği, 4 mahpusun başka bir cezaevine sevk edildiği, 2 mahpusun süngerli odaya konulduğu 31 Temmuz 2017 basında çıkan haberlerden öğrenildi”.

Temizlik ve Hijyen

Barınma koşullarının yanı sıra temizlik ve hijyenin birçok hapishanede çok kötü olduğu bildirilmiştir. Tuvalet ve banyo sayısı yeterli değildir.

“Elâzığ E Tipi Cezaevi’nde kapasite üstünde mahpus cezaevinde olduğundan bazı mahpusların yerde yattığı, 23 mahpusun tek bir tuvaleti kullandığı, sıcak suyun çok az verildiği 6 Mart 2017 günü öğrenildi”.

En temel hak olan temiz suya erişim yönünden de çok ciddi ihlaller bildirilmektedir. Ayrıca sabun, tuvalet kağıdı, deterjan gibi kişisel hijyen için olmazsa olmaz olan temel malzemeler kantinden sağlanmakta, parası olmayan bir mahpusun temizlik hakkı olamamaktadır.

“30 Ekim 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden Mardin M Tipi Cezaevi’nde kalan 22 mahpusun zehirlenme şüphesiyle hastaneye kaldırıldığı öğrenildi. Haberde zehirlenmeye cezaevindeki içme suyuna güneş enerjisi sistemindeki antifrizin karışmasının neden olduğu iddia edildi.”

“1 Eylül 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Erzurum Horasan 2 No’lu K Tipi Cezaevi’nde ... koşullardaki çeşmelerden pis ve kokulu bir su aktığı ve bu sudan kaynaklı mahpuslarda mide bulantısı, baş ağrısı, vücudun çeşitli yerlerinde kızarıklık gibi rahatsızlıkların görüldüğü belirtildi.”

“... Elâzığ T Tipi cezaevinde mahpuslara yeterince su verilmediği...”

“Erzurum Horasan 2 No’lu K Tipi Cezaevi’nde tutulan bir mahpus, Türkiye İnsan Hakları Vakfı’na yazdığı mektupta, kapasitesi 18 olan 2 koğuştta toplam 33 mahpusun tutulduğunu, ...gün içinde su kesintilerinin yaşandığını, musluktan akan suların temiz olmadığını, başvurularına rağmen artırıcı takılmadığını, ...belirtti.”

Mahpuslar hapishanelerde ısınma konusunda da sorunlar yaşadıklarını bildirilmektedir.

“11 Kasım 2017 tarihinde basında yer alan haberlerden, Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde koğuştlarda kaloriferlerin yakılmadığı ve yakınları tarafından gönderilen kışlık kıyafetlerin mahpuslara verilmediği öğrenildi”

Beslenme

Hapishanelerde yaşanan sorunlar arasında önemli bir konu da mahpusların beslenmesidir. Yemek öğünlerinin düzenli, besinlerin yeterli, sağlıklı, besleyici ve dengeli olarak sunulması gerekmektedir. Mahpuslar yemekhanelerden verilen yemeklerin yetersiz ve kalitesiz olduğunu, kantinlerden alveriş yapmak zorunda kaldıklarını aktarmaktadır. Diyabet, kanser, hipertansiyon vb. hastalıklar nedeniyle özel diyet ihtiyacı olan mahpusların bu ihtiyaçlarının karşılanmadığı belirtilmektedir.

“15 Kasım 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden Patnos L Tipi Kapalı Cezaevi’nde kalan mahpusların, yemeklerinde jilet çıkması sebebiyle görüşe çıkmama eylemi yaptıkları öğrenildi.”

“8 Aralık 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Patnos L Tipi Cezaevi’nde besin değeri çok düşük ve hijyenik olmayan yemekler verilmekte...”

“Van T Tipi Cezaevi’ndeki kadın mahpuslara son kullanım tarihi geçmiş gıda ürünlerinin verildiği iddia edildi”

“29 Ağustos 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Patnos L Tipi Cezaevi’nde tutulan mahpusların ... mahpuslara verilen yemeklerden böcek çıktığı öğrenildi.”

“Diyarbakır Kadın Kapalı Cezaevi’ndeki hak ihlallerine ilişkin olarak, Adalet Bakanı Abdülhamit Gül’ün yanıtlaması talebiyle bir soru önergesi verildiği öğrenildi. Söz konusu önergede, mahpuslara verilen yemeklerin hijyen şartlarını sağlamadığı, ayrıca mahpusların kantinden başka gıdaları edinme haklarının da engellendiği belirtilmektedir.”

“26 Haziran 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Erzurum Kadın Cezaevi’nde tutulan ... (53) isimli bir kanser hastası mahpusun kemoterapi tedavisinin başlatılmadığı öğrenildi. Haberde ayrıca ...a verilen yemeklerin hijyenik açıdan uygun olmadığı belirtildi.”

Sosyal Haklar Alanında Yaşanan İhlaller

Hapsedilmenin kendisi, kişinin özgürlüğünün ve dış dünyayla ilişkisinin sınırlandırılması yönünden ağır bir cezadır. Hapsedilen kişi hapishane içerisinde diğer haklar bakımından bazı sınırlandırmalara tabi olsa bile dışarıdakilerle eşit haklara sahiptir. Diğer taraftan Mandela Kuralları'nda "hapsetmenin bir amacının da mahpusun topluma yeniden uyumunu sağlamak" olduğu ve mahpusa *giderim sağlayıcı, ahlaki, ruhsal, sosyal, sağlık ve spor temelli olanlar dâhil, eğitim, mesleki eğitim ve çalışma olanakları sunulacağını belirtmektedir*. Bu haklar uluslararası sözleşmeler, yasalar ve ceza infaz kurumlarının iç yönetmeliklerinde açık bir şekilde tanımlanmıştır. Akrabaları ve arkadaşları ile görüş hakkı, kitap, dergi, mektup gibi araçlardan yararlanma hakkı, hobi saatleri gibi düzenlemeler mevcuttur. Bu haklar mahpusların cezaevinde de devam etmekte olan yaşamlarını insan onuruna yaraşır bir şekilde sürdürmeleri için güvence altına alınmıştır.

Ancak OHAL ile birlikte ilk kısıtlamalar yine bu haklara getirilmiştir. Mahpusların arkadaş ve üçüncü dereceden akraba görüş hakkı kaldırılmış, haftada bir olan telefon hakkı iki haftada bir düşürülmüş, koğuşlardaki radyolar toplanmış, yalnızca cezaevi idarelerinin belirlediği gazetelerin dağıtımına izin verilmiş, mektuplara sansür uygulanmış, mektuplar engellenmiştir. Bu ihlaller aynı zamanda mahpuslara disiplin cezası vermenin aracı olarak kullanılmıştır.

Tablo 7: DA ve GDA Bölge cezaevlerinde iletişim ve sosyal haklarla ilgili ihlaller (2015-2019)

	2015	2016*	2017	2018	2019*	Toplam
İletişim hakkı (telefon, mektup gibi haberleşme ve idareye verilen dilekçe vb. evrakın takibi)	0	0	21	19	5	45
Sosyal haklar (TV, radyo, müzik çalar, gazete, dergi gibi araç ve yayınların temini, ortak alana çıkma, spor, kütüphane, el işi vb. aktiviteler)	1	0	44	24	21	90

*2016 yılı verileri altı aylık; 2019 yılı verileri ise dokuz aylık ihlal iddialarını kapsamaktadır.

Görüş Hakkının Engellenmesi

İletişim hakkı darbe sonrasındaki iki yıl kötüleşmiştir. Ailelerle görüşmeler irade dışı nakiller nedeniyle güçleştirildiği gibi, disiplin cezalarında da en çok kullanılan cezalandırma yöntemi olmuştur. Bu görüşmelerin azalması ve haber vermeden keyfi olarak değiştirilmesi mahpuslar ve cezaevi koşullarıyla ilgili sağlıklı bilgi almanın önündeki engellerden biridir.

Kalabalık nüfus ve OHAL sonrası personel yetersizliği görüş sayısının ve süresinin azaltılması gerekçe olarak gösterilmiştir.

“Batman M Tipi Kapalı Cezaevinde kalan mahpusların görüş ve sosyal faaliyet haklarının kısıtlandığı öğrenildi. Ayda bir yapılan ve bir saat olan açık görüş hakkının iki ayda bir ve yarım saatte indirildiği, hükümlü ve tutukluların tüm sosyal faaliyetlerinin de “Fiziki şartların yetersizliği” gerekçesiyle kaldırıldığı belirtildi.”

Bununla birlikte sadece görüş değil, telefon hakkının da engellenmesi bu durumun keyfi bir cezalandırma olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

“29 Ağustos 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Patnos L Tipi Cezaevi’nde tutulan mahpusların ... görüş ve telefon haklarının engellendiği...”

Görüş günleri keyfi olarak değiştirilmekte, zaten nakiller nedeniyle görüş için başka bir ile gitmek zorunda aileler için ziyaret neredeyse imkânsız hâle gelmektedir.

“9 Eylül 2019 tarihinde basında yer alan haberlerden, Urfa Hilvan 2 Nolu E Tipi Cezaevi’nde tutulan mahpusların görüş günlerinin cezaevi idaresi tarafından keyfi olarak değiştirildiği; mahpuslara ait radyolara el konulduğu...”

Ayrıca mahpusların kanunda belirtilen yakınlarının dışında, kimlik bilgileri ve adreslerini verdikleri üç arkadaş görüş hakkı bulunurken bu dönemde mevcut hakları da ortadan kaldırıldı.

Disiplin soruşturmaları sonucu en sık verilen cezalardan biri iletişim haklarından mahrum bırakmadır.

7 Ocak 2018 tarihinde basında yer alan tek tipe karşı eylem haberlerinden Diyarbakır D Tipi Cezaevi’nde ocak ayı içinde kapalı görüşe çıkmama kararı alan mahpuslar hakkında başlatılan disiplin soruşturması sonucunda görüşe çıkmayan mahpuslara iletişim haklarından mahrum bırakma cezası verildiği öğrenildi.

Anadilde iletişim hakkının ihlal edilmesi hem ailelerle iletişimi güçleştirmiş hem de savunma hakkıyla ilgili ihlallere neden olmuştur.

“ İdris Yılmaz, mahpusların sosyal, kültürel haklarının engellendiğini, Kürtçe mektupların gönderilmediğini, Yeni Yaşam gazetesinin mahpuslara verilmediğini belirtti.”

“3 Ağustos 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Diyarbakır 1 No’lu T Tipi Cezaevi’ndeki A-5 koğuşunda tutulan 16 mahpusa, ‘koğuşta bulunan gazeteleri A-4 koğuşuna atma girişiminde buldukları’ gerekçesiyle 1 ay etkinliklerden men cezası verildiği öğrenildi. Haberde, sözlü savunma yapmak üzere 2 mahpusun Disiplin Kurulu Başkanlığı’na götürüldüğü, Kürtçe savunma yapmak isteyen mahpusların, maruz kaldıkları askeri nizamda savunma yapma dayatmasını kabul etmedikleri için savunma yapmadan koğuşlarına geri götürüldükleri öğrenildi. Haberde, disiplin cezasının mahpusların savunmaları alınmadan verildiği ve 2 mahpusun Kürtçe savunma talebinin karar tutanağına “ifadelerini anlaşılmayan bir dille verecekleri” şeklinde geçirildiği ifade edildi”

Anadilde iletişim engellendiği gibi mahpuslara şiddet uygulamanın gerekçesi olarak da kullanılmaktadır.

“Kilis Cezaevi’nde tutulan Mesut Gökhan isimli mahpusun kendisine gelen Kürtçe mektuplar nedeniyle gardiyanlar tarafından darp edildiği 14 Temmuz 2017 tarihinde basında çıkan haberlerden öğrenildi.”

Mahpusların sosyal hakları yok denecek seviyelere çekilmiştir. CGTİHK'nın 61. Maddesine ve Ceza İnfaz Kurumları Kütüphane ve Kitaplık Yönergesi'nin 5. maddesine göre, mahpusların kullanımı için, müdürü olan her hapishanede kütüphane, diğer hapishanelerde ise kitaplık olmak zorundadır. “Sürelî ve süresiz yayınlardan yararlanma hakkı” derken bir mahpusun istediği gazete, dergi, broşür veya kitaba ulaşabilme hakkı anlaşılmalıdır. Hükümlü, mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla sürelî ve süresiz yayınlardan bedelini ödeyerek yararlanma hakkına sahiptir.

“8 Aralık 2017 tarihinde basında yer alan haberlerde Patnos L Tipi Cezaevi’nde mahpusların sosyal, kültürel ve sportif hakları engellenmekte ve mahpuslara ait radyolara el konulmaktadır... mahpusların yazdıkları dilekçeler ve maruz kaldıkları hak ihlallerine ilişkin yaptıkları suç duyuruları işleme konulmamakta; mahpuslara ait kitaplara haklarında toplatma kararı olmamasına rağmen el konulmakta...”

Mahpusların havalandırma sayıları ve sürelerine yönelik sınırlandırmalar bu dönem avukatlar tarafından yapılan görüşmelerde dikkati çeken bir ihlal başlığı olmuştur. Kişinin temel vazgeçilmez bir hakkı olarak değerlendirilmesi gereken havalandırma hakkının disiplin cezalarında ilk yasaklardan biri ele alınması düşündürücüdür. Havalandırmanın tümüyle engellenmesi ve sınırlandırılması kimi durumlarda tam bir izolasyona dönüştürülmekte, kişinin sağlığını bozmaktadır.

İnşa edilmekte olan ve yapılması planlanan hapishanelerin mimari tasarımlarında da güvenlik öncelikli konu olarak esas alınırken havalandırma ve sosyalleşme hakkını öncelemeden düzenlemelere gidilmektedir.

Avukatlarla Görüşme Koşulları

676 sayılı KHK ile hapishanede avukatla görüşme hakkına sır saklama yükümlülüğü ve gizlilik ilkelerine tamamen aykırı bir şekilde sınırlamalar getirilmiştir. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a yapılan eklemeye, “TCK'da düzenlenen belirli suçlar ve TMK kapsamına giren suçlardan mahkûm olanların avukatları ile görüşmelerinin Cumhuriyet savcısının talebi ve infaz hâkiminin kararıyla üç ay süreyle teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebileceği, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla bir görevlinin görüşmede hazır bulundurulabileceği, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örneklerine, dosyalarına ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulabileceği veya görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılabilmesi” ve “bu sürenin, üç aydan fazla olmamak şartıyla birden fazla kez uzatılabilmesi” hüküm altına alındı. Ayrıca kanuna

yapılan ek düzenleme ile “görüşmelerin kayıt altına alınma süresinin uzatılması” yetkisine bir sınır getirilmeyerek bu ihlalin süresiz ve keyfi olarak uygulanmasının önünü açtı.

Öte yandan, yasadışı örgüt ile bağlantı kurulduğuna ilişkin açık veya gizli bir durumun varlığında hükümlünün avukatıyla görüşmesi infaz hâkimince altı ay süreyle yasaklanabilmektedir. Düzenlemede yer alan “açık ve gizli durumun varlığı” çerçevesi belirlenmemiş, objektif olmayan ve muğlak bir ifade olup uygulamada hükümlü ve avukat görüşü sırasında görüşme odasında bekleyen infaz koruma memurunun yorumuna bırakılmıştır. Daha önce 667 sayılı OHAL KHK’sı ile tutuklular için getirilen benzer kısıtlamalar 676 sayılı KHK ile hükümlüler bakımından da Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna eklemiştir.

Avukatlarla görüşmelerin kameralarla yapılması, avukat görüşüne izin vermemenin cezaevi yönetimince bir disiplin cezası olarak verilmesi BM, Avrupa ve Türkiye’deki yasal düzenlemelerce kabul edilemez olmasına rağmen çok sık uygulanmaktadır.

“ESP Genel Başkan Yardımcısı Fethiye Ok’un 8 Kasım 2017 tarihinde basında yer alan mektubundan Elâzığ T Tipi Cezaevi’nde yaka kartı uygulamasını kabule etmeyen mahpusların avukat görüşüne çıkartılmadığı, ...”

“18 Mayıs 2018 tarihinde basında yer alan haberlerden, Mardin E Tipi Cezaevi’nde tutulan siyasi mahpusların avukatları ile yaptıkları görüşmelerin görüntü ve ses kaydının alındığı gerekçesiyle 3 aydır avukat görüşüne çıkmadığı öğrenildi.”

Eğitim Hakkının Engellenmesi

667 sayılı KHK ile “yasa dışı örgüt üyeliğinden veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar sebebiyle tutuklu veya hükümlü olarak ceza infaz kurumunda bulunan öğrencilerin, olağanüstü hâl devam ettiği sürece tutuklu öğrencilerin kurumda barındırıldıkları süre zarfında, ülke genelinde uygulanan merkezî sınavlar ile örgün veya yaygın her türlü eğitim ve öğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından ceza infaz kurumu içinde veya dışında yapılan ya da yaptırılan sınavlara giremeyecekleri” düzenlendi. Bu düzenleme ile iktidara muhalif olmakla özdeşleşen “yasa dışı örgüt üyeliğinden veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar” gerekçesiyle öğrencilerin eğitim ve öğrenim hakkı ellerinden alınmış oldu. Düzenleme öncesinde tutuklu öğrenciler cezaevi içerisinde bir personel gözetiminde ya da güvenlik önlemi alınarak okudukları okullara götürülüyor ve sınavlarına girebiliyordu.

OHAL ile birlikte hapishanelerde tutulan mahpuslara dışarıdan kitap gönderilmesi yasaklandı. Mahpuslar yalnızca hapishane kütüphanelerinde olan kitapları almak zorunda bırakıldılar. Roman, öykü, şiir vb. kitaplara yasak getirilirken eğitim ve öğrenimle ilgili kitapların bu yasağın dışında olduğu belirtilmiştir. Bir taraftan sınavlara girişin yasaklanmasıyla eğitim ve öğretim hakkı ihlal edilirken eğitim ve öğretimle ilgili kitapların kapsam dışında tutulması ironik bulunmuştur.

Kitaplara getirilen yasaklar sivil toplumu farklı yöntemlerle bu yasakları aşmaya yöneltmiştir. Mahpuslar diledikleri kitaplara ulaşamayınca, Deli Dalgalar İnisyatifi bu durumu gündeme taşımak için öykü kitaplarından belli bölümleri mektuplara yazılarak cezaevlerine gönderdi. Deli Dalgalar İnisyatifi'nden Sevinç Koçak durumu şu şekilde anlattı:

“Gönderdiğimiz kitaplar birçok hapishaneye alınmadı. İzmir Buca, Isparta, Kırıkkale, Hatay ve Siverek'te kitap yasağı var. Yine birçok hapishane de kitap yasağı uygulaması başlatıldı. Bu da şu demek; aslında dışarıda okuyan herkesi zaten içeri alıyorlar, içeriye de kitapları almayarak, bu bağı kesmeye çalışıyorlar. İnsanların kitapla ilişkileri kesildiği zaman, edebiyatla, sanatla, felsefe ile sosyoloji ile siyaset ile ilişkisini kesmiş olacak. İçerideki insanların da tek beslenme kaynağı kitaplardır. Dolayısıyla cezaevlerindeki insanların beslenme kaynağını kesiyorlar.

Her koşulda cezaevi duvarlarını kitaplar ile dövdük. Yasaklar bize vız gelir vız. Madem o kitapları almıyorlar, biz de kitapları mektuplara dökerek ulaştıracamız. Herkesi bekliyoruz. Ne kadar kalabalık olursak, o kadar çok, öykü yazabiliriz.”

Sosyal Aktivitelerden Mahrum Bırakılma

Mahpusların cezaevinde sosyal aktiviteye ve hobiye çıkma, spor saatleri haftalık olarak belirlenmiştir. Ancak 15/07/2016 tarihi itibarıyla neredeyse tüm cezaevlerinde sosyal aktivite ve hobiye çıkma yasaklanmış, verilen disiplin cezaları ile de bu haklar iyice kullanılamaz hâle gelmiştir.

Son Sözler

Elde edilen bulgularla açıkça görülen ve ağır insan hakları ihlali kapsamında değerlendirebileceğimiz bu ihlaller örüntüsü ne anlama geliyor?

Bu alanda yapılmış çalışmaların tarihsel olarak savaş durumlarında söz konusu olduğunu söylediği hapishanelerin kapasiteleri üzerinde doluluğu meselesi aktüel olarak Türkiye’de bir hapishane gerçeğidir. İnsani yaşam koşullarının köklü bir ilgasına da yol açan bu durum, hapishanelerin savaş dönemlerine özgü bir “düşman” ya da “hain” kapatma alanlarına dönüştüğü, böylece de mahpusların vatandaş olmaktan, hatta insan olmaktan çıkarıldığı koşullara mahkûm edildiği anlaşılmaktadır.

Toplumu kontrol mekanizmalarının ağırlaştırdığı diktatöryel koşullar altında, kimin ne zaman, hangi gerekçeyle, ne kadar süre hapsedileceğine dair belirsizliğin yarattığı korku ikliminde, hapishanelerin bu insanlık dışı mekânlara dönüştürülmesinin de bir kontrol/dehşet mekanizması olarak çalıştığı söylenebilir.

Türkiye’deki infaz rejimi içerisinde ele alınan hapishane sorunları, ağırlıklı olarak devletin politik yapılanmasına ilişkin tercihlerine uygun olarak şekillenmektedir. Siyasi iktidar bir yandan reform paketleri ile Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF gibi küresel sermaye temsilcilerinin talep ve tavsiyeleri ile “demokratikleşme”, “çağdaşlaşma” vurguları yapıp temel hak ve özgürlükleri esas aldığını iddia ederken, öte yandan iç hukukta ve buna bağlı infaz rejimlerinde güvenlik meselelerini önceleyen, izolasyon ve tecride dayalı uygulamalara ağırlık vermekte ve yeni hapishaneler inşa ederek bu iddiasını çürütmektedir.

Bugüne dek çatışmalı atmosferin yükseldiği, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl uygulamalarına başvurulduğu dönemlerde hak ihlallerinin ilk yaşandığı alanlar hapishaneler olmuştur. Dolayısıyla yeni hapishanelerin inşası, mevcut hak ihlallerinin katmerleneceği alanların yaygınlaşacağını ve Foucault’un “suç olduğu için hapishaneler değil tam tersi hapishaneler olduğu için suç var” sözünün doğrulanacağı kaygısını doğurmaktadır.

Mahpusların hak sahibi olduklarına dair bir referansın bir kurum olarak hapishanelerin ufkundan tamamen çıktığı fiili koşulların güçlenmesinin önündeki en büyük direnme alanı, hapishanelerin insani yaşam koşullarına aykırılığı, bunun toplumsal anlam ve işlevi üzerine bir karşı görünürlük çabalarının yükseltilmesidir. Yüksek görünmezlik duvarlarının yıkılması, hak savunucularının en önemli sorumluluğı olarak görülmektedir.

Ekler

Hapishane Sağlık Değerlendirme Formu (Kısa)

Sağlıkla ilgili tüm bu başlıkların değerlendirilmesi önemlidir. Zaman baskısı nedeniyle tüm ayrıntıları sormak mümkün olmayabilir ancak her bir başlıkta az da olsa bilgi almak önemlidir. Zaman ve ortam uygunsa lütfen her bir başlıkta parantez içindeki bilgileri okuyun ve sorun bildirilen her bir başlık için not alınız.

AĞIR HASTALIK DURUMU (kanser, felç, engelli, malul, ileri derecede kalp, karaciğer-siroz vb. böbrek hastalığı-diyaliz vb, ileri derece astım, demans-bunama, ağır akıl hastalığı vb.)				
<u>Hasta ismi</u>	<u>Hastalık</u>	<u>Tedavi başvurusu</u>	<u>Tahliye başvurusu</u>	<u>Nakil başvurusu</u>
1-.....
2-.....
3-.....
4-.....
<p>GENEL HASTALIK DURUMU Yaşlı sayısı: Gebe sayısı:</p> <p>Kronik (tansiyon, şeker, astım vb.) hasta sayısı ve isimleri,</p> <p>Şiddet vakaları: Sözlü <input type="checkbox"/> Fiziksel <input type="checkbox"/> Cinsel <input type="checkbox"/></p> <p>Son bir ay içinde ishal, grip vb. salgın olma durumu:</p>				
<p>REVİR (Ne sıklıkta doktoru görebiliyorlar? Revir donanımı yeterli mi? İlaç sağlanıyor mu? Tedaviden memnunlar mı? Acil müdahale yapılabiliyor mu? Aşı hizmeti veriliyor mu? Tansiyon ve şeker gibi kronik hastalara belli aralıklarla ölçüm yapılabiliyor mu? Gebeler izleniyor mu? Gerekğinde sevk ediliyorlar mı?)</p> <p>İyi <input type="checkbox"/> Orta <input type="checkbox"/> Yetersiz <input type="checkbox"/></p>				
<p>SEVK KOŞULLARI (gerektiği zaman yapılıyor mu? Hangi hastaları sevk ediyorlar? Ambulans var mı? Kelepçeli sevk mi? Yakınlara haber veriliyor mu?)</p>				
<p>SEVK EDİLEN HASTANE (aile sağlığı merkezi, hastane vb, kelepçeli muayene vb. ihlaller, uygun tedavi yapılıyor mu?)</p>				
<p>BARINMA KOŞULLARI (Koğuş büyüklükleri ve ortalama kalan kişi sayısı, yeterli yatak sayısı, koğuş başına düşen tuvalet- banyo sayısı, ısınma koşulları, havalandırma koşulları, aydınlatma, koğuş ve yatak temizliği)</p> <p>İyi <input type="checkbox"/> Orta <input type="checkbox"/> Yetersiz <input type="checkbox"/></p>				
<p>TEMİZ SUYA ERİŞİM (temiz içme suyu kaynağı, banyo için sıcak su verilen gün sayısı)</p> <p>İyi <input type="checkbox"/> Orta <input type="checkbox"/> Yetersiz <input type="checkbox"/></p>				
<p>BESLENME (Kaç öğün yemek veriliyor? Yeterli mi? Besleyici mi? Her an temiz içme suyuna ulaşım?)</p> <p>İyi <input type="checkbox"/> Orta <input type="checkbox"/> Yetersiz <input type="checkbox"/></p>				
<p>İLETİŞİM VE SOSYAL İHTİYAÇLAR (Telefon, mektup vb. iletişim olanakları sağlanıyor mu? Ortak alanı kullanma sıklığı, Yakınlarla görüşebilme sıklığı, Gazete dergi, televizyon erişim sıklığı, kitap, müzik vb. Diğer hobilere erişim olanağı)</p>				

Hapishane Değerlendirme Formu (Uzun)

KOŞULLAR									
Koğuşlar yaklaşık kaç metrekare?									
Koğuşlarda ortalama kaç kişi kalıyor?									
Koğuş başına düşen tuvalet sayısı									
Koğuş başına düşen banyo sayısı									
Herkese yetecek kadar yatak var mı?	Evet	Hayır							
Çarşaf ne sıklıkla temizleniyor?	Haftalık	Onbeş gün	Aylık	Diğer					
Koğuşta temizlik kim tarafından yapılıyor?	Personel	Mahpuslar							
Koğuşta temizlik ne sıklıkta yapılıyor?	Haftalık	Onbeş gün	Aylık	Diğer					
Koğuşlarda böcek, fare vb sorun var mı?	Evet	Hayır							
Düzenli ilaçlama yapılıyor mu?	Evet	Hayır							
Koğuşlarda havalandırma nasıl?	iyi	Orta	Kötü						
Koğuş nasıl havalandırılıyor?	Merkezi	Pencere	Diğer						
Isınma 24 saat sağlanıyor mu	Evet	Gece	Gündüz	Düzensiz	Hayır				
Uygun iletişimi sağlayacak aydınlatma var mı?	Evet	Hayır							

ŞİDDET							
Nakil sırasında işkence ve kötü muamele var mı?	Sözel	Fiziksel	Ruhsal	Cinsel	Yok	Açıklayınız:	

Girişte işkence ve kötü muamele var mı?	Sözel	Fiziksel	Ruhsal	Cinsel	Yok	Açıklayınız:
Girişte çıplak arama var mı?	Evet	Hayır	Hatırlamıyor	Açıklayınız:		
Tecrit uygulaması var mı?	Evet	Hayır	Hatırlamıyor			
Sağlık muayenesi yapıldı mı?	Evet	Hayır	Hatırlamıyor			
Cezaevi öncesi işkenceye maruz kaldı mı?	Evet	Hayır	Hatırlamıyor			
Evet ise	Sözel	Fiziksel	Ruhsal	Cinsel		
Kim tarafından	Polis	Asker	Hapishane yönetimi	Gardiyan	Sağlık personeli	Diğer
Ne kadar süre önce maruz kaldınız?	0-15 gün	16-30 gün	1-3 ay	3 ay-1 yıl	1 yıl üzeri	
Cezaevinde işkence ve kötü muamele var mı?	Evet	Hayır	Hatırlamıyor	Açıklayınız:		
Evet ise	Sözel	Fiziksel	Ruhsal	Cinsel	Yok	
Kim tarafından	Polis	Asker	Hapishane yönetimi	Gardiyan	Sağlık personeli	Diğer
Ne zaman	0-15 gün	16-30 gün	1-3 ay	3 ay-1 yıl	1 yıl üzeri	

GENEL HASTALIK DURUMU							
Hasta sayısı		Yaşlı sayısı		Gebe		Çocuk	Engelli
Engelli hastaların özellikleri							
Son bir ay içinde ishal, grip vb. salgın olma durumu:							

AĞIR HASTALIK DURUMU						
Hapishane içerisinde aşağıdaki hastalıklardan herhangi birine sahip mahpus var mı? Her bir hastalık için kişi sayısı ve isimleri lütfen yanlarına belirtiniz.						
	Var	Sayı	Hasta isimleri	Tedavi başvurusu	Tahliye başvurusu	Nakil başvurusu
İleri derecede kanser						
Hareket kısıtlayan ilerleyici kas ve sinir hastalıkları						
İlerlemiş, siroz gelişmiş, karaciğer hastalıkları						
Oksijene bağımlı akciğer hastalığı (KOA, astım vb)						
Diyaliz gerektiren böbrek hastalığı						
İleri seviyede kalp yetmezliği						
Bunama ve alzheimer gibi akıl hastalığı						
AIDS, Hepatit C vb. bulaşıcı hastalık						
Diğer						

SAĞLIK DEĞERLENDİRMELERİ			
Talep hâlinde revire çıkılabiliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Yeterli sağlık çalışanı var mı?	Uzman Doktor	Doktor	Diş Hekimi
	Hemşire	Psikolog	Diğer
Doktorun bulunma sıklığı	Hergün	Haftada 3-4	Haftada 1-2
Mesai dışında sağlık hizmeti veriliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Kim tarafından?	Kurum hekimi	Sağlık çalışanları	112
Muayene için olanakları yeterli mi?	İyi	Orta	Yetersiz
Oda büyüklüğü, muayene masası, donanım vb eksikse belirtiniz			
Acil durumda müdahale olanakları yeterli mi?	Yeterli	Kısmen	Yetersiz
112 sağlık hizmeti alınabiliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
İlaçlar düzenli sağlanabiliyor mu?	Evet	Bazen	Sağlanmıyor
Kronik hasta ve bağımlıların ilaçları sağlanıyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
İlaçlar kim tarafından sağlanıyor?	Hapishane	Mahpus	
Muayenelere güvenlik görevlileri giriyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Hapishanede aşılama yapılıyor mu?	Hepatit-B	Tetanoz	Verem
	Grip	Diğer	
Tansiyon, şeker hastaları düzenli takip ediliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Kadınlara özel sağlık izlemi var mı?	Evet	Bazen	Hayır
Gebeler düzenli takip ediliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Bebek ve çocuklar düzenli takip ediliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır
Sağlıkla ve sağlığı geliştirici koşullarla ilgili eğitim veriliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır

HASTANE SEVKLERİ				
Gerektiğinde hastane sevkleri yapılıyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Hangi hastalar sevk ediliyor?				
Sevklar hemen yapılıyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Yakınlara haber veriliyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Sevkte hangi araç kullanılıyor?	Ambulans		Ring aracı	Diğer
Ters kelepçe uygulanıyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Nakil sırasında işkence ve kötü muamele var mı?	Sözel		Fiziksel	Ruhsal
	Cinsel		Yok	
Kim tarafından uygulanıyor?	Polis		Asker	Hapishane yönetimi
	Gardiyan		Sağlık personeli	Diğer
Sevklar hangi hastaneye yapılıyor?	Eğitim Hastanesi		Üniversite	Diğer
Alınan sağlık hizmeti yeterli mi?	Yeterli		Kısmen	Yetersiz
Gerekli tetkikler yapılabilir mi?	Evet		Bazen	Hayır
Randevulara gidiliyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Mahpus koğuğu var mı?	Evet		Hayır	
Gerektiğinde yatış yapılıyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Yoksa ne yapılıyor				
Sağlık çalışanları ayrımcı dil, kötü muamele vb. uyguluyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
Muayenelerde güvenlik görevlisi bulunuyor mu?	Evet		Bazen	Hayır
İşkence iddiaları değerlendiriliyor mu?	Evet		Bazen	Hayır

TEMİZ SUYA ERİŞİM				
Temiz içme suyu nasıl sağlanıyor?	Çeşme	Damacana	Diğer	
Temiz içme suyu olmadığı zamanlar var mı?	Yok	Bazen	Var	
Banyo olanağı var mı?	Her gün	Haftada bir	Onbeş günde bir	Ayda bir
Banyo için sıcak su ne sıklıkta sağlanıyor?	Her gün	Haftada bir	Onbeş günde bir	Ayda bir

BESLENME				
Yemekler kim tarafından yapılıyor	Kurum	Kendileri	Diğer	
Kurumda kaç öğün yemek veriliyor				
Yemekler yeterli miktarda mı?	Evet	Hayır		
Kaç öğün yemek yiyorsunuz?				
Kantinden yemek için uygun malzeme alınabiliyor mu?	Evet	Bazen	Hayır	
Yemek yapmak için olanak var mı?	Evet	Hayır		
Koğuştta buzdolabı var mı?	Evet	Hayır		
Şeker, kolit, çölyak vb. hastalar için özel bir yemek çıkarılıyor mu ?	Evet	Hayır		
Kurum haftada kaç öğün protein içeren (et, tavuk) yemek sunuyor?	Her gün	Haftada bir	Diğer (belirtiniz)	

İLETİŞİM VE SOSYAL İHTİYAÇLAR				
Telefon ne sıklıkta kullanabiliyor?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Mektuplar ne sıklıkta iletiliyor?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Yakınlarıyla ne sıklıkla görüşülebiliyor?	Haftada bir	15 günde bir	Ayda bir	Diğer (belirtiniz)
Gazete, dergi erişimi ne sıklıkta yapılıyor?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Kitap ne sıklıkta sağlanabiliyor ?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Televizyon ne sıklıkta izlenebiliyor?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Ortak alana ne sıklıkla çıkılabiliyor ?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Kurs, spor, hobi vb. olanaklar var mı ?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)
Ne sıklıkta kullanılıyor ?	Her gün	Haftada 1-2	Ayda 1-2	Diğer (belirtiniz)



TİHV GENEL MERKEZİ

Mithatpaşa Caddesi No: 49/11 6. Kat 06420 Kızılay/ANKARA

Tel/Faks: (312) 310 66 36 • (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

TİHV DİYARBAKIR TEMSİLCİLİĞİ

Lise Caddesi Eyyüp Eser Apartmanı No: 8/12 6.Kat Yenişehir/DİYARBAKIR

Tel/Faks: (412) 228 26 61 • 228 24 76

E-posta: diyarbakir@tihv.org.tr

TİHV İSTANBUL TEMSİLCİLİĞİ

Bozkurt Mah. Türkbeyi Sokak Ferah Ap. No:113/6 Kurtuluş-Şişli/İSTANBUL

Tel: (212) 249 30 92 • 293 43 33

E-posta: istanbul@tihv.org.tr

TİHV İZMİR TEMSİLCİLİĞİ

1471 Sk. No.1 Kenet 1 Sitesi D.1-2 Alsancak/İZMİR

Tel/Faks: (232) 463 46 46 • 463 91 47

E-posta: izmir@tihv.org.tr

TİHV CİZRE REFERANS MERKEZİ

Dicle Mahallesi, Nurullah Caddesi No 63 / 1 Cizre/ŞIRNAK

Tel/Faks: (486) 616 86 07 • 616 86 10

E-posta: cizre@tihv.org.tr

TİHV VAN REFERANS MERKEZİ

Şerefiye Mahallesi, Santral 6. Sokak Haydaroğlu İş Merkezi

B – Blok No:13 İpekyolu/VAN

Tel/Faks: (432) 215 12 61 • 214 11 37

E-posta: van@tihv.org.tr

ISBN: 978-605-9880-23-7